

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

2011

Mgr. Bc. Martina Kozlerová

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně, pouze s využitím pramenů a literatury v práci řádně citovaných a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 07.06.2011

Mgr. Bc. Martina Kozlerová

Ráda bych na tomto místě velmi poděkovala prof. JUDr. Janu Dvořákovi, CSc.
za ochotu a vstřícnost vůči mé osobě při psaní této rigorózní práce.

OBSAH

Úvod

I. Historický vývoj právní úpravy bezdůvodného obohacení

1. Bezdůvodné obohacení v římském právu
2. Bezdůvodné obohacení podle obecného občanského zákoníku z roku 1811
3. Právní úprava podle občanského zákoníku z roku 1950
4. Právní úprava podle občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.
 - A) *Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu ve srovnání s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950.*
 - B) *Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu obsažené v občanském zákoníku z roku 1964 ve srovnání s platnou právní úpravou.*

II. Obecný výklad o bezdůvodném obohacení

1. Platná právní úprava
 - A) *Právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku*
 - B) *Bez důvodné obohacení jako zvláštní právní důvod vzniku závazku*
2. Funkce bezdůvodného obohacení
3. Předpoklady vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení
4. Vztah bezdůvodného obohacení a jiných titulů na plnění
5. Vliv vztahu bezdůvodného obohacení a ostatních institutů pro civilní spor

III. Jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

1. Jednotlivé případy bezdůvodného obohacení
 - A) *Plnění bez právního důvodu (condictio indebiti)*
 - B) *Plnění z neplatného právního úkonu (condictio ob in iniustam causam)*
 - C) *Plnění z právního důvodu, který odpadl (condictio causa data non secuta)*
 - D) *Plnění za toho, kdo měl po právu povinnost plnit sám*
 - E) *Prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (condictio ob turpem causam)*
2. Případy, kdy nejde o bezdůvodné obohacení
 - A) *Přijetí plnění na promlčený dluh*
 - B) *Přijetí plnění na dluh neplatný pouze pro nedostatek formy*
 - C) *Přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami*
 - D) *Vrácení peněz půjčených do hry nebo sázky*

IV. Právní následky získání bezdůvodného obohacení

1. Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení
2. Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení včetně speciálního ustanovení § 457 občanského zákoníku, odstoupení od smlouvy resp. smlouvy o převodu nemovitosti a splatnost závazku z bezdůvodného obohacení
 - A) *Rozsah vydání bezdůvodného obohacení*

- B) Způsob vydání bezdůvodného obohacení*
- C) Ustanovení § 457 ObčZ upravující povinnost účastníků vrátit si vše, co se jim podle neplatné či zrušené smlouvy dostalo*
- D) Odstoupení od smlouvy resp. od smlouvy o převodu nemovitosti a důsledky s tím spojené*
- E) Splatnost závazku z bezdůvodného obohacení*

V. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení

1. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení dle § 107 ObčZ
2. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích

VI. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda

Závěr

Resumé

Seznam zkratk

Seznam použité literatury

Abstrakt

Klíčová slova

Úvod

Jednou ze zásad uplatňující se v oblasti občanského práva je zásada, podle které je nepřípustné, aby se někdo bezdůvodně obohatil na úkor jiného. A proto dojde - li k takovému obohacení, je potřeba, aby občanský zákoník v souladu s uvedenou občanskoprávní zásadou zabezpečil nápravu, resp. zakotvil povinnost toho, kdo se na úkor jiného obohatil, toto obohacení vydat. Občanský zákoník realizaci dané zásady zajišťuje především právní úpravou institutu bezdůvodného obohacení obsaženou v části šesté, hlavy třetí, ustanovení § 451 až 459.

Bezdůvodné obohacení je institutem práva občanského, resp. práva soukromého, jehož právní úprava, tak jak je obsažená v občanském zákoníku, platí především pro vztahy občanskoprávní, není - li v rámci občanského zákoníku zvláštní úpravy, a dále pak pro jakékoliv jiné soukromoprávní vztahy, ledaže by pro tyto platila vlastní právní úprava.

Bezdůvodné obohacení je ovšem také zvláštním právním důvodem vzniku závazkového právního vztahu. Dojde - li proto k bezdůvodnému obohacení, tj. naplní - li se všechny zákonem stanovené předpoklady, vznikne mezi dvěma, popř. více individuálně určenými osobami ze zákona, tedy mimosmluvně, zvláštní samostatný závazkový vztah z bezdůvodného obohacení, jehož obsahem je, aby ten, kdo se zákonem předvídaným způsobem bezdůvodně obohatil, toto obohacení vydal a to tomu, na jehož úkor k obohacení došlo.

A právě podrobný rozbor tohoto zvláštního právního vztahu tvoří jádro mé práce, kterou z důvodu přehlednosti člením do šesti kapitol. V první kapitole seznámím čtenáře s historickým vývojem právní úpravy bezdůvodného obohacení, a to od doby práva římského až po současnou právní úpravu, jíž se budu podrobně zabývat v částech následujících. V druhé kapitole, v rámci obecného výkladu o bezdůvodném obohacení, se pokusím zodpovědět otázku týkající se právní povahy zkoumaného institutu, a to zda závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem odpovědnostní povahy, či se jedná o zvláštní závazkový vztah existující mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti, abych v části na tuto otázku navazující vymezila předpoklady vzniku tohoto závazkového vztahu včetně funkcí, které právní úprava zkoumaného institutu plní, a vztahu bezdůvodného obohacení k jiným titulům na plnění, například k plnění z titulu náhrady škody. Tuto část uzavřu úvahami nad

vlivem bezdůvodného obohacení a ostatních institutů pro civilní spor. V třetí kapitole rozeberu, které jednotlivé případy jsou podle občanského zákoníku bezdůvodným obohacením a které nikoliv, když v samotném úvodu této části nastíním v odborné literatuře i judikatuře řešenou problematiku týkající se interpretace ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, tedy otázku, na kolik je výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení výčtem taxativním. Se vznikem bezdůvodného obohacení jsou spojeny určité právní následky. Jaké následky to jsou a koho tyto následky postihují, tím se budu zabývat v kapitole čtvrté, a to včetně právních následků odstoupení od smlouvy resp. smlouvy o převodu nemovitosti. Pátou kapitolu věnuji otázce promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení, tedy tomu, v jaké lhůtě se oprávněný, neboli postižený, může v případném soudním řízení dovolat s úspěchem svého práva, které mu bezdůvodným obohacením druhého (obohaceneho) vzniklo, a to bez rizika vznesené námitky promlčení z jeho strany, a zároveň problematice týkající se promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda, to bude téma pro poslední kapitolu mé práce.

Institut bezdůvodného obohacení je v právní literatuře opomíjen, poslední ucelený rozbor na toto téma je z roku 1987¹, který s ohledem na rozsáhlou novelu občanského zákoníku z roku 1991 (z. č. 509/1991 Sb.), která se dotkla i právní úpravy bezdůvodného obohacení, není možné považovat za aktuální. I přes současnému právnímu stavu neodpovídající ucelené zpracování problematiky bezdůvodného obohacení se ovšem domnívám, že jde o téma v právních kruzích diskutované, a tedy aktuální, což dokládají nejen právní články v odborných časopisech publikovaných na dané téma, ale i soudní judikatura.

A právě aktuálnost daného tématu doprovázená absencí souhrnného zpracování dle současného právního stavu, byla pro mne hlavním důvodem, proč jsem se rozhodla psát diplomovou práci na toto téma. Cílem mé práce je pak nabídnout čtenáři ucelený výklad o institutu bezdůvodného obohacení vycházející z platné právní úpravy, odborné literatury, z právních článků a samozřejmě také ze soudní judikatury.

¹ Viz dílo Vaňka Jiřího in Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987.

I. Historický vývoj právní úpravy bezdůvodného obohacení

1. Bezdůvodné obohacení v římském právu

S institutem bezdůvodného obohacení se setkáváme již v právu římském, které jej řadilo do zvláštní kategorie právních vztahů, reálným kontraktům příbuzným, a sice do kvazikontraktů, které poklasická právověda, konkrétně právo justiniánské, označilo za jeden z důvodů vzniku obligace, a to vedle kontraktů, deliktů a kvazideliktů.

Původně šlo o vztahy, některé z nich známé již v době klasické, jejichž podstatu tvořil převod vlastnického práva k určitému množství věcí zastupitelných, a to z důvodu, který nikdy neexistoval, anebo existoval, ale pominul či se nerealizoval. Poklasické a justiniánské právo pak počet těchto případů rozmnožilo, a tak se začaly postihovat i různé jiné formy nabývání neoprávněného prospěchu na úkor jiného.

Protože se jednalo o vztahy, které připomínaly zápůjčku (*mutuum*²), měly žaloby z těchto vztahů již v právu klasickém název kondikce (*condictiones sine causa*, tj. kondikce z bezdůvodného převodu vlastnictví). Tento název byl podržen i pro dobu pozdější, pro současné právo je však příznačnější označení žaloby z bezdůvodného obohacení.

Všeobecné podmínky kondikcí v právu justiniánském byly následující:

- fakt, že se někdo obohatil,
- že se tak stalo na újmu druhého,
- že toto obohacení je nespravedlivé, bezdůvodné.³

V justiniánské kodifikaci pak nalezneme tyto případy kondikcí:

1. **Condictio indebiti** (kondikce nedluhu) je žaloba na vrácení toho, co někdo poskytl v úmyslu splnit dluh, a to v mylném domnění, že je dlužen, přičemž ten, kdo plnění přijal, o neexistenci předpokládaného závazku nevěděl (v opačném případě by se dopouštěl *furta*, tj. krádeže). Plnil - li ten, kdo věděl, že není zavázán, nemohl

² „ S cílem poskytnout druhému úvěr převede věřitel do vlastnictví dlužníka určité množství věcí zastupitelných (genericky určených) a dlužníka si tak zaváže, aby mu po nějakém čase totéž množství věcí téhož druhu vrátil.“ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 1995, s. 245.

³ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 13.

požadovat vrácení plnění. Kondikce byla vyloučena, byl - li plněn dluh z naturální obligace.

2. **Condictio ob causam datorum** (kondikce z toho, co bylo poskytnuto z nějakého důvodu) příslušela tomu, kdo plnil z důvodu, který se nerealizoval (např. zřídil věno před sňatkem, ze kterého potom sešlo). Dostavil - li se očekávaný důvod, a pak pominul, mluví se o *condictio ob causam finitae*.

3. **Condictio ob turpem causam** (kondikce toho, co bylo plněno z důvodu potupného) je namířena proti tomu, kdo přijal plnění z důvodů nečestných. Je - li plnění nečestné i pro toho, kdo jej poskytuje (např.: úplatek za nespravedlivý rozsudek), je kondikce vyloučena.

4. **Condictio ob iniustam causam** (kondikce toho, co bylo plněno z důvodu nespravedlivého) byla žalobou na vrácení toho, co bylo poskytnuto *contra legem*, např. zaplacení nedovolených úroků aj.

5. **Conditio sine causa v užším smyslu** uplatňovala různé nároky v různých případech bezdůvodného obohacení. Všem těmto případům bylo společné, že důvod obohacení neexistoval již v době jeho vzniku.

Kondikce z bezdůvodného obohacení zněly na vydání nejen toho, co žalovaný bez důvodu, tedy *sine causa*, nabyt, ale i toho, co pomocí nabytého dále získal. Byl - li v „dobré víře“, neručil za zhoršení ani zkázu bezdůvodně nabitého, znal - li však pravý stav věcí, odpovídal za každou nedbalost, jednal - li od začátku v ziskuchtivém úmyslu, dopouštěl se *furta* a odpovídal i za náhodu.⁴

2. Bezdůvodné obohacení podle obecného občanského zákoníku z roku 1811

Rakouský občanský zákoník (ABGB) vyhlášený patentem z 1. června 1881, čís. 946 sb. z. s. s platností pro všechny země, které v té době tvořily císařství rakouské (vyjma zemí koruny uherské), nabyt účinnosti dnem 1. ledna 1812, přičemž od 28. října 1918 platil na

⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 1995, s. 249 an.

samostatném území československém jako „československý obecný zákoník občanský“ a to na základě zákona ze dne 28. října 1918, č. 11 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého, který je tradičně označován jako tzv. recepční zákon.

Převzetím právního dualismu Rakouska - Uherska bylo tak v samostatném československém státu uvedeno v život dvojí občanské právo. Jestliže na území dříve rakouském bylo občanské právo kodifikováno zákonem z roku 1811, na území dříve uherském platilo zásadně právo obyčejové. Tento stav trval až do 31. 12. 1950, kdy platnost občanského zákoníku z roku 1811 a tím i právní dualismus ukončil občanský zákoník č. 141/1950 Sb.

Občanský zákoník z roku 1811 výslovnou úpravu institutu bezdůvodného obohacení neobsahoval, i když okruh otázek týkajících se této problematiky upravoval. Pojem „bezdůvodné obohacení“ včetně „žalob z bezdůvodného obohacení“ byly pojmy právní teorie.

Dle komentáře k obecnému zákoníku občanskému⁵ jsou za žaloby z obohacení (kondikce) považovány případy upravené v ustanoveních

1. **ustanovení § 1041 - 1044 a**
2. **ustanovení § 1431 - 1437.**

ad. 1

Pod široce pojaté **ustanovení § 1041** byly subsumovány všechny případy, kdy bylo **užito věci ku prospěchu jiného**, přičemž bylo nerozhodné, kým byla věc ku prospěchu jiného užita. Vlastníkovi věci poté vznikl nárok na její vrácení, nebylo - li její vrácení možné, měl nárok žádat její hodnotu, kterou měla v době užití, třebaž byl užitek poté zmařen.

ustanovení § 1042 upravoval případ, kdy **jeden plnil za jiného to, co po právu tento měl plnit sám**. Jestliže v případě upraveném v ustanovení § 1041 „žalobce určen byl jen

⁵ Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. IV. a VI. díl. Praha, 1937.

vztahem ke svému jmění, z něhož části užito bylo ve prospěch žalovaného, je zde žalobce určen činností, tj. že plnil něco, co žalovaný plnit měl.“⁶

Obětování věci ve společné nouzi bylo upraveno v **ustanovení § 1043** a **ustanovení § 1044** odkazovalo na zvláštní právní úpravu ve věci **rozvržení válečných škod**.

ad. 2

V ustanoveních § 1431 - 1437 byly zahrnuty případy, kdy k obohacení došlo na základě právního jednání mezi tím, kdo byl zkrácen (žalobce) a mezi tím kdo byl obohacen (žalovaný), přičemž rozsudek, jímž bylo žalobě vyhověno, prohlašoval předmětné jednání za neplatné a žalovaný měl povinnost vrátit vše, co z tohoto jednání přijal.

Ustanovení § 1431 upravoval **placení nedluhu (condictio indebiti)**, tedy případ, kdy dlužník plnil věřiteli v domnění, že je dlužen (plnil tedy omylem), ve skutečnosti však k takovému plnění chyběl důvod. „Ale placení promlčeného dluhu nebo takového, který jest jen pro nedostávající se formálnost neplatný, nebo k jehož vymožení odpírá zákon jen žalobní právo, nemohou býti právě tak požadovány zpět, jako platí - li někdo něco, o čem ví, že to nedluhuje.“ (**ustanovení § 1432**).⁷

Pod ustanovení § 1431 se řadily také případy, kdy někdo **plnil z důvodu, který se nakonec nerealizoval (conditiones ob causam datorum)**.

Dle **ustanovení § 1434** mohlo být žádáno nazpět to, co bylo placeno na pohledávku nejistou, nebo závisela - li ještě na splnění připojené výminky. Naproti tomu dluh dosud nesplatný, ale již zaplacený, nemohl být zpětně požadován.

Ustanovení § 1435 upravovalo případ, kdy někdo **plnil z důvodu, který později odpadl (condictio causa finita)**. Takovéto plnění byl ten, kdo jej dal, oprávněn požadovat od příjemce nazpět.

⁶ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl IV., s. 670.

⁷ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl VI., s. 328.

Condictio ob turpem causa byla upravena v **ustanovení § 1174**, který stanovil, že „bylo - li však něco dáno, aby zabráněno bylo nedovolenému jednání tomu, kdo chtěl toto jednání vykonati, jest možno toto zpět požadovati.“⁸

Condictio ob iniustam causam nebyla v obecném občanském zákoníku jako samostatný druh žaloby upravena.

Rozsah povinnosti k vrácení byl upraven v **ustanovení § 1437** v závislosti na tom, zda příjemce byl poctivým či nepoctivým, respektive zda věděl o omylu toho, kdo plnění poskytl. Nevěděl - li o omylu, musel zásadně věc vrátit in natura, užitky mu náležely. Věděl - li o omylu toho, kdo plnil, musel vrátit věc i s užitky.

3. Právní úprava podle občanského zákoníku z roku 1950

Únorové události z roku 1948 a vyhlášení nové ústavy, tzv. Ústavy 9. května, si vyžádaly novou systematickou úpravu občanskoprávních vztahů, jež byla provedena občanským zákoníkem č. 141/ 1950 Sb. Účinnosti tento zákon nabyl 1. 1. 1951.

Korecká Věra ve své knize „Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu“ k této nové systematické úpravě občanskoprávních vztahů z hlediska zkoumaného institutu uvádí, že až převrat roku 1948 a následné budování socialistického právního státu vytvořily ten skutečný prostor pro uplatnění myšlenky, že se nikdo nesmí obohacovat na újmu druhého ani na újmu společnosti, a to na rozdíl od dřívějších právních řádů, které označuje za vykořisťovatelské formace (právo římské, právo feudální, právo kapitalistické), a které pro své založení na soukromém vlastnictví obecné uplatněním této zásady v plném rozsahu neumožňovaly.⁹

Je zřejmé, že výše uvedený názor o neslučitelnosti soukromého vlastnictví a uplatnění občanskoprávní zásady, že se nikdo nesmí obohacovat na úkor jiného, je s odkazem na současnou právní úpravu mylný, a že byl poplatný tehdejšímu režimu.

Úprava bezdůvodného obohacení vycházela, jak již bylo naznačeno, ze zásady občanského práva a sice, že se nikdo nemá bezdůvodně obohacovat na újmu jiného, a byla

⁸ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl VI., s. 375.

⁹ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 27.

obsažena v části IV - „Právo závazkové“ v ustanoveních hlavy 17 - „Závazky z bezdůvodného obohacení“. Zákoník zde vytvořil **tři zavazovací důvody, na základě nichž vzniká povinnost vydat bezdůvodné obohacení**, a to:

1. **plnění bez právního důvodu** (ustanovení § 360 - 362),
2. **upotřebením věci pro jiného** (ustanovení § 363 a 364),
3. **náklad učiněný za jiného** (ustanovení § 365).

ad 1.

Závazek z plnění bez právního důvodu vzniká plněním, pro které nebyl právní důvod nebo plněním, jehož právní důvod se neuskutečnil nebo odpadl (ustanovení § 360 Obč. zák.).

Z výše uvedeného vyplývá, že předpokladem vzniku tohoto závazku bylo poskytnutí plnění jednou stranou straně druhé, které se tímto dostalo obohacení, resp. majetkové hodnoty, která se v majetku obohaceného mohla projevit zvýšením aktiv nebo snížením pasiv za současného nedostatku právního důvodu pro toto plnění, který mohl:

- a) buď existovat od počátku, a to buď tak, že právní důvod k plnění nebyl vůbec dán (plnění nedluhu), nebo tak, že právní důvod sice formálně existoval, ale byl neplatný (s výjimkou neplatnosti pro nedostatek formy - ustanovení § 362 Obč. zák.),
- b) nebo může nastat později zejména tím, že právní důvod dodatečně zanikl, např. uplynutím času.

Podle ustanovení § 362 Obč. zák. nemohlo být žádáno zpět, co bylo plněno před dospělostí platného dluhu, plnění na dluh, který byl neplatný pro nedostatek formy (viz. výše), dluhu promlčeného nebo dluhu nežalovatelného. Ve všech těchto případech však bylo možno požadovat zpět to, co bylo plněno, plnila - li osoba, která nebyla schopna se k takovému dluhu zavázat sama.

Právním důsledkem získání bezdůvodného obohacení bez právního důvodu byl vznik závazkového právního vztahu, jehož obsahem byla povinnost obohaceného vrátit předmět plnění včetně příslušenství (uplatnění principu plné naturální restituice), nebo nebylo - li vrácení předmětu možné, poskytnout peněžní náhradu. Této povinnosti pak odpovídalo právo

oprávněného subjektu splnění této povinnosti vyžadovat. Pokud obohacený nebyl v dobré víře, byl povinen vrátit i užitky, a to od té doby, kdy poznal bezdůvodnost svého obohacení (ustanovení § 361 Obč. zák.). Měl však nárok na náhradu nákladů jako jednatel bez příkazu (ustanovení § 443 a násl. Obč. zák.).

ad 2.

Upotřebení věci pro jiného byl upraven v ustanovení § 363 a 364 Obč. zák. Šlo tu zejména o případy, kdy jednající při upotřebení věci neměl úmysl jednat pro jiného (jako jednatel bez příkazu), přičemž pro samotný pojem upotřebení věci pro jiného nebylo podstatné, zda zamýšlený prospěch pro jiného vznikl, anebo zda se zachoval, ani to, zda věc upotřebil její vlastník nebo jiná osoba. Z upotřebení věci pro jiného příslušel vlastníku věci především nárok na její vydání, a nebylo - li to dost dobře možné, nárok na náhradu její ceny, jakou měla v době upotřebení (ustanovení § 363 Obč. zák.).

Zvláštním případem upotřebení věci pro jiného bylo obětování věci ve společné nouzi (např. povodeň ohrožující více osob), a to k odvrácení větší škody, přičemž každý, komu bylo obětování cizí věci na prospěch, byl povinen dát vlastníku poměrnou náhradu (ustanovení § 363 Obč. zák.).

ad 3.

Ten, kdo **učinil náklad za někoho, kdo jej měl po právu učinit sám**, byl oprávněn domáhat se náhrady (ustanovení § 365 odst. 1 Obč. zák.). Pojmovými znaky učinění nákladu za jiného byly:

- a) náklad byl učiněn někým bez právní povinnosti za toho, kdo tuto právní povinnost měl,
- b) nestalo se tak proti vůli povinného, který by byl náklad sám vynaložil (ustanovení § 365 odst. 2 Obč. zák.).

Právním následkem učinění nákladu za jiného byl vznik nároku na náhradu nákladu vůči tomu, kdo měl náklad po právu učinit sám.

Z hlediska zkoumané problematiky bylo dále významné **ustanovení § 36 odst. 2 Obč. zák.**, podle něhož, byl - li právní úkon neplatný, protože se přičil zákonu nebo důležitému zájmu obecnému, mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že to, co bylo plněno straně, která

o neplatnosti věděla, propadá ve prospěch státu. Pokud byla tato sankce realizována, mohla druhá strana, která o neplatnosti nevěděla po druhé straně žádat, aby jí byla nahrazena cena propadnutého předmětu plnění (viz ustanovení § 361 Obč. zák.).

Tímto ustanovením tak právní úprava bezdůvodného obohacení obsažená v z. č. 141/1950 Sb., plnila vedle reparační, resp. restituční funkce (obohacený byl povinen vydat vše, oč se obohatil) i funkci represivní, a to v podobě sankce propadnutí předmětu plnění. Paradoxem bylo, že tato sankce ve skutečnosti postihovala tu stranu závazkového právního vztahu, která o neplatnosti smlouvy nevěděla, neboť sankce se vztahovala na to plnění, které poctivá strana poskytla straně nepoctivě jednající.

4. Právní úprava podle občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

A) Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu ve srovnání s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950

Právní úprava zkoumaného institutu obsažená v občanském zákoníku z roku 1964, který byl přijat po schválení nové Československé ústavy z roku 1960, přinesla oproti předchozí právní úpravě řadu podstatných změn.

Zákoník především **opustil do té doby užívaný termínu „bezdůvodné obohacení“**, aby jej nahradil termínem „neoprávněný majetkový prospěch“, přičemž tento právní institut, na rozdíl od právní úpravy předešlé, která jej vymezovala jako zvláštní druh závazku a jako takový jej upravovala v rámci části IV nazvané „Právo závazkové“, pojímá jako jeden z druhů občanskoprávní odpovědnosti a v souladu s tím jej systematicky zařazuje do části šesté pojednávající o odpovědnosti za škodu a za neoprávněný majetkový prospěch.

K tomu Švestka Jiří uváděl¹⁰, že vzdor terminologické odlišnosti nešlo mezi těmito dvěma instituty shledat zásadní rozdíl. Předpokladem vzniku občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch byl neoprávněně (tj. protiprávně) získaný majetkový prospěch na úkor anebo k újmě jiného, a to bez ohledu na zavinění. Způsob získání

¹⁰ Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4., s. 145- 146.

majetkového prospěchu mohl spočívat jak ve vlastním protiprávním úkonu obohaceného, tak i v protiprávním stavu, tj. stavu, který není uznáván právním řádem jako důvod získání majetkového prospěchu. Tyto předpoklady tvořily i teoretický základ závazkového (mimosmluvního) právního vztahu z bezdůvodného obohacení, který byl upraven dříve platným občanským zákoníkem z roku 1950. I tento druh závazkového právního vztahu zahrnoval případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého vlastním protiprávním úkonem, jednak případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého jiným bezdůvodným způsobem. A právě neexistence protiprávního chování obohaceného v druhém případě byla podle Švestky Jiřího důvodem, proč v těchto případech nebyla konstruována občanskoprávní odpovědnost a hovořilo se toliko o bezdůvodném obohacení, ačkoliv i v tomto druhém případě šlo podle Švestky z teoretického hlediska o určitý protiprávní stav, neboť i tento jiný bezdůvodný způsob byl svou podstatou způsob, který právní řád za důvod majetkového obohacení neuznával, a tedy zakazoval. Ani podle dříve platného občanského zákoníku z roku 1950 se ke vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení nevyžadovalo na straně obohaceného zavinění.

Občanskoprávní úprava odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch vycházela stejně jako úprava obsažená v občanském zákoníku z roku 1950 z občanskoprávní **zásady**, na rozdíl však od zákoníku z roku 1950 **výslovně formulované v článku VII ObčZ** a sice ze **zákazu obohacovat se na úkor společnosti nebo jednotlivých spoluobčanů**; k rozvedení a konkretizaci této zásady došlo především v hlavě třetí „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“, ustanovení § 451 - 459 ObčZ upravující mimo jiné **různorodé skutkové podstaty neoprávněného majetkového prospěchu**, jejichž působnost byla oproti právní úpravě předešlé značně širší. Výraznou změnou v tomto směru byla především nová skutková podstata neoprávněného majetkového prospěchu z nepoctivých zdrojů (ustanovení § 452) a kategorie neoprávněného majetkového prospěchu získaného ponecháním si věci nalezené nebo присvojením si nebo užíváním věci opuštěné či skryté (ustanovení § 453).

Další výraznou změnou, kterou přinesl občanský zákoník z roku 1964, je rozšíření **principu prevence**. Jestliže občanský zákoník z roku 1950 sledoval při úpravě občanskoprávních vztahů uplatnění tohoto principu spíše sporadicky, pak právní úprava občanského zákoníku z roku 1964 z onoho principu výslovně vychází, přičemž ve vztahu ke zkoumanému institutu je ono sledování prevenčních cílů patrné z ustanovení § 415 a 416 ObčZ (část VI, hlava první „Předcházení hrozícím škodám a neoprávněnému majetkovému

prospěchu“). Ustanovení § 415 zakotvilo obecně formulovanou prevenční povinnost počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce, v ustanovení § 416 je pak stanovena speciální prevenční povinnost upozornit příslušné orgány na hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch nebo zakročit k jeho odvrácení.

V souvislosti s reparační funkcí, kterou sledoval již občanský zákoník z roku 1950, byla vyslovena nová **zásada** a sice, že **nešlo - li zjistit subjekt, na jehož úkor byl neoprávněný majetkový prospěch získán, musel být tento vydán státu** (ustanovení § 456 věta druhá ObčZ).

V ustanovení § 457 odst. 2 a 3 ObčZ pak byla upravena **zvláštní majetková sankce** ve formě případnutí poskytnutého předmětu, resp. vzájemně poskytnutých předmětů na návrh prokurátora, státu. Jednalo se o ustanovení, které stejně jako obdobné ustanovení předchozí právní úpravy (ustanovení § 36 odst. 2 ObčZ), mělo plnit funkci represivní (o tomto zvláštním majetkovém postihu viz dále).

Na rozdíl od předchozí právní úpravy zvolil občanský zákoník z roku 1964 **zvláštní úpravu promlčení práva na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu** spočívající ve stanovení subjektivní a objektivní lhůty pro uplatnění tohoto práva.

B) Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu obsažené v občanském zákoníku z roku 1964 ve srovnání s platnou právní úpravou.

Současná legislativní úprava zkoumaného institutu je obsažena v občanském zákoníku z roku 1964 s tím, že tento prodělal do dnešní doby řadu novel, z nichž ta nejvýznamnější a zároveň do dnešní doby poslední je z roku 1991 (z. č. 509/ 1991 Sb.). Tato novela se opět vrací k původní terminologii zkoumaného institutu a sice k pojmu „bezdůvodné obohacení“.

Na tomto místě svojí pozornost zaměřím pouze na výrazné změny, které zkoumaný institut od roku 1964, tedy od přijetí občanského zákoníku do současnosti prodělal s tím, že systematickému a podrobnému výkladu institutu bezdůvodného obohacení dle současné právní úpravy věnuji samostatnou pozornost v následujících částech své práce.

První výraznou odlišnost oproti stavu současnému spatřuji ve výčtu **jednotlivých případů (skutkových podstat) bezdůvodného obohacení (dříve neoprávněného majetkového prospěchu)**, konkrétně se jednalo o případy upravené v dnes zrušeném ustanovení § 452 ObčZ - neoprávněný majetkový prospěch získaný přisvojením si nálezu (ustanovení § 452 odst. 1) a neoprávněný majetkový prospěch získaný přisvojením si věcí opuštěných či skrytých, jejichž vlastník není znám (ustanovení § 452 odst. 2). Ustanovení § 452 byl zrušen novelou z. č. 509/ 1991 Sb. V současné právní úpravě nenalezneme ani ustanovení § 453a ObčZ, který upravoval případnutí věci státu a přechod jiných majetkových práv na stát, a do občanského zákoníku byl vložen z. č. 131/ 1982 Sb., vypuštěn byl z. č. 87/1991 Sb.

1. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý přisvojením si nálezu (ustanovení § 452 odst. 1 ObčZ)

Pod tuto skutkovou podstatu byly subsumovány případy, kdy si někdo ponechal věc, kterou někdy jiný - ať vlastník či jiný oprávněný subjekt - ztratil.¹¹

Nalezl - li někdo věc, byl povinen ji vrátit tomu, kdo ji ztratil. Nešlo - li věc vrátit tomu, kdo ji ztratil, bylo nutno nález ohlásit bez zbytečného odkladu místnímu národnímu výboru (zpravidla ten MNV, v jehož obvodu byla ztracená věc nalezena). Nepřihlásil - li se vlastník nalezené věci do jednoho roka, jeho vlastnické právo zaniklo. V témže okamžiku nabyl k věci vlastnické právo stát. Otázka, od kdy bylo třeba počítat lhůtu 1 roku, byla v teorii i praxi sporná. Jestliže se například Švestka Jiří a později i Vaněk Josef přiklonili k názoru, že roční lhůta počíná běžet ode dne vyhlášení pátrání po oprávněném subjektu¹², pak Korecká Věra zastávala názor, že rozhodným okamžikem pro běh lhůty je nález věci.¹³ Já osobně se přikláním k názoru, který zastával Švestka Jiří (popř. Vaněk Josef), neboť mi přijde nelogické, aby prekluzivní lhůta počala běžet bez možnosti vlastníka věci dozvědět se o jejím nalezení.

¹¹ Ztrátou věci se rozumí pozbytí věci bez vůle a vědomí oprávněného subjektu (zpravidla vlastníka), v důsledku čehož tato věc vyšla z okruhu nakládání tohoto subjektu. Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, s. 162.

¹² Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, s. 164 nebo Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 69.

¹³ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 82.

Nálezce měl právo na náhradu nutných nákladů, nárok na nálezné mu nepříslušel.

2. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý přisvojením si věci opuštěných anebo skrytých, jejichž vlastník není znám (ustanovení § 452 odst. 2. ObčZ)

Podle tohoto ustanovení věci opuštěné nebo skryté¹⁴, jejichž vlastník není znám, případně do vlastnictví státu. Kdo si je přisvojil nebo kdo jich užíval, byl povinen je státu vydat, popřípadě vydat i neoprávněný majetkový prospěch takto získaný.

O právní úpravu odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch šlo v ustanovení § 453 odst. 2 ObčZ jen v závěru druhé věty, kde byla stanovena povinnost těch, kteří si věci opuštěné či skryté, jejichž vlastník není znám, přisvojili, vydat státu i neoprávněný majetkový prospěch získaný přisvojením, popř. užíváním těchto věcí, zatímco povinnost vydat uvedené věci státu odpovídala právu státu na jejich vydání a to z titulu jeho vlastnického práva, které stát nabyl samotným aktem opuštění věci či najitím věci, jejíž vlastník není znám (tzv. originární přechod vlastnického práva na stát).¹⁵

Ten, kdo věc objevil, neměl nárok na žádnou odměnu (nálezné). Právo na náhradu nákladů výslovně přiznáno nebylo, nicméně se dovozovalo ze znění ustanovení § 458 odst. 3 ObčZ (ten, kdo neoprávněně získaný majetkový prospěch vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil).

Právní režim věcí nalezených, skrytých či opuštěných je i dnes občanským zákoníkem upraven, nikoliv však v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení, ale v rámci nabývání vlastnictví, což se z hlediska systematického shoduje s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950.¹⁶

¹⁴ Opuštění věci je právní úkon, kterým vlastník projevuje vůli vzdát se vlastnictví k věci; tedy vůli, že nechce být dále jejím vlastníkem. Skrytá věc je taková věc, která byla uložena na určitém místě s úmyslem utajit ji před dalšími osobami (např. zakopání, zazdění klenotů). Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 73 a s. 76.

¹⁵ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 71- 72.

¹⁶ Důvod, proč občanský zákoník z roku 1964 původně upravoval režim věcí nalezených, skrytých či ztracených v rámci ustanovení o neoprávněném majetkovém prospěchu, spatřuje Korecká Věra v tom, že jestliže občanský zákoník z roku 1950 obsahoval i úpravu socialistického společenského vlastnictví, pak občanský zákoník z roku 1964 pojednával toliko o osobním vlastnictví a jeho nabývání, což vylučovalo zařazení této problematiky do

3. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý přisvojením si věcí, jejichž vlastník se dopustil protiprávního jednání podle ustanovení § 453a ObčZ¹⁷

Toto ustanovení přinesl do občanského zákoníku z. č. 131/ 1982 Sb. Podle prvního odstavce tohoto ustanovení dopustil - li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, připadla věc do vlastnictví státu, pokud bylo v rozporu se zájmy společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal. Obdobně přecházela na stát i jiná majetková práva občana, s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného práva omezeného jen na jeho osobu. Státu však nepřipadl majetek, jehož bylo nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu byl vlastník věci nebo ten, jemuž svědčilo majetkové právo, povinen pečovat, a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře. Podle odstavce druhého zaniklo případnutím majetku státu bezpodílové spoluvlastnictví manželů.

Jestliže učebnice „Občanské právo hmotné“ z roku 1987¹⁸ považuje ustanovení § 453a za jeden z případů skutkové podstaty odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch, pak podle Vaňka Josefa případ odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch v daném ustanovení v pravém slova smyslu upraven není a s odpovědností za neoprávněný majetkový prospěch souvisí pouze v tom smyslu, že postihuje majetkové hodnoty za situace, kdy bylo v rozporu se zájmy společnosti, aby s nimi jejich vlastník či jiný oprávněný subjekt dále nakládali. Předmětné ustanovení pak podle Vaňka upravovalo především podmínky přechodu práva vlastnického či jiných majetkových práv na stát a to bez dalšího, tedy ex lege.¹⁹

těchto ustanovení. Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 80.

¹⁷ „Dopustil-li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, připadá věc do vlastnictví státu, pokud je v rozporu se zájmem společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal. Obdobně přecházejí na stát i jiná majetková práva občana, s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného práva omezeného jen na jeho osobu. Státu však nepřipadá ten majetek, jehož je nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu je vlastník věci, nebo ten, jemuž svědčí majetkové právo, povinen pečovat, a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře (odstavec 1 ustanovení § 453a ObčZ). Případnutím majetku státu zaniká bezpodílové spoluvlastnictví manželů (odstavec 2 ustanovení § 453a ObčZ)“.

¹⁸ Lazar, J., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: Panorama, 1987, s. 271.

¹⁹ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha. Panorama, 1987, s. 79.

Předpoklady připadnutí věci státu či přechod jiného majetkového práva na stát podle ustanovení § 453a ObčZ byly tyto:

- protiprávní jednání vlastníka, tedy jednání, jímž došlo k porušení povinnosti stanovené obecně závazným právním předpisem (např. nezákonné opuštění republiky),
- následkem čehož se vlastník věci trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, neboli věc fakticky opustil, ve srovnání s ustanovením ustanovení § 453 odst 2. ObčZ ovšem bez projevu vůle vzdát se vlastnického práva k ní,
- příčinná souvislost mezi tímto protiprávním jednáním a následkem,
- další nakládání s touto věcí jejím vlastníkem je v rozporu se zájmem společnosti.

Splněním uvedených předpokladů připadla věc přímo ze zákona, tj. ex lege, do vlastnictví státu.

Obdobná situace nastávala i ohledně jiných, v ustanovení § 453a uvedených, majetkových práv občana (např. právo na vrácení půjčených peněz, právo na zaplacení kupní ceny) s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného majetkového práva omezeného jen na jeho osobu.

I při splnění výše uvedených předpokladů byla aplikace ustanovení § 453a vyloučena, jednalo - li se o majetek (tj. věci a majetková práva), jehož bylo nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu byl vlastník věci nebo ten, komu svědčilo majetkové právo, povinen pečovat a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře.

Druhá výrazná odlišnost, kterou bych ráda závěrem této části srovnávající právní úpravu zkoumaného institutu, tak jak byla obsažena v občanském zákoníku z roku 1964, se současnou právní úpravou zmínila, spočívala ve **zvláštním oprávnění prokurátora podat návrh na připadnutí předmětu plnění státu** a to dle zákonem č. č. 509/ 1991 Sb. zrušeného ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ, které bylo jednou novelizováno, a sice z. č. 131/

1982 Sb. Protože novelizované ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ²⁰ mělo širší dopad, zaměřím se pouze na jeho výklad s tím, že na významné odlišnosti oproti jeho znění před novelou poukážu.

Podle ustanovení § 457 odst. 2, byl - li právní úkon neplatný proto, že svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu nebo jej obcházel anebo se přičil zájmům společnosti (ustanovení § 39), mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že plnění přijaté tím, kdo takto vědomě porušil zákon, připadá zcela nebo zčásti státu; současně soud uložil vydat případné plnění státu. Povinnost každého z účastníků vrátit druhému vše, co podle neplatné nebo zrušené smlouvy již dostal, nebyla dotčena (ustanovení § 457 odst. 1).

Ustanovení § 457 odst. 2 mělo postihový, nikoliv reparační charakter. Jestliže hlavním účelem právní úpravy odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný přijetím plnění z neplatného právního úkonu bylo reparovat, resp. obnovit stav před získáním neoprávněného majetkového prospěchu, pak ustanovení § 457 odst. 2 směřovalo k realizaci zvláštního majetkového postihu spočívajícího v připadnutí předmětu plnění státu, a to za předpokladu, že byly splněny podmínky pro jeho uplatnění. Podmínky pro použití zvláštního majetkového postihu (sankce) byly:

- existence právního úkonu (na rozdíl od právní úpravy platné před novelou z roku 1982 se ustanovení § 457 odst. 2 netýkalo jen neplatných smluv, ale právních úkonů obecně), který se řídil normami občanského práva a který byl neplatný pro některý z taxativně uvedených důvodů v ustanovení § 39 ObčZ a znovu citovaných v ustanovení § 457 odst. 2; tj. svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu anebo se přičil dobrým mravům,
- na základě tohoto právního úkonu došlo k přijetí plnění, které mělo majetkovou hodnotu,

²⁰ Podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ před novelou občanského zákoníku, která byla provedena z. č. 131/1982 Sb., jestliže oba účastníci uzavřeli neplatnou smlouvu s úmyslem porušit zákon, mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že část nebo celé plnění připadá státu. Uzavřel-li takovou smlouvu s tímto úmyslem jen jeden z nich, byl povinen druhému účastníku vrátit vše, co od něho dostal. O tom, co by mělo být vráceno jemu, může soud na návrh prokurátora vyslovit, že připadá z části nebo zcela státu.

- toto majetkové plnění přijal ten, kdo věděl, že jde o právní úkon neplatný podle ustanovení § 39 (oproti původnímu znění ustanovení § 457 odst. 2, 3, které požadovalo úmyslné porušení zákona, zavedla novela zvláštní subjektivní předpoklad v podobě vědomého porušení zákona, který ve srovnání s úmyslem zahrnoval jen složku vědění, nikoliv chtění).

Pokud byly výše uvedené podmínky splněny, získával prokurátor zvláštní oprávnění podat vlastním jménem návrh (žalobu), aby majetkový předmět plnění přijatý tím, kdo vědomě porušil zákon, připadl zcela nebo zčásti státu. U prokurátora šlo o zvláštní oprávnění přiznané mu hmotněprávním předpisem, ve kterém realizoval svůj právní zájem, a to v podobě uplatnění sankce vůči těm, kteří porušili zákon.

K vlastnímu připadnutí předmětu plnění státu došlo až právní mocí soudního rozhodnutí. Soud ve výrokové části rozhodnutí jednak vyslovil, že plnění připadá státu, a zároveň uložil povinnému subjektu, popř. subjektům, povinnost toto plnění státu vydat, přičemž povinným subjektem (nepoctivým účastníkem) byl ten, kdo přijetím takového plnění vědomě porušil zákon. On byl postihován, on byl žalován a jemu byla ukládána povinnost vydat případlé plnění státu, a to na rozdíl od právní úpravy předmětného ustanovení před novelou, kdy mohlo být vysloveno připadnutí ohledně plnění, které mělo být vráceno nepoctivému účastníkovi, což mělo v praxi ten důsledek, že to byl právě poctivý účastník, kdo byl žalován a jemuž byla též uložena povinnost vydat případlé plnění státu.

Povinnost nepoctivých účastníků vydat případlé plnění státu se nedotýkala jejich vzájemných restitučních nároků (ustanovení poslední věty ustanovení § 457 odst. 2), které jim vznikly v důsledku neplatné či zrušené smlouvy (ustanovení § 457 odst. 1 ObčZ), a to na rozdíl od právní úpravy před novelou, kdy soudem vyslovené připadnutí plnění z neplatné smlouvy státu znamenalo zásah do vzájemné restituční povinnosti, neboť postihovalo to plnění, které mělo být jinak vráceno tomu z účastníků, který jednal nepoctivě. Jelikož tedy vzájemná restituční povinnost účastníků neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 2 po novele nebyla dotčena, pak z toho jasně vyplývá, že prokurátor mohl žalovat jen na připadnutí a plnění peněžité náhrady, neboť in natura bylo plněno druhému z účastníků neplatné smlouvy (viz ustanovení § 458 odst. 1 ObčZ).

Rozsah případnutí plnění soud určoval přihlédnutím k zákonným kritériím, která byla vymezena v ustanovení § 457 odst. 2 a ustanovení § 457 odst. 3 ObčZ.

II. Obecný výklad o bezdůvodném obohacení

1. Platná právní úprava

A) Právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku

Důvodová zpráva k zákonu č. 509/1991 Sb.²¹, který doplnil a změnil občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění zákonů č. 58/1969 Sb., č. 131/1982 Sb., č. 188/1988 Sb., č. 87/1990 Sb., č. 105/1990 Sb., č. 116/1990 Sb. a č. 87/1991 Sb.) uvádí, že v ustanoveních § 451, 454, 455, 456, 458, 459 ObčZ se zákonem č. 509/1991 Sb. mění „neoprávněný majetkový prospěch“ na institut „bezdůvodného obohacení“, tedy institut, který byl v naší právní úpravě zakotven již občanským zákoníkem z roku 1950. Samotný pojem „majetkový prospěch“ je pak v platné právní úpravě obsažen toliko v ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ jako součást definice toho, co rozumět pod pojmem „bezdůvodné obohacení“. To je v tomto ustanovení vymezeno jako předmět závazku z bezdůvodného obohacení.

V právní úpravě bezdůvodného obohacení obsažené v části šesté, hlavy třetí, ustanovení § 451 - 459 ObčZ se realizuje jedna ze základních zásad občanského práva, a sice že je nepřípustné, aby se někdo obohatil na úkor jiného, a to stanovením povinnosti vydat majetkový prospěch získaný bez právního důvodu tím, kdo se na úkor jiného obohatil.

Obecná právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku platí především pro všechny občanskoprávní vztahy, není - li zde právní úprava zvláštní (např. zvláštní úprava jednatelství bez příkazu podle ustanovení § 742 odst. 2 ObčZ) a dále pak pro všechny ostatní soukromoprávní vztahy, neexistuje - li však pro tyto vztahy právní úprava vlastní. Pokud existuje, obecná občanskoprávní úprava podle ustanovení § 451 an. se neuplatní (o vztahu bezdůvodného obohacení a jiných titulů na plnění viz dále).

Vlastní soukromoprávní úpravu bezdůvodného obohacení nalezneme v zákoně o rodině, a sice v ustanovení § 101, který stanoví, že kdo zcela nebo zčásti splnil za jiného vyživovací povinnost, je oprávněn po něm požadovat úhradu tohoto plnění, přičemž promlčení tohoto nároku se řídí obecným ustanovením ustanovení § 101 ObčZ upravujícím

²¹ Zákon č. 509/1991 Sb. představuje do dnešní doby poslední legislativní zásah do občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení.

promlčení, nikoliv tedy ustanovením ustanovení § 107 ObčZ obsahujícím speciální právní úpravu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení (otázka promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení je řešena v kapitole V, a to včetně promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích).

Pokud jde o obchodní zákoník, ten komplexní právní úpravu bezdůvodného obohacení neupravuje. Lze v něm nalézt pouze úpravy dílčí; právo na vydání bezdůvodného obohacení je zakotveno jednak v ustanovení § 12 odst. 1 ObchZ jako jeden z možných nároků při neoprávněném užívání firmy a dále v ustanovení § 53 ObchZ při nekalosoutěžním jednání. Pro obchodní vztahy se tedy v zásadě uplatní právní úprava občanskoprávní. Pro případ odstoupení od smlouvy resp. pro případ vypořádání vzájemných nároků po odstoupení od smlouvy řídící se obchodním zákoníkem se však na rozdíl od odstoupení od smlouvy dle ustanovení § 48 ObčZ a následné aplikace občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení, aplikuje právní úprava obchodněprávní, tzn. zejména ustanovení § 351 ObchZ.

Vlastní právní úpravu, na rozdíl od stavu před 31. 12. 2006, dnes již neobsahuje ani zákoník práce. Podle ustanovení § 324 ZPr, účinného od 1. 1. 2007 se bezdůvodné obohacení řídí ustanovení § 451, 454, ustanovení § 455 odst. 1, ustanovení § 456 až 459 občanského zákoníku.

Pokud bezdůvodné obohacení nemá svůj základ vůbec v žádném ze soukromoprávních vztahů, nelze obecnou občanskoprávní úpravu bezdůvodného obohacení použít. V takových případech se proto aplikuje úprava příslušného veřejnoprávního předpisu. V rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 33 Odo 653/2005, ze dne 17.10.2007, se Nejvyšší soud neztotožnil se závěrem odvolacího soudu, že vztah mezi správcem daně a daňovým poplatníkem je vztahem soukromoprávním a že plnění daňových povinností nad rámec daňových zákonů je bezdůvodným obohacením, které je třeba vydat podle ustanovení § 451 ObčZ. *„Vzhledem k tomu, že daňový poplatník není vůči správci daně v právně rovnoprávním postavení a že jejich vzájemný vztah je založen na principu subordinace, je spor ve věcech vrácení daňového přeplatku (včetně zaplacení úroku z přeplatku) sporem vyplývajícím ze vztahu veřejnoprávního“*, tzn., že rozhodovat v této věci bude příslušný správce daně, a to dle zákona č. zákona č. 337/1992 Sb, o správě daní a poplatků (dnes zákona č. 280/2009 Sb., daňový řád).

B) Bezdůvodné obohacení jako zvláštní právní důvod vzniku závazku

Ustanovení § 489 ObčZ uvádí demonstrativním výčtem právní skutečnosti, které jsou právním důvodem vzniku závazkových právních vztahů. Jednou z těchto právních skutečností je i bezdůvodné obohacení. Dojde - li proto k bezdůvodnému obohacení, tj. naplní - li se všechny zákonem stanovené předpoklady, vznikne mezi minimálně dvěma určitými osobami ze zákona zvláštní samostatný závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení, jehož obsahem je povinnost toho, kdo se zákonem předvídaným způsobem bezdůvodně obohatil, toto obohacení vydat a tomu odpovídající právo toho, na jehož úkor byl majetkový prospěch získán, vydání bezdůvodného obohacení požadovat. Jestliže závazkové právní vztahy mohou vznikat jak smluvně, tak mimosmluvně, pak závazky z bezdůvodného obohacení jsou závazky mimosmluvní, tedy závazky vznikající nezávisle na vůli účastníků.

V občanskoprávní teorii přetrvává spor, zda takto vzniklý **závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem odpovědnostním či mimoodpovědnostním**, tedy vztahem existujícím mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti.

Tak například v knize „Občanské právo hmotné“²² se uvádí, že předpokladem vzniku práva na vydání bezdůvodného obohacení není porušení právní povinnosti (což ovšem nevylučuje, aby k bezdůvodnému obohacení porušením právní povinnosti došlo) a že tedy právo na jeho vydání nevzniká jako odpovědnost za porušení právní povinnosti. Z tohoto důvodu nelze tedy o odpovědnosti za bezdůvodné obohacení hovořit, a to i přes nesystematické zařazení tohoto institutu do části šesté nazvané „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“.

I Korecká Věra²³ se přiklání k názoru, že závazky z bezdůvodného obohacení nelze považovat za závazky odpovědnostní, ale spíše za skupinu zvláštních, mimosmluvních závazků vznikajících z určitých, v zákoně stanovených důvodů, přičemž jako hlavní argument pro toto své tvrzení uvádí absenci obecné právní povinnosti, respektive povinnosti primární, normované dříve v ustanovení § 415 ObčZ, které před novelou z roku 1991 zakotvovalo povinnost počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor

²² Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 650 an.

²³ Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a zákonnost, 1992, č. 8.

společnosti nebo jednotlivce, a tedy nemožnost konstruovat povinnost k vydání bezdůvodného obohacení jako povinnosti sekundární neboli odpovědnosti.²⁴

Stejného názoru je i Bejček Josef, když uvádí²⁵, že závazek z bezdůvodného obohacení nemá odpovědnostní charakter, neboť nevzniká v důsledku porušení prvotní právní povinnosti (takováto není ani nikde stanovena), ale vzniká mimosmluvně na základě zákona při splnění zákonem stanovených předpokladů.

Názor, že závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je jednou z forem občanskoprávní odpovědnosti, není příliš častý. Lze se s ním setkat například v jedné z knih občanského práva „Základy občanského práva“²⁶ nebo v knize „Odpovědnost v soukromém právu“²⁷, v níž Brejcha Aleš institut bezdůvodného obohacení vymezuje jako institut odpovědnostní, k jehož vzniku je mimo jiné potřeba, s ohledem na dané pojetí, protiprávního jednání. Na druhé straně autor připouští, že institut bezdůvodného obohacení je institutem sui generis a že úvahy o tom, že závazek k vydání bezdůvodného obohacení nevzniká v důsledku protiprávnosti, ale mimosmluvně při splnění zákonem stanovených podmínek stanovených v zákoně, mají své racionální jádro.

Výše uvedenou spornost nenapomáhá vyřešit ani sama zákonná úprava, když zkoumaný institut zařazuje po boku odpovědnostních institutů a sice do hlavy šesté nazvané „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“.

I přes právě řečené se přikláním k názoru, že v případě závazkového vztahu vzniklého z bezdůvodného obohacení jde o zvláštní druh závazkového právního vztahu, přičemž svůj názor opírám nejen o změny, které občanský zákoník v souvislosti s novelou z roku 1991 prodělal, konkrétně se jednalo o změnu názvu hlavy třetí, která dnes hovoří pouze o

²⁴ V dané úvaze vychází Věra Korecká z převažujícího pojetí občanskoprávní odpovědnosti jako sekundárního nepříznivého právního následku, který vznikl porušením povinnosti primární, neboli protiprávním úkonem, a který je předvídan v sankční složce příslušné právní normy. Srov. např. Knapp, V. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: ASPI, 2002, s. 41.

²⁵ Bejček, J. Bezdůvodné obohacení. Právní rádce, 1994, č. 11.

²⁶ Plecítý, V. Vrabec, J., Salač, J. Základy občanského práva- 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 259 an.

²⁷ Brejcha, A. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. Vydání první. Praha: ASPI, 2000, s. 156.

„bezdůvodném obohacení“ (před novelou „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“) a dále pak modifikace ustanovení § 415 spočívající ve vypuštění povinnosti počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce a s tím související důvody teoretické vzpomínané výše (viz. pojetí občanskoprávní odpovědnosti jako sankce za porušení povinnosti primární), a proto při dalším výkladu i s ohledem na to, že mnou zaujatý názor je v pramenech mně dostupných v jasné převaze, budu závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení pojímat jako zvláštní mimosmluvní závazkový právní vztah existující mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti.

V této souvislosti je vhodné poznamenat, že spor ohledně povahy závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, spor, v němž na jedné straně stojí ti, kteří tvrdí, že jde v dané věci o zvláštní závazkový vztah (nutno dodat, že tito jsou v jasné převaze), na druhé pak ti, kteří onen vztah pojímají jako vztah odpovědnostní, zdá se být vyřešen návrhem nového občanského zákoníku, v němž je úprava bezdůvodného obohacení z hlediska systematického zařazena do části čtvrté, hlavy IV. opatřené názvem „Závazky z jiných právních důvodů“ (právní úprava bezdůvodného obohacení de lege ferenda je řešena v kapitole VI).

2. Funkce bezdůvodného obohacení

Základní funkcí právní úpravy bezdůvodného obohacení je **funkce uhrazovací (reparační)**, jejíž podstatou je zajistit vrácení toho, co bylo jedním subjektem (obohaceným) získáno bez právního důvodu na úkor jiného subjektu (postiženého). Veškeré obohacení musí obohacený vydat in natura, není - li to dost dobře možné, musí postiženému poskytnout plnění v penězích (in reluto). Realizací této funkce pak dochází k odčerpání majetkového prospěchu od obohaceneho zpátky k postiženému, a tím k nápravě majetkové újmy, kterou postižený utrpěl.

Švestka Jiří²⁸ v právní úpravě bezdůvodného obohacení spatřuje další **působení** a sice **preventivně výchovné** realizující se prostřednictvím hrozby sankce vydat bezdůvodně nabytý

²⁸ Knapp, V. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek II. Praha: ASPI, 2002, s. 590.

majetkový prospěch, popř. poskytnout peněžní náhradu. Takovéto působení pak má ve svém důsledku odradit kohokoliv obohacovat se bezdůvodně na úkor jiného.

Jiří Bejček²⁹ naproti tomu přiznává právní úpravě bezdůvodného obohacení výlučně funkci reparační s argumentem, že bezdůvodné obohacení vzniká bez porušení právní povinnosti, a tudíž jeho právní úprava nemůže plnit funkce další, konkrétně funkci sankční, resp. preventivní, tak jak je tomu např. v právní úpravě odpovědnostních závazků.

3. Předpoklady vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení

Předpokladem vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení je:

- a) vznik obohacení (majetkového prospěchu) vyjádřitelného v penězích na straně jednoho určitého subjektu (obohaceneho),
- b) tomu odpovídající vznik majetkové újmy vyjádřitelné v penězích na straně jiného určitého subjektu (postiženého),
- c) příčinná souvislost mezi majetkovým prospěchem na jedné straně a újmou na straně druhé,
- d) bezdůvodnost obohacení,³⁰
- e) neexistence zvláštní právní úpravy, která má aplikační přednost.

ad a) **Obohacením** se rozumí majetkový, tedy penězi ocenitelný, prospěch. Může mít různou podobu, zejména se může jednat o získání peněz, věcí nebo získání majetkového prospěchu z provedeného výkonu či z užívání cizí věci bez poskytnutí ekvivalentní náhrady. V majetkové sféře obohaceneho se může projevit jak ve zvětšení majetku (aktiv), tak snížením jeho závazků (pasiv) nebo také tím, že ke zmenšení majetku nedojde, ačkoliv po právu mělo takové zmenšení nastat (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 28. června 2001, sp. zn. 28 Cdo 883/2001, ve kterém Nejvyšší soud vyslovil, že „majetkový

²⁹ Bejček, J. *Bezdůvodné obohacení*. Právní rádce, 1994, č. 11.

³⁰ Fiala, J., Kindl, M. a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 652 an.

prospěch vzniká především tak, že se dosavadní majetek obohaceného rozmnoží o nové majetkové hodnoty; může však spočívat i v tom, že se jeho dosavadní majetek zmenšil, třebaže by k tomu jinak došlo, kdyby byl obohacený plnil své povinnosti“). Užitek obohaceného může být trvalý, ale i přechodný.

ad b) O **újmě** jako o dalším z předpokladů vzniku bezdůvodného obohacení, lze v zásadě říct to samé co o obohacení. Musí se mít tedy majetkovou hodnotu, přičemž v majetkové sféře poškozeného se může projevit jak ve zmenšení majetku (aktiv), tak zvýšením jeho závazku (pasiv), nebo v tom, že se jeho majetek nezvětšil, ač by po právu mělo takové zvětšení nastat (např. užívání věci náležející postiženému na základě neplatné nájemní smlouvy).

Újmu postiženého subjektu nelze vždy považovat za zrcadlový obraz obohacení subjektu druhého. Spočívalo - li obohacení v peněžitém plnění bez právního důvodu, pak si obohacení i újma budou navzájem odpovídat, a to jak co do své povahy, tak i co do své výše. Pokud však obohacení spočívalo např. v užívání cizí věci na základě neplatné smlouvy, pak obohacení a újma nejsou zjevně stejného druhu. Rozdílná může být i výše újmy a obohacení (např. investuje - li někdo do cizí nemovitosti, pak pro určení toho, co jo obohacený povinen poškozenému vrátit je v zásadě určující nikoliv výše investice vynaložená poškozeným, ale to, o co se nemovitost obohaceného investicí poškozeného zhodnotila – k tomu blíže kapitola IV).

ad c) Potřeba příčinné souvislosti mezi obohacením a újmou je vyjádřena v ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ termínem „*na úkor*“, který je zároveň kritériem pro identifikaci subjektů, tj. pro určení obohaceného a postiženého, závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení.

ad d) Případy bezdůvodného obohacení vymezuje občanský zákoník v ustanovení § 451 odst. 1 a ustanovení § 454. Z nich vyplývá, že bezdůvodným obohacením je jednak majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů, a jednak prospěch získaný ze čtyř druhů plnění (na kolik je daný výčet jednotlivých případů výčtem taxativním a o jaké druhy plnění se jedná, k tomu srov. další výklad v kapitole III). Všem těmto v ustanovení § 451 odst. 2 a ustanovení § 454 ObčZ uvedeným případům je společné, že jeden subjekt získává k újmě jiného majetkový prospěch, aniž by mu k takovému nabytí svědčil právní důvod, neboli nabývá takového majetkového prospěchu bez právního důvodu, čili bezdůvodně. Na druhé

straně, jak se uvádí v knize občanského práva³¹, připomínaje při tom jeden ze základních principů soukromého práva, a sice že vše je dovoleno, co není zakázáno (čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), ne každé získání majetkového prospěchu na úkor jiného bez právního důvodu vede automaticky ke vzniku bezdůvodného obohacení (příkladem může být svezení stopaře řidičem nebo zaplacení spropitného). Právní skutečností zakládající bezdůvodně získané obohacení pak může být například jednání samotného obohaceného, ne nutně protiprávní, ne nutně zaviněné nebo jednání samotného postiženého. Může se však jednat i o úkon třetí osoby, popřípadě určitou událost (např. naplavení předmětů na cizí pozemek z důvodu povodně).

ad e) Institut bezdůvodného obohacení má subsidiární povahu k jiným institutům, tzn., že je - li možné uplatnit jiné právo, resp. lze - li náhrady dosáhnout z jiného titulu, právní úprava bezdůvodného obohacení se neuplatní (k tomu blíže viz dále).

Ke vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení se naproti tomu nevyžaduje ani zavinění, ani existence protiprávního úkonu. Postačí, když k obohacení, neboli k přesunu majetkových hodnot, došlo bezdůvodně, což musí v případě podané žaloby z bezdůvodného obohacení (žaloba z kondikce) prokázat ten, kdo se domáhá jeho vydání, popřípadě poskytnutí peněžité náhrady, tedy postižený.

4. Vztah bezdůvodného obohacení a jiných titulů na plnění

„Nárok na vydání odcizených věcí nebo věcí získaných zpronevěrou se uplatňuje vlastnickými žalobami; nelze - li již věc vrátit, jde o nárok na náhradu škody. O nárok na vydání bezdůvodného obohacení by šlo tehdy, pokud by např. nikdo neodpovídal za škodu způsobenou dítětem, které něco odcizilo, aniž by byla možná vlastnická žaloba nebo aniž by mohl být požadován výtěžek z odcizené věci“³².

³¹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 652 an.

³² Lavický, P. Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení. Praha: Aspi, a.s., 2006, s. 18.

Nároky z bezdůvodného obohacení, jak ostatně vyplývá i z výše citované právní věty, mají subsidiární charakter. V zásadě tedy platí, že požadovat plnění z titulu bezdůvodného obohacení je možné pouze tehdy, nelze - li požadovat plnění z jiného právního titulu.

Beze zbytku výše řečené platí v případě, kdy **povinnost plnit vyplývá ze smlouvy**. Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 33 Odo 127/2003, ze dne 19.06.2003 (obdobně též soudní rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 25 Cdo 916/2005), Nejvyšší soud judikoval, že pokud se poskytování elektrické energie uskutečňuje na základě smlouvy (kupní smlouva o odběru energie), nejedná se o plnění bez právního důvodu, a to ani tehdy, dochází - li k jejímu odběru neoprávněně, tj. bez měření odběru³³. Stejně závěry, tentokrát však pro jiný případ, nalezneme i v komentáři k občanskému zákoníku³⁴, v němž se stanoví, že „např. při smlouvě o výpůjčce (ustanovení § 659 an) se nemůže půjčitel po uplynutí stanovené doby domáhat po vypůjčiteli vrácení věci s argumentem, že na straně vypůjčitele došlo k bezdůvodnému obohacení, protože v daném případě právní důvod odpadl, ale naopak musí uplatnit vrácení věci z důvodu výpůjčky a z právního důvodu upraveného v ustanovení § 662 odst. 1 ObčZ.“.

Dle rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 32 Cdo 2592/2008, ze dne 22.09.2009, o případ bezdůvodného obohacení nejde také v případě nesjednaných víceprací. V předmětné věci účastníci uzavřeli smlouvu o dílo podle obchodního zákoníku, na základě které měla žalobkyně pro žalovaného zhotovit hrubou stavbu rodinného domu. Žalobkyně se následně domáhala zaplacení závěrečné faktury soudní cestou, neboť jí údajně nebyla žalovanou uhrazena. Soud prvního stupně dospěl k závěru, že žalovaná částka představuje vícepráce, které si žalovaní neobjednali, ani neschválili, přičemž jejich pouhý konkludentní souhlas s těmito pracemi a jejich faktické přijetí neznamena současně možnost zhotovitele tyto práce fakturovat. To má ten důsledek, že byť žalobkyně ve prospěch žalovaných vícepráce v uvedené hodnotě provedla, žalovaní se v tomto rozsahu na úkor žalobkyně neobohatili. Odvolací soud však se závěrem soudu prvního stupně nesouhlasil a uvedl, že plnění stojící mimo písemnou smlouvu o dílo je bezdůvodným obohacením ve smyslu ustanovení § 451 odst. 1 a 2 ObčZ. Nejvyšší soud se s tímto názorem odvolacího soudu neztotožnil. Dospěl k závěru, že „provede - li proto zhotovitel práce nad sjednaný rozsah díla a nejsou - li dány

³³ Soukup, M. Právní rádce, 2005, č. 6.

³⁴ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 1057.

podmínky dle ustanovení § 549 obch. zák. pro vznik povinnosti objednatele zaplatit zhotoviteli cenu přiměřeně zvýšenou, nemůže zhotovitel hodnotu takových víceprací požadovat z titulu bezdůvodného obohacení, neboť v takovém případě se nenaplní žádná ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení upravených v ustanovení § 451 a 454 obč. zák.“.

Závěry Nejvyššího soudu o právní povaze nesjednaných víceprací nelze, dle mého názoru, přijmout bez výhrad. Dle ustanovení § 536 odst. 1 ObchZ smlouvou o dílo se zavazuje zhotovitel k provedení určitého díla a objednatel se zavazuje k zaplacení ceny za jeho provedení. V ustanovení § 546 odst. 1 ObchZ je pak zakotvena povinnost objednatele zaplatit zhotoviteli dohodnutou cenu (popř. cenu určenou dle pravidel stanovených v tomto ustanovení). Podle ustanovení § 549 ObchZ dohodnou-li se strany po uzavření smlouvy na omezení rozsahu díla a nesjednají - li jeho důsledky na výši ceny, je objednatel povinen zaplatit jen cenu přiměřeně sníženou; dohodnou - li se tímto způsobem na rozšíření díla, je objednatel povinen zaplatit cenu přiměřeně zvýšenou (odstavec 1). Dohodnou - li se strany po uzavření smlouvy na změně díla a nesjednají-li její důsledky na výši ceny, je objednatel povinen zaplatit cenu zvýšenou nebo sníženou s přihlédnutím k rozdílu v rozsahu nutné činnosti a v účelných nákladech spojených se změněným prováděním díla (odstavec 2).

K posouzení právní povahy víceprací je dle mého názoru nutné rozlišovat tři situace, tj. za prvé případ, kdy si strany platně sjednají změnu díla bez dopadu na změnu ceny za dílo, dále pak situaci, kdy zhotovitel bez předchozí platné dohody s objednatelem učiní takové vícepráce, které svou povahou budou znamenat změnu díla (např. zhotovitel postaví o jeden komín navíc), a v poslední řadě situaci, kdy vícepráce nebudou mít vliv na rozsah díla jako takový resp. jejichž výsledkem bude dílo sjednané ve smlouvě o dílo, byť, s ohledem na použití dražších materiálů, vyšší hodnoty. První případ resp. způsob jeho řešení je s ohledem na to, že na tuto situaci výslovně pamatuje ustanovení § 549 ObchZ zcela nesporný, druhý a třetí případ je již složitější.

Jestliže ve třetím případě nejde dle mého názoru o plnění bez právního důvodu, ale o plnění na základě existující smlouvy o dílo, tedy o případ, u něhož nebyly splněny podmínky pro úhradu těchto prací, pak v prvním případě ano. Postaví - li zhotovitel o jeden komín navíc (bez platné dohody s objednatelem) než předpokládala smlouva o dílo, pak není dle mého názoru možné učinit závěr, že tento komín byl realizován na základě smlouvy o dílo (tato s ním přeci vůbec nepočítala), ale naopak, že k jeho realizaci chyběl právní důvod a že tedy

jeho výstavbou byly splněny veškeré předpoklady k tomu, aby se zhotovitel po objednateli domáhal toho, o co jeho nemovitost nad předpokládaný smluvní rámec, tj. nad rámec smlouvy o dílo, stavbou komína zhodnotil, neboť na straně objednatele vzniklo obohacení, na straně zhotovitele tomu odpovídající újma, mezi obohacením a újmou existuje příčinná souvislost, obohacení je bezdůvodné a zvláštní právní úprava pro tento případ není dána (ustanovení § 549 ObchZ upravuje pouze postup v případě, že se strany dohodnou na změně díla, nikoliv však situaci, kdy se strany nedohodnou resp. když se strany nedohodnou dle právní úpravy platně).

Stejně platí v případě kolize s **nárokem na plnění z titulu odpovědnosti za škodu**. Bylo - li bezdůvodné obohacení získáno zaviněným protiprávním úkonem (ustanovení § 420 ObčZ), popř. právně relevantní škodní událostí (v případě objektivní odpovědnosti), které zároveň vedly ke vzniku škody, má poškozený právo na její náhradu a aplikace ustanovení o bezdůvodném obohacení vzhledem ke své subsidiární povaze nepřichází v úvahu, a to ani tehdy, jsou - li splněny předpoklady pro jejich aplikaci. *„Vzhledem k tomu, že v daném případě však byly splněny předpoklady odpovědnosti pachatele za způsobenou škodu, ustanovení o bezdůvodném obohacení se vůči němu neuplatní. Jsou - li totiž ve vztahu dvou subjektů splněny podmínky pro dosažení téhož výsledku (odčerpání neoprávněně získaných hodnot) z titulu náhrady škody a z titulu bezdůvodného obohacení, ustanovení o bezdůvodném obohacení se nepoužijí.“* (rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 33 Odo 79/2006, ze dne 25.03.2008.).

O bezdůvodné obohacení zároveň nejde ani tam, kde **povinnost plnit je dána na základě jiného ustanovení zákona** než jsou ustanovení upravující bezdůvodné obohacení (ustanovení § 451 - 459 ObčZ), nepočítaje mezi ně speciální úpravu jednotlivých případů bezdůvodného obohacení (např. ustanovení § 743 odst. 2 ObčZ). Kdy tomu tak je, tedy kdy povinnost plnit je dána na základě jiného ustanovení zákona, a nikoliv na základě ustanovení o bezdůvodném obohacení, není vždy jednoznačné. Dokladem toho je například rozdílné posuzování nároku podílového spoluvlastníka, který se domáhá peněžitého plnění vůči druhému spoluvlastníku užívajícímu společnou věc nad rámec svého spoluvlastnického podílu, a to samotným Ústavním soudem ČR. Jestliže v nálezu ze dne 22.02.2006, sp. zn. II. ÚS 471/2005, daný nárok spoluvlastníka tento soud posoudil jako nárok mající základ v ustanovení § 137 odst. 1 ObčZ, pak v nálezu chronologicky pozdějším (ze dne 10.10.2007, sp. zn. I. ÚS 383/2005) se vrátil k názoru zastávanému dosavadní judikaturou obecných

soudů³⁵ a posoudil nárok podílového spoluvlastníka podle ustanovení o bezdůvodném obohacení.

V nálezu ÚS ČR ze dne 22.02.2006, sp. zn. II. ÚS 471/20005, se Ústavní soud neztotožnil s názorem odvolacího soudu, že plnění za užívání předmětu podílového spoluvlastnictví podílovým spoluvlastníkem nad rámec jeho spoluvlastnického podílu na společné věci je plněním bez právního důvodu, a tedy bezdůvodným obohacením a vyjádřil názor, že i když některý z podílových spoluvlastníků užívá společnou věc nad rámec svého spoluvlastnického podílu, a to bez dohody s ostatními podílovými spoluvlastníky, nelze učinit závěr, že věc užívá bez právního důvodu, neboť tímto důvodem je spoluvlastnické právo. Pokud se tedy podílový spoluvlastník domáhá náhrady vůči druhému spoluvlastníkovi z toho důvodu, že společnou věc užívá nad rámec jeho spoluvlastnického podílu na společné věci bez dohody s ním, jde o nárok, který se opírá o zákonné ustanovení § 137 odst. 1 ObčZ, ze kterého vyplývá, v jakém rozsahu se ten který spoluvlastník podílí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci. Bezdůvodné obohacení tedy vzhledem ke své subsidiární povaze aplikovat nelze.³⁶

Je tedy otázkou, jaký z názorů nakonec převládne. Králík Michal za důslednější a koncepci podílového spoluvlastnictví více odpovídající považuje právní kvalifikaci probíraného nároku opřenou o ustanovení § 137 odst. 1 ObčZ ve spojení s ustanovení § 123 ObčZ vypočítávající demonstrativním způsobem jednotlivá oprávnění vlastníka ve vztahu k jeho předmětu vlastnictví.

Zda se většinový spoluvlastník může přímo vůči třetí osobě (tj. nájemci společné věci) domáhat přímé náhrady vůči němu v případě, kdy dá menšinový spoluvlastník celou věc do užívání bez souhlasu většinového spoluvlastníka z titulu bezdůvodného obohacení, je v rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 33 Odo 369/2004, ze dne 20.04.2005 řešeno tak, že nikoliv.

³⁵ Např. rozhodnutí NS ČR ze dne 22.02.2001, sp. zn. 25 Cdo 2316/99, ve kterém Nejvyšší soud uzavřel, že „spoluvlastník, který společnou nemovitost užívá nad rámec svého spoluvlastnického podílu, nemusí ostatním spoluvlastníkům poskytovat peněžitou náhradu (ekonomickou protihodnotu užívání) pouze tehdy, prokáže-li existenci smlouvy o bezúplatném užívání společné nemovitosti. Neprokáže-li, že je oprávněn společnou nemovitost užívat nad rámec svého spoluvlastnického podílu bezúplatně, vzniká mu bezdůvodné obohacení, za které musí ostatním spoluvlastníkům poskytnout peněžitou náhradu jako ekonomickou protihodnotu toho, co nemůže být vráceno“

³⁶ Králík, M. Právní rádce, 2008, č. 5.

V předmětné věci se žalobce (většinový spoluvlastník) domáhal na žalované (nájemci společné věci) vydání bezdůvodného obohacení, které nájemci mělo vzniknout tím, že žalovaná užívala společnou věc na základě neplatné smlouvy, tj. smlouvy, kterou uzavřel menšinový spoluvlastník s nájemcem bez souhlasu žalobce jako většinového spoluvlastníka. Jestliže soud prvního stupně posoudil nárok žalobce dle ustanovení o bezdůvodném obohacení a žalobě vyhověl, tj. přiznal žalobci právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči žalované rovnající se obvyklému nájemnému, odvolací soud se s právními závěry soudu prvního stupně neztotožnil a uvedl, že „pokud menšinový spoluvlastník uzavřel s žalovanou neplatnou nájemní smlouvu, má to důsledky jen ve vztahu mezi nimi, neboť dle ustanovení § 457 ObčZ jsou účastníci neplatné smlouvy povinni vrátit si vzájemné plnění. Žalovaná není k žalobkyni v žádném právním vztahu a ani na její úkor nezískala bezdůvodné obohacení. Žalobkyně by mohla mít nárok na vydání bezdůvodného obohacení jen ve vztahu k menšinovému spoluvlastníkovi, a to ve smyslu závěrů, které přijal Nejvyšší soud ČR v publikovaném rozhodnutí sp. zn. 25 Cdo 2316/99“. Závěry odvolacího soudu potvrdil Nejvyšší soud.

Snaha o částečné překonání judikatury týkající se posouzení nároku většinového vlastníka vůči třetí osobě v případě, kdy tato osoba užívá věc bez jeho souhlasu, je zřejmá z návrhu nového občanského zákoníku, v němž se v ustanovení § 2937 stanoví, že dal - li někdo neoprávněně věc k užívání nebo požívání jinému, aniž tento byl v dobré víře, má vlastník nebo spoluvlastník věci vůči uživateli nebo poživateli právo na náhradu.

Tradičně sporný je rovněž vztah **práva na vydání bezdůvodného obohacení a žaloby na vydání věci z titulu vlastnického práva, konkrétně žaloby na vydání movité věci individuálně určené**. Vaněk Josef si v díle „Neoprávněný majetkový prospěch“³⁷ klade otázku, z jakého právního důvodu lze požadovat vydání věci, jestliže jejím neoprávněným získáním a zadržováním na úkor vlastníka (popř. držitele) byly současně s neoprávněným zásahem do vlastnického práva naplněny zákonné znaky některé ze skutkových podstat odpovědnosti za neoprávněný prospěch (nyní a v textu dále bezdůvodné obohacení). Při zodpovězení dané otázky vychází Vaněk Jiří z následujícího: Pokud někdo vlastníkovi neoprávněně zadržuje individuálně určenou věc movitou, pak takovýto zásah do jeho vlastnického práva spolu s naplněním některé ze skutkových podstat bezdůvodného

³⁷ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 16 an.

obohacení nemá za následek zánik vlastnického práva, nebyla - li věc spotřebována. Na druhé straně ani existence vlastnického práva neznamena popření práva z bezdůvodného obohacení, jsou- li splněny předpoklady pro jeho vznik. Vlastnický nárok na vydání věci a právo na vydání bezdůvodného obohacení tak mohou existovat vedle sebe, mimo jiné proto, že bližší podmínky vydání takovéto věci a užitků z ní jejímu vlastníkovu z titulu vlastnického práva občanský zákoník na rozdíl od právní úpravy vydání bezdůvodného obohacení (ustanovení § 457, 458 ObčZ) neobsahuje.

Na tomto místě je především třeba poznamenat, že právě popsaný právní stav platil do přijetí novely občanského zákoníku z roku 1991 (zákon č. 509/1991 Sb.), která nově v ustanovení § 130, 131 ObčZ upravila postavení držitele (oprávněného, neoprávněného) a jeho povinnost vydat věc s ohledem na vlastnické právo, a tak zakotvila druhý (vydání věci z titulu bezdůvodného obohacení bylo a je upraveno v ustanovení § 458 ObčZ, před novelou analogicky aplikované i na případy vydání věci z titulu vlastnického práva) podle Spáčila Jiřího³⁸ obsahově nikoliv totožný právní režim v rozsahu a ve způsobu vydání věci jejímu vlastníkovu, čímž se nabízí otázka, zda i za tohoto právního stavu je možné konkurenci žaloby z bezdůvodného obohacení s vlastnickou žalobou připustit či nikoliv.

Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 08.02.2000, sp. zn. 33 Cdo 2034/98, konkurenci obou nároků připouští, když v uvedeném rozhodnutí tento soud uvedl, že ... „*ten, na jehož úkor došlo k bezdůvodnému obohacení získáním movité věci, není zákonem omezen tak, že by se musel domáhat jen ochrany svého vlastnického práva podle ustanovení § 126 odst. 1 obč. zákoníku, tj. pouze žalovat na vydání věci, ale může se domáhat vydání věci z titulu bezdůvodného obohacení, popř. jejího peněžního ekvivalentu, není - li vydání věci možné.....tento postup je dokonce výhodnější, protože postup dle ust. ustanovení § 126 obč. zákoníku oprávněnému umožňuje pouze vydání zadržované věci, nikoliv peněžité ekvivalent, nelze - li věc vydat.*“³⁹

Stejně tak v knize „Občanské právo hmotné“⁴⁰ se vychází z toho, že nároky na vydání bezdůvodného obohacení a vydání věci z titulu vlastnického práva se nevylučují a že bude záviset na žalobci, jakými skutkovými okolnostmi svůj žalobní nárok podloží.

³⁸ Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. Vydání první. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 78 an.

³⁹ Hušek, J. Obchodní právo. Časopis pro právní praxi, 2000, č. 5.

⁴⁰ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 655.

Spáčil Jiří⁴¹, a to i s ohledem na uvedený judikát, který považuje v právní praxi za ojedinělý, naopak zastává názor, že konkurenci žaloby z bezdůvodného obohacení s vlastnickou nelze bez podstatných výhrad připustit a upozorňuje při tom na výše zmíněný obsahový rozdíl úpravy vzájemných vztahů mezi vlastníkem a držitelem (ustanovení § 130, 131 ObčZ) a mezi tím, komu je vydáváno bezdůvodné obohacení a tím, kdo jej vydává (ustanovení § 458 ObčZ). Jestliže ten, kdo vydává předmět bezdůvodného obohacení, má vždy právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil (ustanovení § 458 odst. 3 ObčZ), pak žalovaný v reivindikačním sporu má takové právo jen tehdy, je - li neoprávněným držitelem, což vyplývá z ustanovení § 130 odst. 3 ObčZ, podle něhož se oprávněnému držiteli obvyklé náklady související s údržbou a provozem nenahrazují, jakož i z ustanovení § 131 odst. 1 ObčZ, podle něhož si neoprávněný držitel může odpočítat náklady nutné pro údržbu a provoz věci. Naproti tomu oprávněný držitel (nikoliv držitel neoprávněný) může věc spotřebovat i zničit, aniž by za to vlastníkovu jakkoliv odpovídal, zatímco zánik předmětu bezdůvodného obohacení či jeho převod na další osobu nemá vliv na trvání závazkového právního vztahu, nýbrž toliko ovlivňuje způsob vydání bezdůvodného obohacení. Další odlišnost spatřuje také v tom, že dle ustanovení § 458 ObčZ pro zvýhodnění toho, kdo vydává bezdůvodné obohacení, postačuje prostá dobrá víra (zvýhodnění spočívá v oprávnění ponechat si užitky z předmětu bezdůvodného obohacení) na rozdíl od ustanovení § 130 a násl. ObčZ, který požaduje dobrou víru se zřetelem ke všem okolnostem. Může se tedy stát, že ve stejném případě by někdo nabyl vlastnické právo k užitkům a plodům podle ustanovení § 458 ObčZ, zatímco podle ustanovení § 130 a násl. ObčZ by toto nabytí bylo vyloučeno, a to s ohledem na přísnější právní úpravu. Z této odlišné právní úpravy a s ohledem na subsidiární charakter institutu bezdůvodného obohacení pak vyvozuje závěr, že je zřejmě vyloučena aplikace ustanovení § 458 ObčZ na případy, kdy je možno současně aplikovat ustanovení § 130 a násl. ObčZ, připomínaje při tom obecně uznávaný názor, že povinnost k vydání bezdůvodného obohacení nastupuje pouze tehdy, jestliže k vrácení neoprávněně získaných majetkových hodnot nemůže dojít v rámci konkrétního právního vztahu mezi účastníky podle příslušných ustanovení, jež se na daný poměr vztahují, a nepřichází - li v úvahu ani odpovědnost za škodu⁴², neboli že nároky z bezdůvodného obohacení vzhledem ke své subsidiární povaze lze uplatnit pouze tehdy, když věc nelze řešit podle zvláštního ustanovení

⁴¹ Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2000, s. 89 an.

⁴² Např. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, ustanovení § 1 až ustanovení § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 1175.

zákona, tedy, že ustanovení § 130 a násl. ObčZ je ve vztahu k ustanovení § 458 ObčZ speciální a vylučuje tak jeho aplikaci.

K výše uvedenému právnímu názoru a sice, že konkurence reivindikace a žaloby na vydání bezdůvodného obohacení vylučuje žalobu na vydání bezdůvodného obohacení, pokud lze uplatnit vlastnickou žalobu a obohacení spočívá v držbě, se přiklání i autoři komentáře k občanskému zákoníku⁴³, a dle mého názoru nelze s tímto právním názorem, i s ohledem na protichůdnou judikaturu, než souhlasit.

5. Vliv vztahu bezdůvodného obohacení a ostatních institutů pro civilní spor

Vymezení vzájemného vztahu bezdůvodného obohacení a jiných institutů má rovněž dopad do civilního řízení soudního, konkrétně pak pro posouzení otázky, zda soud sám může **překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy**, která je dle právního názoru soudu neplatná, **na žalobu na plnění z bezdůvodného obohacení**, nebo zda je podmínkou takového postupu změna žaloby ve smyslu ustanovení § 95 OSŘ⁴⁴.

Podle prvního názoru **soud žalobci v takové situaci vyhovět nemůže**. Přestože žalobce není povinen svůj právní názor právně kvalifikovat, resp. vymezit právní důvod svého nároku vyjádřeného v žalobním petitu, má tzv. povinnost tvrzení, tedy povinnost tvrdit všechny skutečnosti, z nichž vyplývá, že smlouva byla uzavřena a že žalovanému již vznikla povinnost plnit z této smlouvy žalobci. A proto dojde - li soud v průběhu řízení k názoru, že smlouva je neplatná, není možné bez změny původně tvrzeného, a sice že smlouva byla uzavřena, resp. bez změny žaloby⁴⁵, posoudit žalobcův nárok dle jiné právní normy, v tomto

⁴³ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008. str. 1058-9.

⁴⁴ „Žalobce (navrhovatel) může za řízení se souhlasem soudu měnit návrh na zahájení řízení. Změněný návrh je třeba ostatním účastníkům doručit do vlastních rukou, pokud nebyli přítomni jednání, při němž ke změně došlo (odstavec 1). Soud nepřipustí změnu návrhu, jestliže by výsledky dosavadního řízení nemohly být podkladem pro řízení o změně návrhu. V takovém případě pokračuje soud v řízení o původním návrhu po právní moci usnesení (odstavec 2)“.

⁴⁵ O změnu žaloby jde nejen tehdy, domáhá-li se žalobce něčeho jiného než v původní žalobě nebo požaduje-li na základě stejného skutkového stavu více, než požadoval v původní žalobě, ale mimo jiné také v případě, že žalobce sice i nadále požaduje stejné plnění, ale na základě jiného skutkového stavu než jak ho vylíčil v původní

případě dle ustanovení o bezdůvodném obohacení, aniž by žalobce netvrdil, že smlouva neexistuje. Takovou změnu skutkových tvrzení pak s ohledem na uplatnění dispoziční zásady v civilním řízení může provést jen žalobce, nikoliv soud.⁴⁶

Opačný názor vychází z toho, že závěr o tom, zda je smlouvy platná či nikoliv, není skutkovým tvrzením, ale právním závěrem, která přísluší nikoliv žalobci, ale soudu. A proto nejde o změnu žaloby ve smyslu ustanovení § 95 OSŘ, posoudí - li soud platnost smlouvy, resp. nárok žalobce dle jiného právního titulu, resp. dle ustanovení o bezdůvodném obohacení, ačkoliv se žalobce domáhal plnění ze smlouvy.

K názoru uvedenému na druhém místě se nakonec přiklonila i soudní praxe, a to například v soudním rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001, ze dne 31.07.2003. V předmětné věci se žalobce (pronajímatel) domáhal úhrady nedoplatku na nájemném vůči žalovanému (nájemci), a to na základě nájemní smlouvy. Soud prvního stupně rozhodl tak, že žalovanému uložil povinnost nedoplatek na nájemném žalobci uhradit. Odvolací soud změnil rozhodnutí soudu prvního stupně tak, že žalobu zamítl a uvedl, že pokud se žalobci domáhají nájemného jakožto plnění z nájemní smlouvy, kterou však odvolací soud, na rozdíl od soudu prvního stupně, posoudil jako absolutně neplatnou, *„nelze jim přiznat plnění z titulu bezdůvodného obohacení, neboť předmět řízení vymezuje žalobce nejen žalobním petitum, ale i určením rozhodných skutečností, a takto vymezený předmět řízení není soud v důsledku dispoziční zásady oprávněn měnit. Jestliže žalobci v žalobě tvrdili, že požadují plnění z uzavřené smlouvy o nájmu, a v průběhu řízení žalobu nezměnili a nově netvrdili skutečnosti, týkající se užívání nemovitosti žalovanou bez právního důvodu, nemohl se soud bezdůvodným*

žalobě (Rc 21/2003), přičemž tento jiný skutkový stav je třeba podřadit pod hypotézu jiné právní normy než skutečnosti původně tvrzené (Odon 30/94/Fa).

⁴⁶ Srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 20.04.1995, sp. zn. Odon 30/94/Fa, ve kterém Nejvyšší soud dospěl k závěru, že požaduje-li žalobce, aby mu soud přiznal požadované plnění na základě uzavřené smlouvy, nemůže soud toto plnění přiznat z titulu bezdůvodného obohacení, aniž by došlo ke změně žaloby. Jestliže totiž v případě žaloby na plnění ze smlouvy musí žalobce tvrdit existenci platné smlouvy, pak žaloba z bezdůvodného obohacení toto tvrzení o existenci smlouvy vylučuje. Obdobně též např. v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 07.11.2000, sp. zn. 29 Cdo 460/2000, ve kterém Nejvyšší soud vytkl odvolacímu soudu, že přiznal-li žalobci jistinu z jiného než žalobcem tvrzeného důvodu, změnil tím nejen právní kvalifikaci nároku, který byl předmětem řízení, ale vyšel též z jiných skutkových okolností, které podřadil pod hypotézu jiné právní normy. Takovou změnu právní kvalifikace nároku však může dle Nejvyššího soudu učinit svým dispozitivním úkonem pouze žalobce jako účastník řízení, který jediný je v zásadě oprávněn nakládat s předmětem řízení, nikoliv soud.

obohacením žalované zabývat, neboť to nebylo předmětem řízení“. Nejvyšší soud posoudil právní názor odvolacího soudu jako chybný a uvedl, že s ohledem na to, že otázka absolutní neplatnosti smlouvy je otázkou právní a nikoliv skutkovou, nemohlo v dané věci právní posouzení smlouvy jako neplatné znamenat změnu skutkového stavu vymezeného žalobou. *„Jestliže na základě zjištěného skutkového stavu lze žalobci přiznat plnění, kterého se domáhá, byť z jiného právního důvodu, než jak žalobce svůj nárok po právní stránce kvalifikoval, soud nemůže žalobu zamítnout, nýbrž musí žalobci plnění přiznat. Překročením návrhu a porušením dispoziční zásady řízení by bylo pouze přiznání jiného plnění, než které žalobce v žalobním petitu požadoval, nebo přiznání plnění na základě jiného skutkového stavu, než který byl tvrzen v žalobě a byl předmětem dokazování v soudním řízení.“*⁴⁷

Jestliže se s názorem právě uvedeným ztotožňují autoři komentáře k občanskému zákoníku⁴⁸, pak Jiří Spáčil ve svém článku „Ještě k identifikaci práva provedené žalobcem a ke změně žaloby na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení“⁴⁹ cestou polemiky s názory Miroslava Nypla publikovanými v Právních rozhledech 1995, č. 12, dospívá k názoru, že posouzení skutkových tvrzení žalobce pro uplatnění práva na plnění ze smlouvy poté, co soud dojde k závěru, že smlouva, na jejímž základě se žalobce domáhá po žalovaném svého plnění, je neplatná, dle ustanovení o bezdůvodném obohacení, není bez změny žaloby možná.

K výše uvedenému závěru Jiří Spáčil dospívá především s poukazem na rozdílnost obou institutů, tj. žaloby z bezdůvodného obohacení a žaloby na plnění ze smlouvy (rozdílnost dokládá především na rozdílnosti skutkových předpokladů vzniku práva na plnění ze smlouvy a bezdůvodného obohacení a na rozdílnou úpravu promlčení těchto práv) resp. na rozdílnost skutkových okolností, které musí žalobce tvrdit, chce-li dosáhnout v petitu formulovaného plnění. Dojde - li tedy soud k závěru, že uzavřená smlouva, na jejímž základě žalobce uplatňuje svůj nárok, je neplatná, není možné (i s ohledem na to, že závěr o platnosti či neplatnosti smlouvy je závěrem právním) na základě zbývajících skutečností tvrzených žalobcem, tj. že např. žalovanému poskytl plnění a žalovaný za ně nezaplatil, bez dalšího, tj. bez změny žalobcem tvrzených skutečností resp. bez změny žaloby, k níž je s ohledem na

⁴⁷ Stejně též např. v rozhodnutí NS ČR sp. zn. 28 Cdo 1452/2003 nebo sp. zn. 21 Cdo 3119/2008.

⁴⁸ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008.

⁴⁹ Spáčil, J. Právní rozhledy, 1996, č. 5

v občanskoprávním řízení uplatňující se dispoziční zásadu oprávněn pouze žalobce, subsumovat pod jinou právní normu, tj. posoudit je dle ustanovení o bezdůvodném obohacení.

Ke stejnému závěru dospívá i Pavel Vrcha v článku nazvaném K otázce přiznání peněžitého plnění z jiného právního důvodu (např. z bezdůvodného obohacení), než který byl žalobou (skrze tvrzené skutečnosti) uplatněn (např. z uzavřené smlouvy)⁵⁰, a to s odkazem na ustanovení § 118 a odst. 2 OSŘ⁵¹ a na jednu ze zásad civilního řízení, a sice zásadu rovnosti účastníků řízení (ustanovení § 5 OSŘ), k závěru, že „*domáhá - li se žalobce peněžitého plnění z titulu smlouvy, není možné „bez dalšího“ takové peněžité plnění přiznat z titulu bezdůvodného obohacení a naopak*“.

Dle Pavla Vrchy má ustanovení § 118 a odst. 2 OSŘ prezentovat zásadu předvídatelnosti soudního rozhodnutí. Dospěje - li tedy soud k závěru, že by bylo možno věc po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkem (žalobcem) tvrzených skutečností, je povinen účastníka o tomto v úvahu přicházejícím možném právním posouzení informovat a poučit jej, v jakém potřebném rozsahu je třeba doplnit vylíčení rozhodujících skutečností. Pokud by totiž soud bez dalšího přisoudil žalobci zažalovanou částku nikoliv např. z titulu (absolutně) neplatné smlouvy o nájmu nebytových prostor, nýbrž z titulu bezdůvodného obohacení, žalovanému by nebyla zachována možnost v tomto směru uplatnit jinou (další) procesní ochranu, a to např. námitku promlčení zažalované jistiny.

Závěry Pavla Vrchy sdílí i autoři komentáře k občanskému soudnímu řádu, když k ustanovení § 118a OSŘ uvádí, že v něm jde o situace, kdy se nekryje právní posouzení věci provedené stranou s právním posouzením, o němž uvažuje soud – typicky např. tehdy, jestliže by mohla být zachována důvodnost uplatněného zájmu na zaplacení zažalované částky z titulu povinnost k vydání bezdůvodného obohacení, ačkoliv byla žaloba konstruována s důrazem na smluvní základ nároku. Pro úplnost posouzení důvodnosti, resp. výše takového nároku

⁵⁰ Vrcha, P. Bulletin advokacie, 2004, č.2.

⁵¹ „*Má-li předseda senátu za to, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkovy právního názoru, vyzve účastníka, aby v potřebném rozsahu doplnil vylíčení rozhodných skutečností.*“ K tomu je nutné poznamenat, že toto ustanovení bylo do textu OSŘ doplněno až novelou č. 30/2000 Sb.

žalobce nesplňuje povinnost tvrzení o výši bezdůvodného obohacení, jež nemusí být s neplatně smlouvenou cenou totožná.⁵²

Osobně sdílím názory výše uvedených autorů, tj., že uplatňuje - li žalobce svůj nárok z titulu uzavřené smlouvy a posléze se ukáže, že tato smlouva je smlouvou neplatnou, není možné beze změny žaloby žalobci žalobou uplatněný nárok přiznat, a to zejména s poukazem na ustanovení § 118a OSŘ upravující postup soudu v případě, kdy dospěje k závěru, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle názoru žalobce.

⁵² David, L., Ištvanek, F., Javůrková, N., Kasíková, M., Lavický, P. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. Praha“ Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 548.

III. Jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

1. Jednotlivé případy bezdůvodného obohacení

Občanský zákoník upravuje jednotlivé případy bezdůvodného obohacení v ustanovení § 451 odst. 2 a v ustanovení § 454 ObčZ. Podle těchto ustanovení je bezdůvodným obohacením jednak majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů a dále pak majetkový prospěch získaný plněním

- bez právního důvodu,
- na základě neplatného právního úkonu,
- z právního důvodu, který odpadl,
- toho, co měl po právu plnit někdo jiný.

Tyto občanským zákoníkem vymezené skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou projevem jedné ze základních zásad občanského práva, a sice zákazu obohacovat se na úkor jiného, normované v ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, podle něhož kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí obohacení vydat.

Dříve než svoji pozornost zaměřím na jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, ráda bych pár slov věnovala v teorii i praxi řešené problematice týkající se **pojetí ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ**, tedy otázky, nakolik ustanovení § 451 odst. 1 zakotvující výše vyjádřený princip tvoří samostatnou obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení a nakolik se jedná pouze o zakotvení obecné povinnosti vydat bezdůvodné obohacení, **neboli nakolik je výčet jednotlivých skutkových podstat upravených v ustanovení § 451 odst. 2 a ustanovení § 454 ObčZ výčtem demonstrativním či taxativním.**

Z hlediska teoretického se mi jeví zajímavá úvaha Korecké Věry⁵³, která vědoma si možné dvojí interpretace ustanovení § 451 odst. 1 posuzuje výše nastíněnou otázku bez ambice dát na ni jednoznačnou odpověď s odkazem na právní úpravu předcházející právní úpravě současné.

⁵³ Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a zákonost, 1992, č. 8.

Československý obecný občanský zákoník (OZO) z roku 1811 řešil jednotlivé případy obohacení, ke kterým došlo na základě plnění, v ustanoveních ustanovení § 1431 - 1437 OZO. Vedle toho byly do rámce nároků z bezdůvodného obohacení zařazovány i nároky upravené v ustanoveních § 1041 - 1044 OZO, když v široce formulovaném ustanovení § 1041 OZO upravující užití věci ku prospěchu jiného ve spojení s ustanovení § 7 OZO byla spatřována obecná žaloba z obohacení reprobující všechny případy obohacení odporující přirozené slušnosti.

Právní úpravu obecnějšího nároku, který byl obdobou nároku upraveného v ustanovení § 1041 OZO, obsahoval i občanský zákoník z roku 1950, a to v ustanoveních ustanovení § 363, 364 Obč. zák. upravující skutkovou podstatu upotřebení věci pro jiného, do jejíhož rámce byly řazeny i takové případy, které nebylo možno subsumovat pod zavazovací důvod „plnění bez právního důvodu“ upravený v ustanovení § 360 - 362 např. právě proto, že v něm o plnění nešlo.

Platná právní úprava, s výjimkou majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, obsahuje pouze takové skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, kdy k získání majetkového prospěchu došlo plněním. Obecnější skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení, jež by byla obdobou případů upravených v ustanovení § 1041 OZO z r. 1811, ustanovení § 363 Obč. zák. z roku 1950, neobsahuje, což Korecká Věra označuje za nedostatek, který nabízí řešit třemi možnými způsoby. Jako první možné řešení, které vychází z toho, že výčet jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení je výčtem taxativním, tedy že ustanovení § 451 odst. 1 nezakotvuje obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení, spatřuje v podřazení těchto nároků pod skutkovou podstatu majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, kteréžto řešení sama označuje za násilné. Druhé řešení vycházející z téhož pojetí jako řešení první, tedy z toho, že výčet jednotlivých skutkových podstat je výčtem taxativním, spočívá v pokrytí daných nároků (včetně případů, kdy nejde o plnění ve vlastním slova smyslu) širokým výkladem skutkové podstaty „plnění bez právního důvodu“. Třetí řešení pak vidí v druhé možné interpretaci ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, a sice že zakotvuje obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení aplikovatelnou tak na ty případy bezdůvodného obohacení, které nejsou výslovně v ustanovení § 451 odst. 2 a ustanovení § 454 ObčZ zakotveny.

Vzájemným vztahem jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení (v tehdejší terminologii neoprávněného majetkového prospěchu, dále jen bezdůvodné obohacení) a ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ se zabýval také Vaněk Josef ve svém díle „Neoprávněný majetkový prospěch“⁵⁴. Vaněk vyjadřuje názor, že ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ ukládá obecnou povinnost vydat bezdůvodné obohacení, která nastupuje pouze za předpokladu, že dojde k naplnění znaků některé ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení, tak jak jsou taxativním způsobem vypočteny v příslušných ustanoveních občanského zákoníku.

Stejný názor je pak možné nalézt např. v komentáři k občanskému zákoníku⁵⁵, tedy že ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ obecně stanoví povinnost vydat bezdůvodné obohacení, zatímco jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou uvedeny v ustanovení § 451 odst. 2 a ustanovení § 454 ObčZ.

Ostatně ani v soudní praxi se neprosadil názor, že v odst. 1 ustanovení § 451 ObčZ je stanovena obecná skutková podstat bezdůvodného obohacení, což se v praxi projevuje tím, že soud musí jednak zdůvodnit, proč považuje určitý závazkový vztah za vztah vzniklý z bezdůvodného obohacení, a dále pak podřadit jej pod některou ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení upravených v ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ a ustanovení § 454 ObčZ.

Praxi soudů kritizují autoři občanského zákoníku Eliáš a kol.⁵⁶, když uvádějí, že důsledkem nazírání ustanovení § 451 odst. 1 jako obecné povinnosti vydat bezdůvodné obohacení, by mohlo být, že určitý případ vnímaný jako bezdůvodné obohacení by nebylo možno jako bezdůvodné obohacení postihnout, což by bylo v rozporu s čl. 11 LZPS zakotvujícím právo vlastnit majetek, resp. s právem na pokojné užívání majetku, jež garantuje čl. 1 dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně základních práv a svobod. Z tohoto důvodu tito autoři tendují k názoru, že vztah mezi ustanovením ustanovení § 451 odst. 1 a

⁵⁴ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 40 an.

⁵⁵ Švestka, J. Spáčil, J. Škárová, M. Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, ustanovení § 1 až ustanovení § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 1179

⁵⁶ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 1052 an.

ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ je vztahem základní skutkové podstaty a skutkové podstaty zvláštní s tím důsledkem, že pokud budou splněny zákonné předpoklady ke vzniku bezdůvodného obohacení, pak má postižený právo na vydání předmětu bezdůvodného obohacení či peněžitou náhradu za něj, třebaže by věc nebylo možno podřadit pod žádnou ze zvláštních skutkových podstat.

Oba výše uvedené názory týkající se vztahu ustanovení § 451 odst. 1 a ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ mají jedno společné, tj. snahu postihnout každé obohacení, k němuž dojde bez právního důvodu, rozdílný je způsob, jak toho dosáhnout. Jestliže autoři Eliáš a kol. komentáře k občanskému zákoníku toho dosahují tím, že ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ považují za obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení aplikující se na případy, které nelze, i přes splnění zákonných předpokladů vzniku bezdůvodného obohacení, subsumovat pod zvláštní skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, pak soudní praxe volí, dle mého názoru za aktuálně platné právní úpravy, cestu konformnější, a sice cestu spočívající v extenzivním výkladu skutkové podstaty bezdůvodného obohacení vzniklého plněním bez právního důvodu, když pod zmíněnou skutkovou podstatu zahrnuje např. i neoprávněné užívání cizí věci⁵⁷.

Výše uvedenou názorovou roztržičnost sjednocuje návrh nového občanského zákoníku, když navrhuje (v duchu současné právní úpravy) zakotvení obecné povinnosti k vydání bezdůvodného obohacení doplněnou o „příkladný“ výčet typický případů.

A) Plnění bez právního důvodu (condictio indebiti)

K bezdůvodnému obohacení plněním bez právního důvodu dochází tehdy, jestliže subjekt, na jehož úkor k bezdůvodnému obohacení dochází, plní druhé straně, aniž by zde byl pro takové plnění právní důvod.

⁵⁷ Viz náleží ÚS ČR ze dne 14.10.2000, sp. zn. II. ÚS 325/ 2000, ve kterém Ústavní soud subsumoval užívání neoprávněné stavby, tedy stavby zrealizované bez příslušného občanskoprávního oprávnění, v daném případě před okamžikem převodu pozemků do vlastnictví státu, pod skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu.

Právě z uvedeného vyplývá, že jedním z předpokladů vedoucím k naplnění této skutkové podstaty je skutečnost, že bylo plněno, tj. že došlo k přesunu majetkových hodnot z majetkové sféry jednoho subjektu do majetkové sféry subjektu druhého, přičemž samo plnění může spočívat jak v tom, že bylo někomu něco dáno (věc, peníze), tak v tom, že něco bylo v jeho prospěch konáno. Může se ale také jednat o plnění, které záleží v opominutí či strpění něčeho. Druhým předpokladem je skutečnost, že bylo plněno, ačkoli zde nebylo žádného právního důvodu k takovému plnění, a to od samého počátku. Splnění obou předpokladů musí v případném občanskoprávním řízení prokázat žalobce. Pokud žalovaný tvrdí, že k plnění ze strany žalobce došlo na základě právního důvodu, je na něm, aby prokázal jeho existenci. „*Domáhá - li se žalobce vrácení určité částky s tvrzením, že tuto částku žalovanému zaplatil, leží na něm důkazní břemeno o tomto tvrzení. Je naopak na žalovaném, který tvrdí, že plnění přijal na základě smluvního ujednání o odměně za činnost, k níž se zavázal a kterou provedl, aby prokázal existenci a obsah tvrzené dohody, podle níž byl oprávněn plnění přijmout*“ (rozhodnutí NS ČR ze dne 27.02.2001, sp. zn. 25 Cdo 1167/99).

Sporné je, zda ke vzniku závazku z bezdůvodného obohacení dle dané skutkové podstaty je vedle uvedených předpokladů také třeba naplnění předpokladu subjektivní povahy, a sice omylu. Jestliže v římském právu a v občanském zákoníku z roku 1811 bylo plnění omylem požadováno, pak občanský zákoník z roku 1950 naplnění tohoto předpokladu ke vzniku závazku z bezdůvodného obohacení nepožadoval, stejně tak jej podle zákonného znění probírané skutkové podstaty nepožaduje ani občanskoprávní úprava obsažená v občanském zákoníku z roku 1964. Přesto je možné setkat se v odborné literatuře, ale i ve starší judikatuře s názorem opačným, a sice že k naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení je mimo jiné potřeba existence omylu, a to na straně toho, kdo plnil, resp. že absence explicitní úpravy vztahující vznik práva na vydání bezdůvodného obohacení získaného bez právního důvodu mimo jiné na omyl toho, kdo plnil, neznamená, že naplnění tohoto předpokladu není ke vzniku práva na vydání bezdůvodného obohacení potřeba.⁵⁸ Plnil - li totiž někdo nedluh, ačkoliv o této skutečnosti věděl, právo na vydání bezdůvodného

⁵⁸ Viz např. Vaněk Josef (in Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 43) mezi předpoklady, jejichž splnění je nezbytné k naplnění skutkové podstaty neoprávněného prospěchu získaného plněním bez právního důvodu (dnes bezdůvodné obohacení), řadí mimo jiné omyl týkající se dluhu či věřitele a to na straně toho, kdo plnil.

obohacení mu nevznikne. Jeho skutečná vůle totiž zřejmě směřovala k darování.⁵⁹ Shodné závěry jsou učiněny i v R/1979 (sp. zn. Cpj 37/1778 ze dne 21.12.1978), v němž se stanoví, že na vrácení poskytnutého plnění jako plnění bez právního důvodu je nárok jen tehdy, pokud ten, kdo plnil, neměl vědomost o tom, že není povinen plnit, anebo že ten, komu plní, není oprávněn plnění přijmout. Jinak by se soud musel zabývat otázkou, zda mezi účastníky nedošlo např. ke skrytému darování, které by bylo právním důvodem plnění a vylučovalo by nárok na jeho vrácení s titulu neoprávněného majetkového prospěchu (dnes bezdůvodného obohacení).⁶⁰

Naproti tomu současná praxe naplnění tohoto subjektivního předpokladu zásadně nevyžaduje, což je mimo jiné důsledkem široké interpretace pojmu „plnění bez právního důvodu“. Žalobce tak nemusí tvrdit, že jednal v omylu, a tedy pouhá skutečnost, že subjekt věděl o absenci právního důvodu plnění (v praxi se vyskytují případy, kdy subjekt, ačkoliv je přesvědčen o neexistenci dluhu, raději domnělou povinnost splní např. proto, že si nemůže dovolit být žalován), automaticky neznamená, že by neměl právo na vrácení plnění poskytnutého bez právního důvodu, nicméně je třeba se zabývat otázkou, zda ze strany žalobce nešlo o darování. Důkazní břemeno o tom ponese žalovaný.⁶¹

Příkladem bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu je např. poskytnuté a přijaté plnění, pro něž právní důvod nebyl dán, a to od počátku, ale ten, kdo plnil, jej předpokládal (plnění nedluhu). Dále sem spadají případy, kdy je sice plněn existující dluh, ale někomu jinému než věřiteli nebo nikým jiným než dlužníkem. V rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 25 Cdo 1208/2000, ze dne 23.08.2001 Nejvyšší soud konstatoval, že *„jestliže výkonem rozhodnutí byl nárok oprávněného uspokojen z majetku jiné osoby než povinného, vznikl mezi oprávněným a osobou, na jejíž úkor byl majetkový prospěch získán, občanskoprávní závazek z bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu“*. O stejný případ bezdůvodného obohacení se jedná také tehdy, plní - li dlužník povinného po prohlášení konkurzu oprávněnému povinného. *„Plnění, které dlužník povinného poskytl oprávněnému na*

⁵⁹ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. Praha: Linde Praha, a.s. 2008, s. 1063.

⁶⁰ Lavický, P.: Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení. Praha: ASPI, a.s., 2006, s. 416.

⁶¹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 658.

základě pravomocně nařízeného výkonu rozhodnutí v době po prohlášení konkursu na majetek povinného, je plněním bez právního důvodu (ustanovení § 451 obč. zák.), k jehož vymožení od oprávněného je aktivně věcně legitimován dlužník povinného, nikoli povinný nebo správce konkursní podstaty povinného, když takovým plněním dlužníkův dluh vůči povinnému (úpadci) nezaniká“ (rozhodnutí NS ČR ze dne 27.03.2008, sp. zn. 29 Odo 343/2006).

Soudní praxe uznala za plnění bez právního důvodu také např. investice do cizího majetku nebo užívání cizí věci. Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 08.01.2008, sp. zn. 30 Cdo 199/2007, Nejvyšší soud označil za bezdůvodné obohacení získané bez právního důvodu užívání cizího pozemku. *„Příkladem plnění bez právního důvodu je i užívání cizího pozemku bez nájemní smlouvy či jiného titulu opravňujícího užívat cizí věc; prospěch vzniká tomu, kdo realizuje uživatelská oprávnění, aniž by za to platil úhradu a aniž by se tedy jeho majetkový stav zmenšil o prostředky vynaložené v souvislosti s právním vztahem, který zakládá právo věc užívat... Majetkovým vyjádřením tohoto prospěchu je peněžitá částka, která odpovídá částkám vynakládaným obvykle v daném místě a čase na užívání věci i s přihlédnutím k druhu právního důvodu (smluvního typu či věcného práva k věci cizí), kterým se zpravidla právo užívání věci vzhledem k jeho rozsahu a způsobu zakládá; nejčastěji jde o nájemní smlouvu...“*. V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 30.11.2004, sp. zn. 33 Odo 924/2003, v souvislosti s užíváním cizí věci, konkrétně pak s užívání nebytových prostor bez právního důvodu (bez smlouvy) Nejvyšší soud judikoval, že pro posouzení, zda šlo o bezdůvodné obohacení, není významné, zda bylo dotyčnou osobou oprávnění k užívání nebytových prostor skutečně realizováno, nýbrž to, že toto oprávnění tato osoba skutečně měla, tj. nebytové prostory jí byly do užívání přenechány a ona je převzala. Ať už tedy žalovaná oprávnění užívat předmětné nebytové prostory využila či nikoliv, přenecháním nebytových prostor (jež bylo žalovanou akceptováno) poskytl žalobce žalované určité plnění (žalovaná získala majetkový prospěch) a jelikož se tak stalo bez právního důvodu, je žalovaná povinna žalobci toto plnění vydat.⁶²

O skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu jde také tehdy, je - li plněno někým jiným než dlužníkem, ovšem bez jeho vědomí, tj. na příklad v případě, kdy advokát přijme peněžitou částku, kterou mu poukázal jeho klient z účtu třetí osoby bez jejího vědomí na základě padělaného platebního příkazu. Bezdůvodně

⁶² Soukup, M. Právní rádce. 2007, č. 4.

obohaceny, a tedy povinnym k vydani bezduvodneho obohaceni je v tomto pripade advokat, postizeny, a tedy opravenym je osoba, z jejioz uctu byly penezite prostredky poukazany (srov. napr. se soudnim rozhodnutim NS CR ze dne 25.11.2004, sp. zn. 33 Odo 461/2003, ve kterem Nejvyssi soud mimo jine uvedl, ze v danem pripade nemuze jit o situaci predvidanou ustanovenim § 454 ObcZ, podle ktereho se bezduvodne obohatil i ten, za nejz bylo plneno, co po pravu mel plnit sam, neboť nebylo prokazano, „ *ze jak tomu, kdo plnil, tak tomu, komu bylo plneno, bylo zrejme, ze jde o plneni osoby, která k nemu nema pravni povinnost, za osobu, která tuto povinnost ma*“. Pokud by tomu tak bylo, byl by osobou povinnou ze zavazkoveho pravniho vztahu plynouciho z bezduvodneho obohaceni nikoliv advokat, ale jeho klient, osobou opravenou pak by byl ten, z jehoz uctu bylo plneno).

O bezduvodne obohaceni plneni bez pravniho duvodu jde take v pripade uzivani veci zahrnuté do soupisu konkurzni podstaty, která bude nasledne z tohoto soupisu vyloucena. Nejvyssi soud ve svém rozhodnuti ze dne 30.07.2009, sp. zn. 29 Cdo 1662/2007, potvrdil pravni nazor nizsiich soudu, ze spravce konkurzni podstaty soupisem pozdeji z podstaty vyloucene nemovitosti neporushil svou povinnost dle ustanoveni § 8 odst. 2 ZKV v rozhodnem zneni⁶³. Uvedl vsak, ze pakliže podle rozsudku soudu sepsana vec nenalezi do konkurzni podstaty, muze se osoba, jejiz majetek byl takto urcitou dobu sepsan v konkurzni podstate a tam uzivan, domahat uspesne zalobou podanou vuci konkurzni podstate vydani bezduvodneho obohaceni vznikleho tim, ze konkurzni podstata po urcitou dobu uzivala vec, jez do ni nenalezela⁶⁴.

Bezduvodne obohaceni plnenim bez pravniho duvodu vzniká take v pripade uzivani verejného prostranstvi⁶⁵, je-li tento prostor ve vlastnictvi jiného subjektu než obce, a obec resp. jejim prostrednictvím toto prostranstvi uzivaji obyvatelé obce, aniz by toto uzivani bylo upraveno napr. smlouvou mezi vlastnikem tohoto prostoru a obci. V usneseni ze dne

⁶³ Dle ustanoveni § 8 odst. 2 ZKV platí, ze spravce je povinen pri vykonu funkce postupovat s odbornou peci a odpovida za skodu vzniklou porusenim povinnosti, které mu uklada zakon nebo mu ulozi soud. Spravce je povinen uzavrit smlouvu o pojistení odpovednosti za skodu, která by mohla vzniknout v souvislosti s vykonem funkce spravce.

⁶⁴ Boncková, Helena. Bezduvodne obohaceni v judikatuře Nejvyssiho soudu – zprava z VI. odborného sympozia. Bulletin advokacie. 2011, č. 1-2, s. 16.

⁶⁵ Verejnym prostranstvím se ve smyslu ustanoveni § 34 zakona o obcích rozumí všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému uzivani, a to bez ohledu na vlastnictvi k tomuto prostoru.

14.09.2004, sp. zn. III. ÚS 338/04 Ústavní soud konstatoval, že „prohlásil - li stěžovatel předmětné pozemky za veřejná prostranství a tyto pozemky stěžovatel, resp. jeho prostřednictvím obyvatelé Statutárního města České Budějovice užívali ke své každodenní rekreaci bez toho, že by stěžovatel měl k těmto pozemkům právní titul, který by ho opravňoval tyto pozemky užívat, a stěžovatel náhradu za užívání neplatil, učinily obecné soudy správný závěr o tom, že na straně stěžovatele dochází k bezdůvodnému obohacení ve smyslu ust. ustanovení § 451 obč. zák., neboť předmětné pozemky užívá bez právního důvodu“⁶⁶.

O plnění bez právního důvodu nejde dle soudní praxe⁶⁷ naopak v případě, kdy ručitel plnil svůj závazek vůči věřiteli předčasně. „Přestože ručitel uhradil částku 25,500.000,- Kč bance v rozporu se smlouvou o úvěru předčasně, závazek žalovaného (dlužníka) ze smlouvy o úvěru (vrátit peněžní prostředky) vůči bance v rozsahu této částky (jako jistiny), zanikl. Právním důvodem takového plnění byl platný ručitelský závazek. Žalobkyně uvedenou částku neplnila bance bez právního důvodu, nýbrž jako ručitel; i když dluh nebyl ještě zcela splatný, vzniká jí právo následného regresu proti dlužníkovi... O plnění bez právního důvodu jde totiž tehdy, jestliže právní důvod k plnění od počátku vůbec neexistoval; např. plnění poskytnuté omylem tomu, kdo nebyl věřitelem, plnění poskytnuté v domněnání, že je jím plněn dluh, ačkoli žádný neexistoval (tzv. plnění nedluhu), apod“ (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 28.01.2011, sp. zn. 33 Cdo 3923/2008). V souvislosti s právě řečeným je vhodné poznamenat, že návrh nového občanského zákoníku tento případ výslovně vypočítává mezi případy, při kterých nevzniká povinnost obohacení vydat⁶⁸.

Občanský zákoník neřeší situaci, kdy pro plnění, které bylo původně bezdůvodné, vznikne dodatečně právní důvod. Například může jít o situaci, kdy si strany plnily na základě neplatné smlouvy a posléze uzavřeli novou - již platnou - smlouvu o témže plnění. Ve Velkém akademickém komentáři autorů Eliáše a kol. je vysloven názor, že možnost žádat takovéto plnění z titulu bezdůvodného obohacení by byla s ohledem na to, že původní

⁶⁶ Předmětem ústavně právního přezkumu bylo rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 32 Odo 872/2003.

⁶⁷ Shodně též Eliáš a kol. v komentáři k občanskému zákoníku (Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 1079).

⁶⁸ „Byl – li splněn dluh, a to i předčasně, , nevzniká povinnost obohacení vydat“ (ustanovení § 2935 návrhu nového občanského zákoníku).

protiprávní stav bezdůvodného obohacení jednoho subjektu na úkor druhého byl dodatečně uzavřením nové platné smlouvy o témže plnění odstraněn, nelogická.⁶⁹

B) Plnění z neplatného právního úkonu (condictio ob iniustam causam)

Předpokladem vzniku nároku dle dané skutkové podstaty je jednak skutečnost, že bylo plněno, a dále fakt, že právní úkon, na jehož základě bylo plnění poskytnuto, je neplatný, a to buď absolutně nebo relativně, z části nebo zcela, s výjimkou právního úkonu neplatného jen pro nedostatek formy (ustanovení § 455 odst. 3 ObčZ, k tomu viz dále).

O relativní neplatnost jde v případech taxativně uvedených v ustanovení § 40a ObčZ. Právní úkon se v těchto případech považuje za platný, a to až do doby, než se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti dovolá. Okamžikem dovolání se relativní neplatnosti se právní úkon stává neplatným (ex tunc) a plnění po právu se tímto okamžikem stává bezdůvodným obohacením. Bezdůvodné obohacení získané plněním z relativně neplatného právního úkonu je tak obdobou bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl.

O absolutní neplatnost jde v těch případech neplatných právních úkonů, které nejsou zahrnuty v taxativním výčtu ustanovení § 40a ObčZ. Absolutní neplatnost právního úkonu způsobuje, že je tento bez dalšího neplatný, a to od samého počátku, a od téhož okamžiku je proto potřeba hledět na to, co bylo plněno, jako na bezdůvodné obohacení. Bezdůvodné obohacení získané z absolutně neplatného právního úkonu je obdobou bezdůvodného obohacení získaného bez právního důvodu s tím rozdílem, že v případě obohacení získaného z absolutně neplatného právního úkonu právní důvod plnění existuje, avšak jen formálně, neboť je neplatný, tedy neúčinný.

Rozlišovat mezi neplatnostmi relativní a absolutní má význam zejména z hlediska promlčení nároku na jeho vydání (ustanovení § 107 odst. 2 ObčZ), popřípadě z hlediska jeho výše.

⁶⁹Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. Praha: Linde Praha, a.s. 2008, s. 1064.

Naplnění předpokladů dané skutkové podstaty v případném občanskoprávním řízení prokazuje žalobce, otázku platnosti daného právního úkonu soud řeší jako otázku předběžnou dle ustanovení § 135 OSŘ s tím, že jedná - li se o neplatnost relativní, zabývá se jí soud jen k námitce dotčeného subjektu, a to na rozdíl od neplatnosti absolutní, ke které přihlíží ex offio.

Nejčastějšími případy bezdůvodného obohacení získaného plněním z neplatného právního úkonu jsou případy plnění z neplatných smluv (např. nárok na vrácení plnění z neplatné smlouvy, jejímž předmětem je nemovitost, kdy prodávající není vlastníkem, k uzavření smlouvy nedali souhlas spoluvlastníci apod.⁷⁰), na jehož vydání dopadá ustanovení § 457 odst. 1 ObčZ (k tomu blíže kapitola IV).

C) Plnění z právního důvodu, který odpadl (condictio causa data non secuta)

Samostatná skutková podstata bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, byla do občanského zákoníku doplněna dodatečně, a to zákonem č. 509/1991 Sb., s účinností od 1. 1. 1992. Před tímto datem byl tento případ bezdůvodného obohacení řazen mezi případy plnění bez právního důvodu.

O bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl, jde tehdy, jsou - li splněny následující předpoklady: určitému subjektu bylo na základě právního důvodu poskytnuto plnění, ale tento právní důvod v důsledku další, později vzniklé právní skutečnosti, ztratil své právní účinky, neboli odpadl (zda právní důvod odpadl s účinky ex tunc nebo ex nunc, není rozhodné). Okamžikem odpadnutí právního důvodu se poskytnuté plnění stává bezdůvodným obohacením. Uvedené okolnosti v případném soudním řízení musí prokazovat žalobce. Odpadnutí právního důvodu, resp. opodstatněnost zrušení smlouvy lze v řízení o vydání bezdůvodného obohacení posoudit jako předběžnou otázku.

Právním důvodem, který odpadl, mohou být například smlouvy zrušené odstoupením (ustanovení § 48 ObčZ), splněním rozvazovací podmínky (ustanovení § 36 ObčZ), zrušení smlouvy v zákonem stanovených případech (např. 648 odst. 2 ObčZ) nebo přímo ze zákona (tzv. fixní smlouvy), přičemž v případě zrušení smlouvy odstoupením je potřeba, pro

⁷⁰ Nesnídal, J. Právní rádce. 2001, č. 6.

posouzení toho, co vše je obohacený povinen vrátit poškozenému, rozlišovat, zda šlo o odstoupení od vztahu občanskoprávního nebo zda se jedná o plnění poskytnuté si subjekty obchodního práva.

Bylo - li odstoupeno od občanskoprávního vztahu, smlouva tím byla dle dispozitivní občanskoprávní úpravy ex tunc zrušena (ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ), přičemž povinnost k vydání toho, co bylo plněno, resp. rozsah této restituční povinnosti se posoudí dle občanskoprávní úpravy o bezdůvodném obohacení. Naproti tomu odstoupení od smlouvy subjektem obchodního práva má za následek dle dispozitivní právní úpravy obchodního zákoníku zrušení smlouvy ex nunc, přičemž povinnost k vydání plnění je nutné vzhledem k existenci speciální právní úpravy pro tento případ posoudit dle ustanovení § 351 odst. 2 ObchZ (viz výše o subsidiaritě občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení)⁷¹.

Pod uvedenou skutkovou podstatu patří též případy, kdy bylo plněno na základě pravomocného soudního rozhodnutí, které bylo následně zrušeno, pokud jeho zrušením pro jeho konstitutivnost odpadla jiná právní skutečnost (ustanovení § 489 ObčZ), na základě které bylo plněno. *„Nárokuje - li vrácení plnění z titulu bezdůvodného obohacení ten, kdo plnil povinnost uloženou mu soudem (případně jiným orgánem), závisí důvodnost jeho požadavku na tom, zda podle hmotného práva – tedy i bez rozhodnutí, jež bylo následně zrušeno – plnil povinnost, kterou skutečně měl, či nikoliv. Tuto otázku soud řeší jako otázku předběžnou. Zrušením rozhodnutí, podle něhož bylo plněno, dochází k bezdůvodnému obohacení jen v případě, že právní důvod tohoto plnění nespočíval v hmotném právu, tedy že podle hmotného práva zde taková povinnost neexistovala (srov. Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 809“* (rozhodnutí NS ČR ze dne 11.10.2007, sp. zn. 28 Cdo 3113/2007).

Dalším případem bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, může být např. přijetí zálohy na plnění podle smlouvy, která se neuskutečnila⁷²,

⁷¹ V ustanovení § 351 odst. 2 ObchZ je stanoveno obecné pravidlo, podle kterého se vrací plnění poskytnuté druhou stranou (což je shodné s občanskoprávní úpravou), nadto se přidává povinnost vrácení peněžitého plnění spolu s úrokem a povinnost náhrady nákladů spojených s vrácením plnění odstupující stranou.

⁷² V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 26.09.2002, sp. zn. 33 Odo 459/2001, Nejvyšší soud vyslovil názor, že za dostatečný právní důvod k plnění (v dané věci se jednalo o poskytnutí zálohy na budoucí koupi) je třeba považovat i příslib budoucího úplatného převodu vlastnictví s tím, že pokud po zaplacení zálohy k převodu

nebo se může jednat o případ investic do cizího majetku realizované např. na základě příslibu vlastníka převést zhodnocovanou věc na investujícího⁷³. O bezdůvodné obohacení plněním z právního důvodu, který odpadl, jde také v případě požadavku na vrácení daru podle ustanovení § 630 ObčZ resp. požadavek na poskytnutí peněžité náhrady v případě nemožnosti jeho vrácení. „Využil - li dárce svého práva domáhat se vrácení daru, které mu vzniká okamžikem jednání obdarovaného naplňující znaky uvedené v ustanovení § 630 ObčZ, pak okamžikem, kdy jeho projev vůle dojde obdarovanému, zaniká darovací vztah a obnovuje se vlastnické právo k věci ex nunc a obdarovaný, který se stal neoprávněným držitelem, je povinen věc mu vydat (ustanovení § 126 odst. 1 ObčZ). Nemůže - li tak obdarovaný učinit in natura proto, že darovanou věc zcizil ještě před doručením výzvy k vrácení daru, je povinen dárce poskytnout ekvivalent v podobě peněžitého plnění podle zásad o bezdůvodném obohacení“ (soudním rozhodnutí ze dne 15.12.2005, sp. zn. 33 Odo 563/2004).

Naproti tomu o bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl, nepůjde tam, kde sice právní důvod k plnění existoval, ale ten zanikl ještě před tím, než bylo plněno (např. plnění prekludovaného dluhu). Takovýto případ by pak bylo nutno posoudit podle skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného bez právního důvodu.

D) Plnění za toho, kdo měl po právu povinnost plnit sám

Podle ustanovení § 454 ObčZ, které upravuje další z případů bezdůvodného obohacení, se bezdůvodně obohatí ten, za něž bylo plněno to, co po právu měl plnit sám. Na rozdíl od předchozích případů bezdůvodného obohacení, včetně dosud neprobraného majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, bezdůvodné obohacení zde nespočívá ve zvětšení majetku obohaceného, ale v tom, že se jeho majetek nezmenšil, avšak kdyby svou povinnost plnil, jak měl, ke zmenšení by došlo.

vlastnictví nedojde, resp. smlouva nebude uzavřena, odpadne tím dodatečně právní důvod plnění a poskytnutá záloha se stává bezdůvodným obohacením.

⁷³ V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 21.06.2005, sp. zn. 33 Odo 538/2004, se Nejvyšší soud odvolal na svůj rozsudek ze dne 18.12.1997, sp. zn. 2 Cdon 944/97 v němž vyslovil názor, že odvolání příslibu vlastníka převést nemovitost na osobu, jež z tohoto důvodu do nemovitosti investovala, zakládá nárok na vydání neoprávněného majetkového prospěchu (nyní bezdůvodného obohacení), jelikož důvod plnění (příslib budoucího převodu vlastnictví) odpadl.

Základními předpoklady k naplnění této skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou: a) neexistence právní povinnosti u subjektu, který povinnost splní, b) existence právní povinnosti u subjektu, za který je plněno a dle teorie navíc za c) splnění povinnosti se musí stát se souhlasem toho subjektu, za nějž je plněno.⁷⁴

O bezdůvodné obohacení nepůjde a podle zvláštní právní úpravy se posoudí případ, kdy subjekt, který poskytuje plnění, je k tomu povinen. Právo na vydání bezdůvodného obohacení proto nemá ručitel (splnil - li ručitel dluh za dlužníka, pak plnil to, co po právu plnit měl, přičemž právo ručitele na náhradu za plnění, které věřiteli poskytl, je upraveno speciálně v ustanovení § 550 ObčZ tzv. zákonná cese). Stejný závěr platí i pro solidárně zavázaného dlužníka, když jeho nárok požadovat náhradu za splněný celý dluh nebo za to, že plnil více, než na něj připadá, a to vůči ostatním solidárně zavázaným dlužníkům, je upraveno v ustanovení § 511 odst. 3 ObčZ.

O bezdůvodné obohacení nepůjde ani v případě, kdy dluh splnil subjekt na základě písemné dohody o převzetí dluhu uzavřené s původním dlužníkem za souhlasu věřitele nebo s věřitelem samotným (ustanovení § 531 odst. 1, 2 ObčZ) nebo na základě převzetí plnění po dohodě s dlužníkem podle ustanovení § 534 ObčZ nebo kdy plnění poskytl po přistoupení k závazku (ustanovení § 533 ObčZ). Všem těmto případům je společná existence právního důvodu plnění (existence smlouvy či dohody) vylučující splnění jednoho z předpokladů naplnění této skutkové podstaty, a sice neexistence právní povinnosti u subjektu, který poskytl plnění.

Dle autorů Eliáš a kol. komentáře k občanskému zákoníku⁷⁵ je vyloučeno, aby se podle ustanovení § 454 ObčZ, vzhledem k tomu, že jedním z předpokladů bezdůvodného obohacení plnění za jiného je, aby ten kdo za dlužníka plnil, neměl sám povinnost, posoudila situace, kdy zástavní věřitel dosáhl uspokojení své pohledávky z výtěžku zástavy náležející osobě od dlužníka odlišné (zástavci). Zástavce tak může situaci dle autorů vyřešit tak, že za dlužníka splní jeho dluh věřiteli; tím jednak předejde realizaci zástavního práva, a jednak mu

⁷⁴ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 661.

⁷⁵ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 1074.

vznikne vůči dlužníkovi právo na vydání bezdůvodného obohacení. Jaký nárok resp. podle jakých ustanovení by měl být posouzen nárok zástavce vůči věřiteli v případě, že zajištěná pohledávka by byla uspokojena zpeněžením předmětu zástavy (s ohledem na neexistenci zákonné právní úpravy obdobné právní úpravě v případě ručení) autoři neřeší. Soudní praxe takový to nárok zástavce posuzuje, není - li pro tento případ mezi zástavcem a dlužníkem ujednáno něco jiného, s ohledem na neexistenci přímého regresního nároku zástavce vůči dlužníkovi (jako je tomu u ručení) právě podle ustanovení § 454 a ustanovení § 458 ObčZ analogicky (srov. např. soudní rozhodnutí NS ČR ze den 27.06.2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000).

Má - li dojít ke vzniku bezdůvodného obohacení plněním za jiného, musí v době plnění tato povinnost, která může vyplývat ze zákona, smlouvy nebo jiné právní skutečnosti, existovat. Zákon tento předpoklad ke vzniku nároku podle citovaného ustanovení vyjadřuje slovy „po právu“. Pokud povinnost v době plnění neexistuje, např. v důsledku prekluze, dochází k plnění bez právního důvodu a subjekt, který plnil, může náhradu požadovat na tom, komu plnil.⁷⁶

Stejně jako u jiných případů bezdůvodného obohacení i zde je předpokladem jeho vzniku skutečnost, že bylo plněno. Nerozhodné je, zda plnění spočívalo v penězích (což bude pravidlem), či v jiném věcném plnění (např. v provedení určitého výkonu - práce).

Přestože zákon výslovně nestanoví jako jeden z předpokladů naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení podle ustanovení § 454 ObčZ skutečnost, že plnění se musí stát se souhlasem toho subjektu, za nějž je plněno, je potřeba jej respektovat, neboť se jedná o projev jedné ze základních zásad občanského práva, a sice že není nikomu dovoleno, nestanoví - li zákon jinak, zasahovat do poměrů jiného subjektu proti jeho vůli. K tomu je potřeba poznamenat, že jestliže komentář k občanskému zákoníku⁷⁷ z této občanskoprávní zásady dovozuje, že stačí, pokud k plnění nedochází proti vůli povinného subjektu, pak soudní praxe s tímto předpokladem při výčtu podmínek k naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení podle ustanovení § 454 ObčZ vůbec nepočítá. Konkrétně v soudním

⁷⁶ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 27.06. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000.

⁷⁷ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, ustanovení § 1 až ustanovení § 459. Komentář. 1. Vydání. Praha: C: H. BECK, 2008, s. 1186.

rozhodnutí NS ČR ze dne 27.06.2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000, Nejvyšší soud vyslovil názor, že ke vzniku bezdůvodného obohacení podle ustanovení § 454 ObčZ je třeba splnění dvou podmínek, a to a) existence právní povinnosti ke konkrétnímu plnění na straně toho, za něhož je plněno a b) splnění této povinnosti subjektem, který neměl právní povinnost plnit (shodně např. v rozhodnutí NS ČR ze dne 04.03.2008, sp. zn. Cdo 1213/2007), přičemž otázkou, zda třetí osoba plnila se souhlasem dlužníka se Nejvyšší soud jako předpokladem pro vznik bezdůvodného obohacení nezabýval, což podrobil kritice Handlar Jiří v článku „Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle 454 ObčZ“⁷⁸ s argumentem, že není možné, aby třetí osoba poskytla plnění věřiteli za dlužníka s účinky splnění dlužníkovy závazku bez jeho souhlasu, když je to právě sám dlužník, který je nejen povinen, ale i oprávněn plnit svému věřiteli. A proto pokud dlužník souhlas k plnění, ať výslovný či konkludentní, třetí osobě neudělí, a třetí osoba i přesto poskytne věřiteli za dlužníka plnění a věřitel toto plnění přijme, nemůže mít takovéto plnění za následek zánik závazku dlužníka jeho splněním, neboli takovýmto plněním povinnost dlužníka nezaniká a vznik bezdůvodného obohacení ustanovení § 454 je tak vyloučen (jedním z předpokladů naplnění této skutkové podstaty je právě skutečnost, že třetí osobou poskytnuté plnění vedlo k zániku závazku dlužníka). Třetí osobě, která za těchto podmínek plnění poskytla, vzniká právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči věřiteli, a to dle skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu. Stejný názor zastávají i autoři knihy občanského práva hmotného⁷⁹, když uvádějí, že povinný subjekt musí s plněním ze strany třetího subjektu souhlasit, jeho nečinnost nestačí, ledaže by se z ní s ohledem na okolnosti konkrétního případu dal dovodit souhlas.

Naplněním výše uvedených předpokladů (viz a) až c)), respektive okamžikem zániku závazku jeho splněním subjektem, který neměl právní povinnost plnění poskytnout, vzniká bezdůvodné obohacení, neboli závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení mezi subjektem právní povinnosti (obohacným) a subjektem, který tuto povinnost splnil, ačkoli k takovému plnění nebyl povinen (postižený), jehož obsahem je povinnost obohaceného bezdůvodné obohacení vydat, a právo postiženého vydání bezdůvodného obohacení požadovat. Otázka, zda obohacenému svědčí právo, aby vůči tomu, kdo za něj plnil uplatnil všechny námitky, které mu v souvislosti s předmětnou povinností příslušely vůči původnímu

⁷⁸ Handlar, J. Soudní Rozhledy. 2003, č. 9.

⁷⁹ Fiala, J. Kindl, J. Milan a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 662.

věřiteli, tedy např. námitku promlčení, není řešena jednotně. Zatímco například komentář k občanskému zákoníku⁸⁰ spolu se soudní praxí⁸¹ vyjadřují shodně názor, že obohacenému takovéto právo svědčí, pak Handlar Jiří⁸² podrobuje tento názor kritice s argumentem, že uvedené stanovisko nerespektuje povahu závazku z bezdůvodného obohacení jako samostatného závazkového vztahu, jehož obsah není odvozen od jiného právního vztahu a pravděpodobně vychází z nedocení zásadní teoretické odlišnosti práva z bezdůvodného obohacení a subrogačního regresu, který obvykle vzniká subjektu, který splnil cizí závazek a který pro osobu plnící za dlužníka v občanském právu, až na právní úpravu ručení (ustanovení § 548 - 550 ObčZ), obecně upraven není. Další argument pro nemožnost uplatnění námitek, které měl obohacený vůči původnímu věřiteli dle mého názoru spočívá i v předpokladech vzniku bezdůvodného obohacení, mezi něž patří mimo jiné (minimálně dle odborné literatury) i skutečnost, že třetí osoba plní se souhlasem původního dlužníka. Pokud tedy třetí osoba plní věřiteli se souhlasem dlužníka, aniž by dlužník v tomto okamžiku namítal např. promlčení svého dluhu vůči věřiteli, nevidím důvod proto, proč by později, rozuměj vznikem bezdůvodného obohacení plněním třetí osoby věřiteli, mělo být původnímu dlužníkovi přiznáno právo na uplatnění námitek, které mohl uplatnit již v době, kdy třetí osoba s jeho vědomím, resp. souhlasem jeho věřiteli plnila.

Příkladem bezdůvodného obohacení dle ustanovení § 454 ObčZ je dle judikatury například situace, kdy společník společnosti s ručením omezeným jménem této společnosti podá žalobu o náhradu škody proti jednateli, přičemž soudní poplatek z žaloby zaplatí nikoliv společnost, ale společník. *„V případě, že společník společnosti s ručením omezeným využije práva založeného ustanovením ustanovení § 131a obch. zák., je povinností společnosti soudní poplatek ohledně této žaloby zaplatit a jestliže jej zaplatí sám společník, žalující jménem společnosti, jedná se... o bezdůvodné obohacení společnosti na jehož zaplacení má takový*

⁸⁰ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 1187.

⁸¹ „...ten, kdo poskytl plnění, může náhradu požadovat nikoliv po tom, komu plnil, nýbrž po tom, jemuž jeho plněním bezdůvodné obohacení vzniklo, tedy po tom, za koho plnil. Jemu ovšem svědčí právo, aby vůči oprávněnému uplatnil všechny námitky, které mu v souvislosti s předmětnou povinností příslušely vůči věřiteli, tedy například i námitku zániku dluhu, jeho promlčení apod.“ (rozhodnutí NS ČR ze dne 27. 6. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000).

⁸² Handlar, J. Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle ustanovení § 454. Soudní rozhledy, 2003, č. 9.

společník vůči společnosti nárok.“ (rozhodnutí NS ČR ze dne 25.03.2003, sp. zn. 29 Odo 871/2002).

E) Prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (condictio ob turpem causam)

Tento případ skutkové podstaty bezdůvodného obohacení je charakterizován získáním majetkové hodnoty, tedy zvětšením majetku obohaceného činností, která není jako způsob nabytí určitých majetkových hodnot právním řádem uznána, neboli jedná se o majetkové hodnoty pocházející z nepoctivého zdroje. Protože v českém právu platí domněnka poctivosti zdroje nabytí majetkového prospěchu, je potřeba, aby v případném soudním řízení žalobce, tedy postižený, nepoctivost zdroje prokázal.

Pojem „nepoctivý zdroj“ není občanským zákoníkem blíže vymezen. Dosavadní teorie i soudní praxe za nepoctivý zdroj považuje... *„takové nabytí hodnot, které není v právním řádu uznáváno. Jde především o případy, kdy je prospěch získán trestnou činností, nedovoleným podnikáním, spekulací (např. s cizí měnou), obchodováním s pašovaným zbožím, popř. činností, která sice nedosahuje intenzity trestné činnosti nebo činností z různých důvodů trestně nepostižitelnou (pro nepřičetnost pachatele, pro amnestii apod.), která však je v rozporu s dobrými mravy.“*⁸³

Závěrem je potřeba poznamenat a tím připomenout, že aplikace ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ přichází v úvahu jen tehdy, nejsou - li zároveň naplněny předpoklady odpovědnosti za škodu, což například znamená, že došlo - li k získání majetkového prospěchu trestnou činností a zároveň byly naplněny předpoklady odpovědnosti pachatele za škodu, resp. povinnost k její náhradě byla pachateli trestné činnosti uložena v rámci adhezního řízení, aplikace ustanovení o bezdůvodném obohacení se tím vylučuje. „*Jsou - li totiž ve vztahu dvou subjektů splněny podmínky pro dosažení téhož výsledku (odčerpání neoprávněně získaných hodnot) z titulu náhrady škody a z titulu bezdůvodného obohacení, ustanovení o bezdůvodném obohacení se nepoužijí... Sluší se ještě poznamenat, že kdyby žalobci kromě práva na náhradu škody ve*

⁸³ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 25.03.2008, sp. zn. 33 Odo 79/2006.

vztahu k J. Š. bylo přiznáno i právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči žalovanému, byla by jedna a táž majetková újma odčiněna nepřipustně dvakrát.“⁸⁴

2. Případy, kdy nejde o bezdůvodné obohacení

Jestliže v ustanovení § 451 odst. 2 a ustanovení § 454 občanský zákoník vymezuje jednotlivé případy bezdůvodného obohacení, pak v ustanovení § 455 ObčZ uvádí, v jakých případech se o bezdůvodné obohacení nejedná. Ustanovení § 455 ObčZ tak obsahuje negativní vymezení institutu bezdůvodného obohacení.

Bezdůvodným obohacením dle ustanovení § 455 ObčZ tedy není:

- přijetí plnění promlčeného dluhu,
- přijetí plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy,
- přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami,
- vrácení půjčených peněz do hry nebo sázky.

Úprava obsažená ustanovení § 455 ObčZ byla následně doplněna ustanovení § 53 odst. 2 ObčZ v němž se stanoví, že spotřebiteli nevzniká povinnost vrátit dodavateli plnění, které si spotřebitel u něj neobjednal.⁸⁵

Všem těmto případům je společné, že jde o plnění, která nelze vymáhat soudně. Jedná se tedy o naturální obligace, které sice zakládají právo na plnění, ovšem bez nároku na ně, tedy bez možnosti uplatnit je a vymoci s úspěchem soudní cestou, a že se jedná o plnění, které i přes jejich soudní nevymahatelnost, nelze požadovat zpět, ovšem pouze za předpokladu, že bylo plněno dobrovolně.

⁸⁴ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 25.03.2008, sp. zn. 33 Odo 79/2006.

⁸⁵ Dle Eliáše a kol. by bylo možno toto pravidlo dovodit z obecných zásad, na nichž je institut bezdůvodného obohacení postaven. „O bezdůvodné obohacení plněním bez právního důvodu nemůže jít z té příčiny, že nejde o plnění poskytnuté omylem (k tomu srov. výklad v kapitole III bod 1), ale naopak vědomě. Poskytuje-li někdo druhému plnění, ač ví, že proto není právní důvod, o plnění nedluhu nejde. Proto poskytuje-li dodavatel plnění, vědom si toho, že si u něj spotřebitel nic neobjednal, nelze takový případ jako bezdůvodné obohacení posoudit“ (Eliáš, K. a kolektiv autorů: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. Ustanovení §1-487. Praha: Linde, 2008, s. 1077).

A) Přijetí plnění na promlčený dluh

Podle ustanovení § 455 odst. 1 ObčZ se za bezdůvodné obohacení nepovažuje, bylo - li přijato plnění promlčeného dluhu, neboť i dluh promlčený, tj. dluh trvající po uplynutí stanovené promlčecí doby, je dluhem, který platně existuje a může být tak splněn, přičemž nedovolá - li se dlužník promlčení, může být i splnění promlčeného dluhu u soudu s úspěchem žalováno.

Dovolání se promlčení, tj. vznesení námitky promlčení ze strany dlužníka před soudem, způsobuje ztrátu nároku, tj. nemožnosti vynucovat promlčený dluh soudní cestou (tzv. naturální právo z hlediska věřitele, naturální dluh z hlediska dlužníka), nikoliv však zánik promlčeného dluhu a jemu odpovídajícího práva. A proto plnil - li dlužník na promlčený dluh dobrovolně, pak plnil to, co plnit měl, a nemůže se tak domáhat vrácení poskytnutého plnění z titulu bezdůvodného obohacení.

Závěry uvedené v předchozím odstavci se týkají jen dluhu promlčeného, nikoliv prekludovaného. Prekluzí totiž právo, na rozdíl od promlčení, zaniká a plnění dluhu, který zanikl prekluzí, je plnění bez právního důvodu ve smyslu ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ. Ten, jemuž by bylo takto plněno, by získal bezdůvodné obohacení, které by musel vydat tomu, na jehož úkor jej získal.

B) Přijetí plnění na dluh neplatný pouze pro nedostatek formy

Za bezdůvodné obohacení se též podle ustanovení § 455 ObčZ nepovažuje přijetí plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy. Jde o nedostatek formy právního úkonu, z něhož dluh vyplývá, přičemž daný nedostatek spočívá v tom, že určitý právní úkon nebyl učiněn ve formě, kterou vyžaduje zákon nebo dohoda účastníků (ustanovení §40 odst. 1 ObčZ).

Jde - li o nedodržení formy, kterou pro daný právní úkon požaduje zákon, jde o neplatnost absolutní, která nastupuje bez dalšího přímo ze zákona. Jde - li o nedodržení formy, kterou vyžaduje dohoda účastníků, považuje se takovýto úkon i přes nedodržení formy za platný, pokud se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti nedovolá. Neplatnosti se však nemůže dovolávat ten, kdo ji sám způsobil (ustanovení § 40a ObčZ). To znamená, že jestliže v případě absolutní neplatnosti přichází v úvahu aplikace ustanovení § 455 ObčZ v zásadě bez dalšího, pak v případě neplatnosti relativní je tomu tak pouze za předpokladu, že

se ten, kdo je úkonem dotčen, neplatnosti účinně dovolal. V opačném případě by se totiž daný úkon považoval za platný a aplikace ustanovení § 455 by tak byla vyloučena.

Bylo - li dobrovolně plněno na základě právního úkonu absolutně neplatného, bylo plněno na dluh neexistující, neboli na dluh, na který se hledí tak, jako by nebyl učiněn. Bylo - li dobrovolně plněno na základě právního úkonu relativně neplatného, bylo plněno na dluh, na který se hledí jako by nebyl učiněn pouze za předpokladu, že se ten, kdo byl tímto úkonem dotčen, neplatnosti účinně dovolal. V obou případech se pak jedná o dluh nevymahatelný, a protože občanský zákoník vychází ze závěru, že i v těchto případech je poskytnutí předmětu plnění po ekonomické stránce odůvodněno, vylučuje tyto případy z bezdůvodného obohacení a ten, kdo takovéto plnění přijal, nezískává bezdůvodné obohacení a nemusí předmět plnění vracet.

Přijetím dluhu neplatného jen pro nedostatek formy je např. přijetí plnění věřitelem od ručitele dlužníka, třebaže ručitel nevzal na sebe povinnost, že uspokojí pohledávku věřitele, jestliže ji neuspokojí dlužník, písemným prohlášením (ustanovení §546 ObčZ) nebo přijetí plnění na základě darovací smlouvy v ústní formě, přestože zákon požaduje formu písemnou (ustanovení § 628 odst. 2 ObčZ).

C) Přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami

Podle ustanovení § 455 odst. 2 ObčZ se za bezdůvodné obohacení nepovažuje přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami.

Předpokladem pro uplatnění této výjimky z bezdůvodného obohacení je skutečnost, že byla mezi fyzickými osobami uzavřena platná smlouva o hře nebo sázce, tedy že dluh ze hry nebo sázky platně existuje. Splnil - li pak dlužník takovýto existující dluh dobrovolně, plnil po právu to, co dlužil, takže se nemůže s úspěchem již poskytnutého předmětu plnění z titulu bezdůvodného obohacení domáhat zpět.⁸⁶

⁸⁶ Pokud by však dlužník plnil na základě neplatné smlouvy, šlo by o bezdůvodné obohacení získané plněním z neplatného právního úkonu (ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ).

Přestože půjde o dluh platně existující, nemůže oprávněný subjekt své právo na zaplacení výhry ze hry a sázky, které tomuto dluhu odpovídá, úspěšně uplatnit u soudu, neboť se jedná o dluh, který existuje jako naturální, na rozdíl od dluhu promlčeného, od samého počátku (ustanovení § 455 odst. 2, poslední věta ObčZ). Zákon odpírá tomuto právu ochranu zejména pro jeho riskantní povahu spojenou s lehkomyšlností a s neuváženým rizikem.

Z výslovného znění ustanovení § 455 odst. 2 ObčZ vyplývá, že se vztahuje jen na sázky uzavřené mezi fyzickými osobami. Právo vzniklé ze hry či sázky vůči výhernímu podniku, který podle ustanovení § 846 ObčZ provozuje stát, nebo který byl úředně povolen, lze proto před soudem úspěšně uplatnit (např. hry či sázky organizované subjekty provozující sázkové hry, jako je Sazka, a. s.).

D) Vrácení peněz půjčených do hry nebo sázky

Za bezdůvodné obohacení se podle ustanovení 455 odst. 2 ObčZ nepovažuje též vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených. O tomto případě platí to, co je uvedeno shora ad C). I když se v tomto případě výslovně o fyzických osobách nehovoří, soudní praxe z povahy věci dovozuje, že i zde se o fyzické osoby jedná. Otázka, zda se za bezdůvodné obohacení nepovažuje i situace, kdy do hry a sázky bylo poskytnuto něco jiného než peníze⁸⁷, je v komentáři občanského zákoníku⁸⁸ řešena kladně s odkazem na ustanovení § 845 odst. 1 ObčZ, který prohlašuje půjčky do her a sázek za naturální pohledávky, tj. bez ohledu na předmět půjčky.

⁸⁷ Předmětem půjčky nemusí být dle ustanovení § 657 jen peníze, ale i jiné věci druhově určené.

⁸⁸ Eliáš, K. a kolektiv autorů: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. §1-487. Praha: Linde, 2008, s. 1079 an.

IV. Právní následky získání bezdůvodného obohacení

Právním následkem porušení občanskoprávního principu vyjádřeného v ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, podle něhož, kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí toto obohacení vydat, resp. naplnění některé ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení vymezené občanským zákoníkem v ustanovení § 451 odst. 2 a § 454, je vznik povinnosti takovéto obohacení vydat (ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ). Této povinnosti pak odpovídá právo subjektu, na jehož úkor byl majetkový prospěch získán, domáhat se jejího splnění (ustanovení § 456 věta první ObčZ). Restituční povinnost subjektu a jí korespondující právo tvoří obsah nového závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Obsah a rozsah restituční povinnosti včetně způsobu, jakým má být splněna, je upraven v ustanovení § 458 ObčZ, pro případ neplatné či zrušené smlouvy pak i v ustanovení § 457 ObčZ.

1. Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení

Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení jsou na jedné straně subjekt, který bezdůvodně obohacení získal (povinný subjekt - dlužník, **obohacený**) a na druhé straně subjekt, na jehož úkor bylo bezdůvodně obohacení získáno (oprávněný subjekt - věřitel, **postižený**). Těmito subjekty mohou být na obou stranách jak fyzická, tak právnická osoba včetně státu, resp. kraje a obce.

Kdo je v rámci závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení subjektem obohaceným a tedy povinným neboli, kdo je pasivně legitimován⁸⁹, vyplývá z ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ. Je jím ten, jehož majetek se na úkor jiného bezdůvodně zvětšil nebo u koho nedošlo ke zmenšení majetku, ač k tomu mělo v souladu s právem dojít, přičemž povinnost

⁸⁹ Věcně legitimován je ten, kdo je podle hmotného práva nositelem tvrzeného subjektivního práva nebo povinnosti. Rozlišujeme aktivní a pasivní legitimaci, přičemž aktivně legitimován je žalobce, svědčí-li mu podle hmotněprávních ustanovení právo, jehož ochrany se před soudem domáhá. Pasivně legitimován je žalovaný, a to za předpokladu, že je podle hmotného práva nositelem tvrzené povinnosti. Nedostatek věcné legitimace, která bývá s jistotou zjištěna až na konci řízení, vede k zamítnutí žaloby. Srov. např. Winterová, A a kol. Civilní právo procesní. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2004, s. 148 an.

vydat bezdůvodné obohacení se neváže k věci, ale k osobě, jež se bezdůvodně obohatila. Povinnost vydat bezdůvodné obohacení má totiž obligační a nikoliv věcněprávní povahu.

V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 10.03.2009, sp. zn. 30 Cdo 4047/2007, Nejvyšší soud shodně s výše uvedeným konstatoval, že vynaložením investic do cizí nemovitosti bez právního důvodu vzniká vlastníku bezdůvodné obohacení (v rozsahu zhodnocení nemovitosti) k okamžiku, kdy ke zhodnocení došlo, tedy kdy se majetkový stav vlastníka zvýšil o hodnotu odpovídající zvýšení hodnoty věci. Prospěch z plnění bez právního důvodu (ustanovení § 451 odst. 1 a 2 ObčZ) vzniká přijetím tohoto plnění a již v tomto okamžiku také vzniká příjemci tohoto plnění (bez ohledu na zavinění) peněžitý dluh, který nepřechází na nového majitele nemovitosti. Z toho vyplývá, že nárok na náhradu za zhodnocení nemovitosti nelze uplatňovat vůči tomu, kdo později nabyl nemovitost, ale vůči tomu, kdo ji vlastnil v době, kdy k tomuto zhodnocení došlo⁹⁰.

Aktivně legitimovaným subjektem k uplatnění práva ze závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení a tedy subjektem postiženým či oprávněným (věřitelem) je ten, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno (ustanovení § 456 ObčZ), a to bez ohledu na to, kdo plnění poskytl (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 25. listopadu 2004, sp. zn. 33 Odo 461/2003, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že „... *bezdůvodné obohacení je závazkem, z něhož vzniká povinnost k jeho vydání tomu, kdo se obohatil, a právo na jeho vydání tomu, na jehož úkor k obohacení došlo, ať už bylo plnění, z něhož bezdůvodné obohacení vzniklo, poskytnuto kýmkoli*“).

Nejvyšší soud ČR se k otázce věcné legitimace, konkrétně pak pasivní legitimace vyjádřil např. v soudním rozhodnutí ze dne 14.11.2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/2000, když vyslovil názor, že v řízení o vydání bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu, ke kterému došlo byť i za trvání bezpodílového spoluvlastnictví manželů (nyní společného jmění manželů), je pasivně legitimován jen ten z manželů, který bezdůvodné obohacení získal, tedy ten, který v daném případě užíval předmětné nemovitosti v souvislosti se svou podnikatelskou činností bez právem uznaného důvodu. V soudním rozhodnutí ze dne 23.09.2004, sp. zn. 33 Odo 305/2004, se Nejvyšší soud zabýval otázkou,

⁹⁰ Shodný závěr je rovněž vyjádřen v rozhodnutí NS ČR ze dne 24.01.2002, sp. zn. 25 Cdo 413/2000, v němž se stanoví, že povinnost obohaceného vydat předmět obohacení trvá i pro případ, že se předmětu obohacení zbavil (např. jej v mezidobí daroval, prodal, zničil), a to s tím, že namísto vydání konkrétního předmětu obohacení nastupuje režim peněžité náhrady podle ustanovení § 458 ObčZ.

kdo je pro případ vzniku bezdůvodného obohacení pasivně legitimován, je - li obohacným právníká osoba. Nejvyšší soud v dané věci vyslovil, že převzala - li při jednání o kupní smlouvě mezi prodávající právníkou osobou a kupujícím, k jejímuž uzavření nedošlo, fyzická osoba, která je statutárním orgánem právníké osoby, od kupujícího zálohu na kupní cenu, je v řízení o vrácení zálohy z titulu vydání bezdůvodného obohacení pasivně legitimována právníká osoba, a nikoliv fyzická osoba, která jménem právníké osoby jedná (Nejvyšší soud při tom poukázal na ustanovení obchodního zákoníku, a sice na ustanovení § 13 odst. 1 ObčZ, z něhož vyplývá, že jednání statutárního orgánu je jednáním právníké osoby, kterou také jednání statutárního orgánu zavazuje).

Závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem, ve kterém, stejně jako v jakémkoliv jiném závazkovém právním vztahu, může na jedné straně vystupovat více subjektů. Jaký je vzájemný vztah spoludlužníků (obohacených), resp. spoluvěřitelů (postižených) včetně jejich vzájemného vztahu jako jednotlivého subjektu vůči druhé straně závazkového právního vztahu, není pro případ vzniku bezdůvodného obohacení zvlášť upraven, a proto je potřeba při analýze toho, o jaký závazek se mezi spoludlužníky, resp. spoluvěřiteli, jedná, tedy zda jde o závazek dílčí, solidární, či nedílný, vyjít z obecné právní úpravy společných závazků, která je obsažena v ustanovení § 511 an. ObčZ. Z ustanovení § 511 odst. 1 ObčZ vyplývá, že solidarita závazku, v našem případě závazku z bezdůvodného obohacení, může být dána právním předpisem, soudním rozhodnutím, dohodou účastníků či povahou plnění. Z uvedeného ustanovení pak dovozují, že bude - li dán některý z předpokladů zakládajících solidaritu závazku tak, jak jsou vymezeny v citovaném ustanovení, nebrání jejímu vzniku skutečnost, že v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení nenalezneme speciální ustanovení o solidární povinnosti tak, jak je tomu např. v rámci právní úpravy odpovědnosti za škodu, resp. její náhrady (ustanovení §438 odst. 1 ObčZ).

Výše řečené je v souladu se stanoviskem Nejvyššího soudu vyjádřeném v soudním rozhodnutí ze dne 24.10.2002, sp. zn. 33 Odo 542/2002. V tomto rozhodnutí Nejvyšší soud uvedl, že pokud více osob užívá cizí věc bez právem uznaného důvodu, aniž by došlo k reálnému rozdělení věci či k dohodě o způsobu užívání konkrétní části, dostává se jim tak bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu, k jehož vydání jsou zavázáni společně a nerozdílně, tedy solidárně. Nejvyšší soud solidárnost závazku odvodil z

ustanovení § 511 ObčZ, konkrétně pak z povahy předmětného plnění, které spočívalo v poskytnutí peněžité náhrady za užívání cizí věci bez právního důvodu.

Odborná literatura naproti tomu právě uvedené stanovisko (převážně pak s argumentem chybějícího speciálního ustanovení v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení obdobného ustanovení § 438 odst. 1 ObčZ) v zásadě nezastává. Například Brejcha Jiří v knize „ Odpovědnost v soukromém a veřejném právu“⁹¹ vyjádřil názor, že absence zvláštní právní úpravy o solidární povinnosti, jak je tomu např. ustanovení § 438 odst. 1 ObčZ⁹² v rámci právní úpravy odpovědnosti za škodu a její náhradě vylučuje, aby subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení byly zavázány společně a nerozdílně, ledaže by jejich solidarita vyplývala přímo z jiného ustanovení zákona (např. ustanovení § 145 odst. 3 ObčZ). Z toho vyplývá, že při pluralitě subjektů půjde mezi nimi o závazek dílčí, tedy že každý ze spoludlužníků bude zavázán, resp. každý ze spoluvěřitelů oprávněn toliko co do svého dílu. Stejný názor, a sice že práva a povinnosti mezi více subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení na téže straně budou dílčí, nevyplývá - li ze zákona, rozhodnutí nebo smlouvy solidarita, je vyjádřen i v knize občanského práva hmotného⁹³ a dále také například v odborném článku Pokorného Milana „ O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku“.⁹⁴

Jestliže nelze zjistit subjekt, na jehož úkor došlo k bezdůvodnému obohacení, je podle ustanovení § 456 ObčZ oprávněn domáhat se jeho vydání stát. Může jít kupř. o případy předražování zboží prodávaného širokému okruhu spotřebitelů, naopak mezi tyto případy nelze zařazovat takový případ, v němž je znám subjekt, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno, on však sám nemůže (např. je nezvěstný) či nechce své právo ze závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení uplatnit. Stát, jsou - li splněny podmínky stanovené v ustanovení § 456 věty druhé ObčZ, vstupuje do postavení těch, na jejichž úkor byl majetkový prospěch získán ze zákona (ex lege), a to jako původní subjekt s přímým a samostatně uplatnitelným právem na vydání bezdůvodného obohacení.

⁹¹ Brejcha, J. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. Praha: Codex Bohemia, 2000, s. 162.

⁹² Ustanovení § 438 ObčZ stanoví, že způsobí - li škodu více škůdců, odpovídají za ni společně a nerozdílně.

⁹³ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 664.

⁹⁴ Pokorný, M. O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku, Právní rozhledy, 1993, č. 6.

Závěrem této části zabývající se subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, je třeba dodat, že právo na vydání bezdůvodného obohacení i povinnost bezdůvodné obohacení vydat mají majetkový charakter a přecházejí jako majetkové právo, resp. majetková povinnost na dědice oprávněného či povinného subjektu. Je - li obohacným či postiženým právnická osoba, může obdobně ke změně v osobě věřitele či dlužníka v závazkovém právní vztahu z bezdůvodného obohacení dojít tehdy, přechází - li při jejím zrušení její jmění na právního nástupce.

2. Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení včetně speciálního ustanovení § 457 občanského zákoníku, odstoupení od smlouvy resp. od smlouvy o převodu nemovitosti a splatnost závazku z bezdůvodného obohacení

A) Rozsah vydání bezdůvodného obohacení

Otázka, v jakém rozsahu je obohacný subjekt povinen bezdůvodné obohacení vydat, je řešena v ustanovení první věty ustanovení § 458 odst. 1 ObčZ. Podle tohoto ustanovení musí být vydáno vše, co bylo bezdůvodným obohacením nabyto, a to včetně součástí (ustanovení § 120 ObčZ) a příslušenství věci (ustanovení § 121 ObčZ). Z hlediska rozsahu vydávaného bezdůvodného obohacení musí být tedy dosaženo stavu, jaký tu byl před tím, než bylo bezdůvodné obohacení získáno.

Pro rozsah obohacení, jež má být vydáno, je rozhodující stav v okamžiku, kdy bylo získáno (např. přijetím plnění bez právního důvodu) nebo kdy se přijaté plnění stalo bezdůvodným obohacením (právní důvod odpadl). A proto Nejvyšší soud například ve svém rozhodnutí ze dne 29.01.2003, sp. zn. 25 Cdo 355/2001, vyslovil názor, že vynaložením investic do cizí nemovitosti bez právního důvodu vzniká vlastníku bezdůvodné obohacení a to k okamžiku, kdy ke zhodnocení došlo, nikoliv k okamžiku, kdy investující osoba nemovitost vyklidí a dále pak v jiném soudním rozhodnutí, že ... „*na povinnost toho, kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatil, nemá vliv, co se s předmětem bezdůvodného obohacení stalo poté, co jej obohacný získal, zda jej např. zničil, a nezáleží ani na tom, zda v době rozhodování soudu a popř. v jakém rozsahu obohacenému ještě nějaký prospěch zůstal*“ (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 18. 10. 2005, sp. zn. 25 Cdo 2145/2004).

Vzhledem k tomu, že institut bezdůvodného obohacení směřuje k odčerpání prostředků od osoby, která je získala některou ze skutkových podstat uvedených v ustanovení § 451 a 454 ObčZ, je pro rozsah práva na vydání bezdůvodného obohacení určující nikoliv majetková újma, která vznikla tomu, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno, ale majetkový prospěch, o nějž obohacený na úkor postiženého buď zvýšil svůj majetkový stav, anebo o nějž se jeho majetkový stav nezmenšil, ač by se tak za běžných okolností stalo. V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 18.10.2005, sp. zn. 25 Cdo 2145/2004, týkajícím se investice do cizí nemovitosti, konkrétně pak zhodnocení cizího pozemku výsadbou trvalých porostů bez předchozí domluvy s vlastníkem, resp. získání bezdůvodného obohacení bez právního důvodu Nejvyšší soud vyslovil, že ... „rozsah práva na vydání bezdůvodného obohacení není dán tím, jaká majetková újma vznikla jinému, nýbrž jaký majetkový prospěch získal obohacený v okamžiku jeho získání (předmětem bezdůvodného obohacení není hodnota vynaložených prostředků, nýbrž zhodnocení věci, jež se obohacenému dostalo)“.

Představitelná je ovšem i situace, kdy obohacení bude vyšší než újma poškozeného, resp. kdy např. při investici do nemovitosti bude vzrůst hodnoty nemovitosti po této investici vyšší než investice poškozeného. V takovém případě bude nutné trvat stanovisku, že postižený se bude moci domáhat vydání bezdůvodného obohacení pouze do výše újmy, kterou utrpěl.⁹⁵ Ke stejnému závěru dospívá i Hrnčířík ve svém článku (Polo)pravdy o výši bezdůvodného obohacení při investicích do cizí nemovitosti.⁹⁶

Hrnčíř analýzou jednotlivých variant vztahu výše obohacení na straně obohaceného a výše postiženým vynaložených investic⁹⁷ dospívá k závěru, že jestliže ohledně případů, kdy výše investic přesahuje výši obohacení, se postiženému nedostane víc, než odpovídá obohacení obohaceného (ač to pro postiženého může znamenat, že v jeho majetkové sféře došlo k újmě, kterou minimálně inter partes po obohaceném nebude moci nárokovat), pak

⁹⁵ Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s.1056.

⁹⁶ Hrnčířík, V. (Polo)pravdy o výši bezdůvodného obohacení při investicích do cizí nemovitosti. Právní rozhledy, 2010, č. 1, s. 13.

⁹⁷ Právní varianta představuje situaci, kdy výše investice přesahuje výši obohacení (varianta v praxi nejčastější), druhá varianta pak situaci opačnou, tj. případ, kdy obohacení přesahuje výši investice. Třetí variantou, tj. že hodnota investice do nemovitosti bude přesně odpovídat výši zhodnocení nemovitosti, není, s ohledem na svou nespornost, předmětem zkoumání.

ohledně případů, kdy výše obohacení přesahuje výši investic, se postiženému nedostane více, než co odpovídá újmě v jeho majetkové sféře. V prvním případě je hlavním argumentem základní princip zákonné úpravy bezdůvodného obohacení, tj. že musí být vydáno vše, co bylo bezdůvodným obohacením nabyto, v druhém případě pak funkce bezdůvodného obohacení, tj. funkce reparační nebo - li, že musí být vydáno to, co bylo získáno na úkor jiného. Svě úvahy pak autor promítá do řešení konkrétních případů, když uzavírá, že při jejich řešení bude zpravidla nutné, mají - li být tyto závěry respektovány, vyhotovení znaleckého posudku jak na zhodnocení nemovitosti, tak ceny vynaložené investice a následné porovnání toho, co ze sféry postiženého uniklo (újma), s tím, o co byla majetková sféra obohaceného na jeho úkor obohacena. Poškozenému pak bude možno přiznat, v duchu zásady, že postižený nesmí dostat více, než o co byla jeho majetkové sféra ochuzena, ani víc, než o co se obohacený obohatil, vždy jen hodnotu nižší.

Právní úprava bezdůvodného obohacení neobsahuje žádné zvláštní ustanovení na rozdíl od právní úpravy náhrady škody (ustanovení § 450 ObčZ), které by umožňovalo soudu snížit (moderovat) rozsah povinnosti vydat bezdůvodné obohacení, což není vnímáno jako nedostatek právní úpravy, ba naopak, absence takového ustanovení je plně v souladu se smyslem institutu bezdůvodného obohacení, neboť jediné odčerpáním všeho, co bylo na úkor jiného bezdůvodně získáno, je možné dosáhnout právního stavu, který zde existoval před vznikem bezdůvodného obohacení. Umožnit soudu snížit rozsah vydání bezdůvodného obohacení např. s ohledem na neuspokojivé majetkové poměry toho, kdo je povinen toto bezdůvodné obohacení vydat, by byla v rozporu se samotným účelem tohoto institutu.

Kromě plnění, které obohacený získal, eventuálně peněžité náhrady za toto plnění (srov. dále), může být obohacený povinen vydat také užitky⁹⁸, které předmět bezdůvodného obohacení přinesl od okamžiku, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo. A jestliže plnění, resp. peněžitou náhradu za něj, je povinen vydat bez ohledu na svou dobrou víru, absenci zavinění nebo porušení právní povinnosti, užitky je povinen vydat pouze za předpokladu, že nebyl v dobré víře (ustanovení §458 odst. 2 ObčZ).

⁹⁸ Jestliže v ustanovení § 458 odst. 2 ObčZ je zmínka jen o užitcích, pak v jiných souvislostech hovoří o plodech a užitcích (např. ustanovení § 123, ustanovení §130 OZ). Je zastáván názor, že mezi oběma pojmy není věcný rozdíl, a že tedy jak tzv. plody přirozené (plody ze stromů), tak plody právní (úroky z peněžité částky) ve své podstatě znamenají užitky věci (např. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, ustanovení § 1 až ustanovení § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C: H. BECK, 2008, s. 1199).

Požadavek dobré víry jakožto subjektivního (psychického) stavu obohaceného je naplněn, jestliže se zřetelem ke všem okolnostem i povaze konkrétního případu tento subjekt mohl, resp. objektivně posuzováno měl rozpoznat, že mu předmět tvořící majetkový prospěch náleží, neboli že jej nezískal bez právního důvodu. Ten, kdo byl v dobré víře, že mu předmět tvořící bezdůvodné obohacení náleží, se stává v důsledku této skutečnosti na základě zákona (ex lege) bez dalšího vlastníkem užitek plnění (jde o jeden z originárních způsobů nabytí vlastnického práva). Tím také odpadá na jeho straně důvod, aby takovéto užitky vydal. Z právě uvedeného plyne, že byl - li obohacený v době vzniku užitek v dobré víře, že mu majetkový prospěch náleží, stal se jejich vlastníkem. Skutečnost, že později, tj. po vzniku užitek, přestal obohacený v dobré víře být, není rozhodná.

V knize občanského práva⁹⁹ je poukazováno na odlišnost formulace ustanovení § 458 odst. 2 a ustanovení § 130 odst. 1 ObčZ, pokud jde o naplnění požadavku dobré víry. Jestliže právo na plody a užitky z věci dle ustanovení § 130 odst. 2 ObčZ má jen oprávněný držitel, tedy ten, kdo je se zřetelem ke všem okolnostem v dobré víře o tom, že věc nebo právo mu náleží (ustanovení § 130 odst. 1 ObčZ), pak v případě nabytí užitek z předmětu bezdůvodného obohacení postačuje prostá dobrá víra (ustanovení § 458 odst. 2 ObčZ). I přes tuto formulační odlišnost autoři knihy občanského práva mají za to, že je nutné onen požadavek dobré víry vykládat jednotně¹⁰⁰, a proto nelze například tvrdit, že by obohacený na rozdíl od ustanovení § 130 odst. 1 byl v dobré víře, kdyby tomu tak nebylo se zřetelem ke všem okolnostem. Stejně tak je nutné dovést, že dobrá víra obohaceného se presumuje (obdobně jako podle ustanovení § 130 odst. 1), což pro toho, kdo žaluje na vydání užitek, znamená, že úspěch v tomto směru bude mít pouze tehdy, podaří - li se mu prokázat, že obohacený v době vzniku užitek v dobré víře nebyl.

Je - li povinen vydat předmět bezdůvodného obohacení ten, kdo nebyl v dobré víře, může soud dle ustanovení § 459 ObčZ k návrhu oprávněného rozhodnout, že lze právo uspokojit i z věcí, kterých z bezdůvodného obohacení nabyl, a to i tehdy, jestliže jinak tyto věci podle ustanovení občanského soudního řádu výkonu rozhodnutí nepodléhají (podle

⁹⁹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 670.

¹⁰⁰ Naopak odlišnost formulace jako jeden z argumentů pro vyloučení aplikace ustanovení § 458 OZ na případy, kdy je možné současně aplikovat ustanovení § 130 a násl. ObčZ, zdůrazňuje Spáčil Jiří in Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 82.

ustanovení § 322 OSŘ jde především o věci, které povinný nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny, k plnění pracovních úkolů nebo ke svému podnikání). Věci, z nichž lze uspokojit nárok oprávněného, musí být ve výroku rozhodnutí soudu konkrétně uvedeny. Tuto zvláštní právní úpravu, jejímž účelem je zamezit situacím, kdy obohacený nepoctivě získané peníze přemění na takové spotřební předměty, které nelze postihnout výkonem rozhodnutí, lze použít, resp. soudní rozhodnutí je možné vydat tehdy, jestliže ten, kdo předmět bezdůvodného obohacení získal, nebyl v dobré víře, dále že jde skutečně o věci, které byly opatřeny z předmětu bezdůvodného obohacení, a že je žalovaný ještě má. Důsledkem uvedeného soudního rozhodnutí je podle ustanovení § 459 věta druhá ObčZ odnětí práva dlužníka disponovat s věcmi, které z bezdůvodného obohacení nabyl, a to až do doby, dokud není právo na vydání předmětu bezdůvodného obohacení plně uspokojeno. Právní úkon dispozice s těmito věcmi (např. jejich prodej), provedený v rozporu s tímto zákazem obsaženým v ustanovení § 459, věta druhá by byl neplatný ve smyslu ustanovení § 39 ObčZ. Návrh podle ustanovení § 459 je možné spojit s návrhem na vydání předběžného opatření (ustanovení § 74 an. OSŘ).

Ten, kdo předmět bezdůvodného obohacení vydává, má naproti tomu dle ustanovení § 458 odst. 3 ObčZ **právo na náhradu nutných nákladů**, které na věc vynaložil, a to bez ohledu na to, zda byl v dobré či špatné víře. Nutnými jsou takové náklady, které jsou nezbytně spojeny s řádnou péčí o věc a musí jít při tom o náklady účelné, a nikoliv tedy např. o náklady na úpravu věci např. podle záliby vydávající osoby. Jinak řečeno, půjde o takové náklady, které by nutně např. k zachování užitných vlastností dané věci musel vynaložit i postižený. Nárok na náhradu nutných nákladů vynaložených na věc obohaceným není podmíněn žádnou povinností obohaceného, a proto osobě postižené není možné s poukazem na ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ upřít právo uplatnit námitku promlčení nároku na náhradu nutných nákladů uplatněných ze strany obohaceného, neboť dané ustanovení dopadá jen na nároky vzájemně podmíněné. K lepšímu pochopení problematiky týkající se promlčení nároku na náhradu nutných nákladů účelně na věc vynaložených uvádím soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 29.08.2002, sp. zn. 25 Cdo 2148/20002, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že ...
„ v případě neplatné kupní smlouvy, jíž měla být převedena nemovitost, jsou plněními, která jsou si její účastníci ve smyslu ustanovení § 457 ObčZ povinni vydat, ze strany prodávajícího převod vlastnictví a ze strany kupujícího zaplacení kupní ceny. Jde o případ vzájemného (vzájemně podmíněného) plnění, kdy jedna strana nemůže požadovat plnění bez současného poskytnutí protiplnění (tzv. synallagmatický závazek podle ustanovení § 560 ObčZ)...

Ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ tedy nelze aplikovat na námitky promlčení směřující proti nárokům jiným, byť s nároky podle ustanovení § 457 ObčZ souvisejí (např. nárok osoby vydávající předmět bezdůvodného obohacení na náhradu nákladů, které na něj po dobu jeho užívání vynaložila...)...Nejde zde totiž o nároky vzájemně podmíněné nárokem druhého účastníka neplatné kupní smlouvy, nýbrž o nároky samostatné - vzhledem ke vzájemným nárokům uvedeným v ustanovení § 457 ObčZ - a nemající charakter synallagma.

B) Způsob vydání bezdůvodného obohacení.

Z ustanovení § 458 ObčZ první věta, podle něhož musí obohacený vydat vše, co bezdůvodným obohacením nabyt, vyplývá, že povinnost vydat bezdůvodné obohacení musí být splněna zásadně tak, aby se obnovil původní stav, tj. stav existující před vznikem bezdůvodného obohacení. O takovém způsobu vydání bezdůvodného obohacení hovoříme jako o **vydání in natura**. Povinnost vydat bezdůvodné obohacení je tedy v první řadě postavena na zásadě naturální restituce. To ostatně vyplývá i z druhé věty téhož ustanovení, podle něhož, jestliže vydání toho, co obohacený získal a to in natura není dost dobře možné, zejména proto, že obohacení záleželo ve výkonech, musí být poskytnuta peněžitá náhrada jako ekonomická protihodnota toho, co nebylo možno vrátit in natura. Tento druhý způsob vydání bezdůvodného obohacení lze však použít jen tehdy, jestliže realizace způsobu prvního (vydání bezdůvodného obohacení in natura) není možná (posuzováno objektivně).

Naturální restituce není možná zejména tehdy, jestliže obohacení spočívalo ve výkonech, například v zprostředkovatelské činnosti (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 27.01.2002, sp. zn. 29 Odo 805/2001) nebo jestliže získané bezdůvodné obohacení již neexistuje, protože bylo spotřebováno, zničeno¹⁰¹ či ztraceno, popř. bylo prodáno, darováno, odcizeno. Naturální restituce nepřichází v úvahu ani tehdy, vzniklo - li bezdůvodné obohacení plněním za jiného, neboť v těchto případech je obohaceným nikoli ten, komu bylo plněno, ale ten, za koho bylo plněno a dále pak tehdy, jestliže obohacení spočívalo v úspoře nákladů, které by byl jinak obohacený povinen vynaložit. V tomto posledním případě se může jednat například o případ užívání bytu bez právního důvodu (srov. např. rozhodnutí NS ČR ze dne 22.06.2004, sp. zn. 33 Odo 24/2004, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že...
„protože bezdůvodné obohacení žalované spočívající v užívání bytu bez právního důvodu po

¹⁰¹ Pokud by byla vrácená věc poškozena, mohl by ten, jemuž má být vydána, uplatnit též právo na náhradu způsobené škody.

zániku práva na bydlení nelze vrátit, je povinností žalované poskytnout za ně peněžitou náhradu.“). Soudní judikatura dovodila nemožnost naturální restituce také pro případ hospodářské neúčelnosti.

Povinnost vydat vše, co bylo bezdůvodným obohacím získáno, trvá i tehdy, není - li naturální restituce možná, a proto nemůže - li obohacený splnit svoji povinnost, totiž vydat vše, co bezdůvodným obohacím získal in natura, pak nastupuje druhý zákonem předvídaný způsob jejího splnění, a sice **poskytnutí peněžité náhrady**, který s ohledem na to, že nemůže zajistit obnovení původního stavu, musí vést k tomu, aby se vytvořil stav, který je ekonomicky rovnocennou náhradou stavu původního.¹⁰²

Výše peněžité náhrady bude určována k okamžiku, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo, tedy nikoliv v době, kdy je bezdůvodné obohacení vydáváno, přičemž samotnému způsobu, jak správně určit výši peněžité náhrady, se věnuje celá řada soudních rozhodnutí Nejvyššího soudu.

V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 19.03.2003, sp. zn. 29 Odo 622/2002, Nejvyšší soud vyslovil názor, že výši peněžité náhrady nelze ztotožňovat s výší plnění, na kterou by vznikl žalobkyni (tedy straně postižené) nárok, kdyby mezi ní a žalovanou (obohacenou) byla uzavřena platná smlouva (v dané věci šlo o poskytování materiálů pro biotopická šetření bez uzavření dohody o úhradě tohoto materiálu), a bez dalšího ani s výší plnění, kterou žalovaná obdržela od třetí osoby v důsledku dispozice s předmětem plnění, který nabyla bez právního důvodu od žalobkyně. Z principu vyjádřeného v ustanovení § 458 odst. 1 ObčZ pak Nejvyšší soud dovodil, že... „výše peněžité náhrady se rovná obvyklé ceně vynaložených materiálových nákladů na úkony téhož druhu v daném místě a čase, přičemž, jde - li o cenu (náklady) regulovanou, nemůže přesáhnout částku omezenou právními předpisy.“

V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 24.08.2006, sp. zn. 33 Odo 1184/2005, se Nejvyšší soud vyjádřil jak k otázce určení výše bezdůvodného obohacení spočívajícího

¹⁰² Srov. např. se soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 27.01.2002, sp. zn. 29 Odo 805/2001, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že... „pokud restituce není dobře možná, je třeba poskytnout peněžitou náhradu, která znamená ekonomickou protihodnotu toho, co nebylo možno vrátit in natura. Povinnost vydat vše, co bylo neoprávněně získáno, je tedy třeba splnit tak, aby se buď obnovil původní stav nebo, aby vznikl stav, který je ekonomicky rovnocennou náhradou původního stavu“.

v investicích do cizí nemovitosti, tak i k okamžiku jeho vzniku. Nejvyšší soud při určení výše bezdůvodného obohacení vyšel, a to s odkazem na stanovisko Nejvyššího soudu publikovaného pod R 26/75 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, z toho, že... „v případě hodnot vynaložených na cizí nemovitost, je pohledávkou z neoprávněného majetkového prospěchu (nyní bezdůvodného obohacení) nikoliv hodnota vynaložených prostředků, nýbrž rozdíl mezi hodnotou domu před adaptací a po ní“... a tedy, že pro výši bezdůvodného obohacení, k němuž došlo investicemi do cizí nemovitosti, je rozhodující rozdíl mezi cenou nemovitosti před provedením investic a po něm. K okamžiku vzniku bezdůvodného obohacení pak uvedl, že... „pro vznik bezdůvodného obohacení investicemi do cizí nemovitosti, jejichž důvodem byla neplatná smlouva o nájmu nebytových prostor (neplatný právní úkon), je rozhodující okamžik vynaložení těchto nákladů...“, nikoliv den vyhlášení rozsudku.¹⁰³

Spočívá - li bezdůvodné obohacení v užívání, resp. v přenechání nebytových prostor k užívání bez právního důvodu (bez smlouvy), je obohacený neboli ten, komu tyto nebytové prostory s jeho akceptací byly postiženým (vlastníkem nemovitosti) přenechány, povinen takovéto obohacení vydat. Protože takovéto obohacení nelze vydat fakticky, tedy in natura, je obohacený povinen poskytnout peněžní náhradu vyjádřenou cenou, za níž bývá obvykle v daném čase a místě užívací právo k obdobným nebytovým prostorům přenecháno. Otázka, nakolik obohacený nebytové prostory skutečně využíval, je pro stanovení výše ceny bez právního významu.¹⁰⁴

To, co bylo řečeno ke způsobu vydání předmětu bezdůvodného obohacení, platí i pro vydání užitků.

¹⁰³ Obdobně též soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 16.08.2005, sp. zn. 33 Odo 879/2005, při určení výše bezdůvodného obohacení, které vzniklo vlastníku pozemku na úkor osoby, jejíž sazenice lesních stromů byly na tomto pozemku bez právního důvodu vysazeny. Výše bezdůvodného obohacení v tomto případě není dána hodnotou sazenic a nákladů spojených s jejich vysazením, nýbrž tím, oč se v jeho důsledku zvýšila hodnota majetku.

¹⁰⁴ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 30. 11. 2004, sp. zn. 33 Odo 924/2003, in Soukup, M. Právní rádce, 2007, č. 4.

C) Ustanovení § 457 ObčZ upravující povinnost účastníků vrátit si vše, co se jim podle neplatné či zrušené smlouvy dostalo

Je - li smlouva neplatná nebo byla - li zrušena, je každý z účastníků této smlouvy povinen vrátit vše, co podle ní dostal. Právě citované ustanovení občanského zákoníku obsažené v ustanovení § 457 upravuje specificky nejen způsob vydání bezdůvodného obohacení, ale i rozsah restituční povinnosti aplikující se jednak na případy bezdůvodného obohacení získaného přijetím plnění z neplatného právního úkonu, jde - li o právní úkon dvoustranný (smlouvu), přičemž je nerozhodné, zda bylo plněno na základě absolutně nebo relativně neplatné smlouvy. Dále upravuje vydání bezdůvodného obohacení získaného na základě právního důvodu, který odpadl, je - li tímto důvodem smlouva, která byla zrušena ať už úkonem účastníků (jednostranné odstoupení od smlouvy či zrušení smlouvy dohodou) nebo přímo ze zákona (ustanovení § 518 ObčZ - tzv. fixní smlouva).

Povinnost vydat plnění z neplatné či zrušené smlouvy zakládá již obecně formulované ustanovení § 451 ObčZ, přičemž rozsah této restituční povinnosti (včetně způsobu jejího splnění) je rovněž obecně upraven, a sice v ustanovení § 458 ObčZ. Vzniká tedy otázka, jaký úmysl zákonodárce tímto ustanovením sledoval.

Vaněk Josef v knize¹⁰⁵ „, Neoprávněný majetkový prospěch“ **význam daného ustanovení** spatřuje v tom, že zakotvuje vzájemnou vázanost práv a povinností účastníků neplatné nebo zrušené smlouvy. Nebýt ustanovení § 457 ObčZ, existovaly by právo a povinnost každého z nich samostatně a každý z účastníků takové smlouvy by mohl uplatnit proti druhému právo na vydání plnění, které podle smlouvy poskytl, bez ohledu na to, zda již splnil či je ochoten splnit svoji restituční povinnost. Dle ustanovení § 457 ObčZ je tedy nárok každé ze stran neplatné či zrušené smlouvy na vrácení plnění, které podle ní poskytla, nárokem ze zákona podmíněným její povinností vrátit to, co podle smlouvy přijala, druhé smluvní straně, neboli že se jedná o závazek ze zákona synallagmatický, pro nějž platí zásada vyjádřená v ustanovení § 560 ObčZ, tj. že splnění závazku se může domáhat ten, kdo již sám splnil (předmět bezdůvodného obohacení vrátil), popřípadě je připraven svůj závazek vůči druhému splnit, a zároveň s uplatněním svého práva vrací nebo nabízí vrácení toho, co přijal. V praxi to znamená, že subjekt, na jehož újmu bylo bezdůvodné obohacení získáno, se může domáhat u soudu vydání bezdůvodného obohacení pouze tehdy, jestliže již vydal obohacení druhé straně. Jestliže k tomu ještě nedošlo, musí být synallagmatický charakter povinnosti

¹⁰⁵ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 95 an.

vrátit plnění ze smlouvy vyjádřen v žalobě, resp. v jejím petitu, což se děje například formulací: „ Žalovaný je povinen zaplatit žalobci peněžitou částku proti vydání určité věci žalovanému“. Pokud žalobní petit nevyjadřuje povinnosti žalovaného plnit oproti splnění žalobce vůči němu, resp. pokud žalobce petit po poučení soudu, že petit musí vyjadřovat synallagmaticnost závazku nedoplní, nemůže soud žalobě vyhovět. Jsou - li obě plnění, která mají být vrácena, peněžitá, není třeba v žalobním petitu současně s požadavkem vrácení poskytnutého plnění činit nabídku na vrácení všeho, co žalobce dle neplatné či zrušené smlouvy od žalovaného obdržel, neboť soud i bez vzájemné žaloby či námitky započtení provede vzájemná zúčtování těchto plnění. Je zřejmé, že vzájemná vázanost práv a povinností přichází samozřejmě v úvahu jen tehdy, kdy podle smlouvy mají plnit obě strany (např. kupní smlouva), a jestliže obě též skutečně plnily. Nepřichází tedy v úvahu například v souvislosti se smlouvou darovací.

Jestliže Vaněk Josef hlavní význam ustanovení § 457 ObčZ spatřuje ve stanovení vzájemné podmíněnosti vrácení plnění stran smlouvy, pak Malenovský Radek svými úvahami vedenými v článku¹⁰⁶ „, K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či zrušené smlouvy dle ustanovení § 457 ObčZ“, nad otázkou, zda předmětné ustanovení dopadá pouze na případy, kdy dle neplatné nebo zrušené smlouvy plnily obě strany, nebo též na situace, kdy plnila jen jedna strana, dospívá mimo jiné k názoru, že hlavním smyslem samostatné normativní existence ustanovení § 457 ObčZ je nikoliv zakotvení vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků neplatné či zrušené smlouvy (kdyby tomu tak bylo, musel by zákonodárce obdobně takovou normu stanovit i ve vztahu k vrácení oboustranného plnění při neexistenci smlouvy), ale stanovení speciální věcné legitimace. Zakotvením takovéto speciální úpravy věcné legitimace zákonodárce podle Malenovského sledoval vyloučení vyskytnuvší se situace, kdy např. smluvní strana vrátila druhé straně smlouvy plnění, vycházejíc opodstatněně z důvěry ve smlouvu, přičemž ve skutečnosti by jí přijaté plnění bylo fakticky poskytováno i třetí osobou. Při absenci současného ustanovení § 457 ObčZ by mohla být dovozována povinnost faktické plnění třetí osobě vrátit, neboť by se nárok třetí osoby opíral o ustanovení § 451 a ustanovení § 456 ObčZ. Smluvní strana by tak musela vydat přijatou část plnění dvakrát, což by bylo samozřejmě nesmyslné a generovalo by vznik dalšího bezdůvodného obohacení.

¹⁰⁶ Malenovský, R. K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či zrušené smlouvy dle ustanovení § 457 ObčZ, Právní rozhledy, 2007, č. 21.

I přes rozdílně nazíraný hlavní význam ustanovení § 457 ObčZ Vaňkem¹⁰⁷ a Malenovským shodnou se oba v jedné věci, a sice že předmětné ustanovení dopadá i na případy, kdy plnila jen jedna strana smlouvy. Názor opačný, a to že předmětné ustanovení dopadá pouze na případy, kdy podle neplatné či zrušené smlouvy plnily obě strany, je vysloven v komentáři k občanskému zákoníku¹⁰⁸, na který pak, při zodpovězení otázky, kterou si ve výše zmíněném článku položil Malenovský, odkazuje i Nejvyšší soud, a to v rozsudku ze dne 30.05.2007, sp. zn. 26 Odo 804/2005. V něm mimo jiné vyjádřil názor, že plnila - li podle neplatné smlouvy jen jedna strana, ustanovení § 457 ObčZ se neuplatní, a že v takovém případě se povinnost vydat plnění z neplatné nebo zrušené smlouvy řídí ustanovením § 451 ObčZ. Malenovský nicméně podotýká, že v soudní praxi Nejvyššího soudu je možné nalézt i taková rozhodnutí, ve kterých Nejvyšší soud zaujal názor zcela opačný, tedy že ustanovení § 457 ObčZ dopadá i na případy, kdy plnila jedna strana, a ačkoliv rozhodnutí s tímto názorem co do svého počtu převažují (současně je však namístě dodat, že Nejvyšší soud k uvedenému výkladovému závěru neuvedl v těchto rozhodnutích v podstatě žádnou právní argumentaci), z rozsudku výše citovaného vyplývá, že Nejvyšší soud hodlá jít zřejmě směrem v citovaném rozsudku vysloveného názoru.

Jestliže specifičnost způsobu vydání bezdůvodného obohacení dle ustanovení § 457 ObčZ spočívá v zakotvení vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků neplatné či zrušené smlouvy, pak specifičnost právní úpravy rozsahu restituční povinnosti dle ustanovení § 457 ObčZ je spatřována v tom, že jestliže podle ustanovení § 458 odst. 1 ObčZ je obohacený povinen vydat vše, co bezdůvodným obohacením nabyl, pak účastník zrušené či neplatné smlouvy je povinen vrátit nikoliv vše, co od druhého dostal, nýbrž vše, co podle ní dostal. Z toho jednoznačně vyplývá, že rozhodující pro určení rozsahu restituční povinnosti je nikoliv rovina de facto plnění, ale rovina de iure, tedy plnění v rámci právního vztahu založeného smlouvou, a že tedy povinnost k vrácení plnění se týká jen toho plnění, jež bylo na základě neplatné či zrušené smlouvy poskytnuto. Na to, co bylo poskytnuto nad rámec jejího obsahu, ustanovení § 457 nedopadá. „*V posuzovaném případě sice byla původem sporu neplatná kupní smlouva, avšak není pochyb o tom, že plnění, která podle ní obdrželi prodávající a*

¹⁰⁷ Dílo cit. v pozn. č. 111, s. 27. Vaňek zde uvádí, že podmínkou aplikace ustanovení § 457 ObčZ není dvoustranné plnění, ale neplatnost nebo zrušení smlouvy.

¹⁰⁸ Jedlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol. Komentář k občanskému zákoníku. 10. vydání, Praha: C. H. Beck, 2006, s. 805.

kupující (převod vlastnického práva oproti zaplacení kupní ceny), byla vzájemně dobrovolně vydána a nestala se ani předmětem tohoto řízení. Nároky, které účastníci v řízení proti sobě uplatnili, jsou již nároky odlišnými, nepodléhajícími režimu ustanovení § 457 obč. zák. Především je zřejmé, že žalovaná uplatnila nárok na náhradu nákladů (investic), které vynaložila na nemovitosti žalobce; tomuto nároku neodpovídá žádná vzájemně podmíněná povinnost žalované, kterou by žalobce uplatňoval. Požadoval-li totiž žalobce úhradu částek odpovídajících výši nájemného za užívání nemovitosti žalovanou v době tří let před jejím vydáním, jde o nárok na vydání bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu podle § 451 odst. 2 obč. zák., a požadavky na úhradu částky odpovídající znehodnocení nemovitosti za dobu užívání a částky potřebné k obnově elektrického připojení jsou nároky na náhradu škody podle § 420 obč. zák.“ (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 29.08.2002, sp. zn. 25 Cdo 2148/2000).

Je zřejmé, že předmětem vzájemného plnění může být jak plnění peněžité, tak věc movitá či věc nemovitá. Jestliže o vzájemné vrácení peněžitého plnění půjde například v případě zrušené či neplatné nájemní smlouvy, pak o vrácení věcí půjde zejména v případech neplatné či zrušené smlouvy kupní.

Pro smlouvu o nájmu věci (movité či nemovité) je esenciální závazek jednoho subjektu (pronajímatele) přenechat určitou věc druhému (nájemci) a závazek druhého poskytnout za tu úplatu (nájemné), z čehož vyplývá, že pro případ neplatnosti či zrušení smlouvy o nájmu, je povinnost vydat majetkový prospěch získaný nájemcem za užívání pronajaté věci nárokem podmíněným ze zákona povinností pronajímatele vrátit nájemci prospěch, který získal zaplacením nájemného. „*Je - li předmětem neplatné nájemní smlouvy věc (zde soubor strojů a zařízení) je nájemce - ve smyslu ustanovení § 457 obč. zák. - povinen vydat majetkový prospěch, který získal užíváním věci (zde soubor strojů a zařízení), a pronajímatel prospěch, nabytý zaplacením nájemného (případně - podle obsahu smlouvy - i prospěch další). Jen tyto vzájemné povinnosti jsou povinnostmi vzájemně podmíněnými (ustanovení § 560 obč. zák.). Nájemce má rovněž povinnost vrátit (vydat) věc, kterou užíval na základě neplatné smlouvy pronajímateli. Úhrada (nájemné), které pronajímateli podle takové smlouvy zaplatil za užívání věci, však ve vztahu k této povinnosti jako vzájemně podmíněná nestojí. Jinak řečeno, jestliže si navzájem plnili účastníci nájemní smlouvy v případech, kdy předmětem nájmu je (movitá) věc, pak proti peněžité pohledávce nájemce na vrácení zaplaceného nájemného stojí (jen) vzájemně podmíněná peněžitá pohledávka*

pronajímatele spočívající ve smyslu ustanovení § 458 odst. 1 obč. zák. v peněžité náhradě za majetkový prospěch, který nájemce získal užíváním věci (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 13.12.2005, sp. zn. 29 Odo 951/2003).

Při prodeji movité věci je plnění ze smlouvy na jedné straně odevzdání věci a na druhé straně zaplacení kupní ceny. V případě zrušené či neplatné smlouvy je potom vrácení kupní ceny prodávajícím nárokem podmíněným ze zákona povinností kupujícího vrátit prodávajícímu věc, kterou od prodávajícího za kupní cenu koupil, popř. nelze-li věc vrátit, je třeba za ni vrátit její cenu. „Nárok účastníka smlouvy na vrácení kupní ceny z neplatné smlouvy je nárokem podmíněným ze zákona povinností vrátit druhému účastníkovi to, co se získalo za kupní cenu, jejíhož vrácení se kupující domáhá. Žaluje - li např. žalobce o vrácení věci z neplatné kupní smlouvy, soud žalobě vyhoví tak, že ve výroku rozsudku vyjádří vzájemný (synallagmatický) závazek obou účastníků neplatné smlouvy k vrácení plnění z obou stran – v posuzované věci by tedy soud uložil žalovanému vrátit žalobci přijaté peněžní plnění oproti povinnosti žalobce vrátit žalovanému vůz koupený na základě neplatné kupní smlouvy. V případě nemožnosti vydání takového rozhodnutí vzhledem k tomu, že odcizená věc byla kupujícím vrácena orgánům policie za účelem vydání jejímu vlastníku, je nutno vycházet ze stanoviska Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 9. 1987 č. j. Cpj 41/87, publikovaného ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1988, str. 21; podle tohoto stanoviska platí, že „účastník neplatné smlouvy, který koupil odcizenou věc, splní povinnost vrátit plnění přijaté z neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 1 ObčZ také tehdy, jestliže vydá věc poškozenému. Činí tak totiž za toho, kdo věc poškozenému odcizil a prodal; plní proto současně uvedenou povinnost, kterou má vůči druhému účastníkovi neplatné smlouvy, i když tento subjekt mu není znám. Ten, kdo věc odcizil, by již nemohl úspěšně požadovat vrácení plnění z neplatné smlouvy.“(soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 22.12.2004, sp. zn. 32 Odo 885/2000).

D) Odstoupení od smlouvy resp. od smlouvy o převodu nemovitosti a důsledky s tím spojené

Jednostranné odstoupení od smlouvy je možné vzhledem k uplatňující se zásadě, že smlouvy mají být dodržovány (pacta sunt servanta) jen za splnění určitých podmínek, tj. dle ustanovení § 48 ObčZ jen tehdy, jestliže je to v tomto zákoně stanoveno nebo účastníky

dohodnuto nebo - li dle ustanovení § 344 ObchZ¹⁰⁹ (dle ustanovení § 263 ObchZ se jedná o ustanovení kogentní) v případech, které stanoví smlouva nebo tento zákon. Odstoupení od smlouvy je jednostranný a adresovaný právní úkon, který se stává perfektním resp. vyvolává právní následky s ním spojené až v okamžiku, kdy dojde do dispoziční sféry adresáta. Právní následky odstoupení od smlouvy se liší podle toho, zda smlouva, od které se odstupuje, podléhá občanskému či obchodnímu zákoníku. Odstupuje - li se od smlouvy v režimu občanskoprávním, pak se smlouva dle ustanovení § 48 odst. 2 od počátku (ex tunc) ruší, není - li právním předpisem či účastníky dohodnuto jinak, takže práva a povinnosti smluvních stran z takto zrušené smlouvy zaniknou s tím, že pokud již bylo na takovou smlouvu plněno, pak se subjekty zrušené smlouvy mezi sebou vypořádají podle zásad o bezdůvodném obohacení. Odstoupení od smlouvy v režimu obchodněprávním dle ustanovení § 349 odst. 1 ObchZ má naproti tomu účinky ex nunc, což znamená, že sice zanikají všechna práva a povinnosti ze smlouvy, ale zůstává zachována celá řada nároků s tím, že subjekty zrušené smlouvy se mezi sebou vypořádají nikoliv podle zásad o bezdůvodném obohacení, ale dle ustanovení § 351 odst. 2 ObchZ, neboť „*oproti občanskoprávní úpravě není závazek ze smlouvy po odstoupení od smlouvy závazkem z bezdůvodného obohacení*¹¹⁰“.

Právní následky odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti poté, co bylo do katastru nemovitostí ve prospěch nabyvatele vloženo vlastnické právo k převáděné nemovitosti.

Právními následky odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti v době, kdy nemovitost po uskutečněném převodu nezměnila svou identitu, resp. nezměnila svého vlastníka, konkrétně pak otázkou, jaké účinky vyvolává odstoupení od kupní smlouvy o převodu nemovitosti pro nezaplacení kupní ceny v době po zavkládování vlastnického práva do katastru nemovitostí, tj. zda účinky odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti jsou účinky věcněprávní či závazkověprávním, se ve svém článku Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti“ zabývají Mikeš Jiří a Švestka Jiří¹¹¹.

¹⁰⁹ Právní úprava o odstoupení obsažená v obchodním zákoníku je úpravou komplexní, tzn., že se na odstoupení od smlouvy v režimu obchodněprávním občanskoprávní úpravy nepoužije.

¹¹⁰ Rozhodnutí NS ČR ze dne 30.10.2001, sp. zn. 29 Cdo 1424/2000.

¹¹¹ Mikeš, J., Švestka, J. Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti. Právní rozhledy, 2000, č. 7.

Uvedení autoři v citovaném článku došli k závěru, že odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti má vliv pouze na závazkověprávní účinky smlouvy. Autoři uvádějí, že došli - li k platnému odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti, pak se smlouva, která mezi převodcem a nabyvatelem založila smluvní závazkový vztah se smluvními majetkovými právy a smluvními majetkovými povinnostmi vycházející z ustanovení § 48 ObčZ, od počátku (ex tunc) ruší, přičemž na místo takto zrušeného smluvního závazkového právního vztahu vzniká mezi dosavadními smluvními stranami závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení synallagmatické povahy (ustanovení § 457 ObčZ). Obsahem tohoto závazkového právního vztahu je, že každá z jeho stran je povinna druhé straně vrátit plnění přijaté podle zrušené smlouvy, tedy že kupující je povinen vrátit prodávajícímu nemovitost včetně poskytnutí součinnosti k zápisu vlastnického práva do katastru nemovitostí a prodávající je naproti tomu povinen vrátit převzatou kupní cenu a rovněž poskytnout součinnost k tomu, aby byl na místo kupujícího v katastru nemovitostí jako vlastník zapsán. Samotné vypořádání je pak možné řešit podle autorů článku dvojím způsobem. Prvním způsobem je uzavření dohody mezi nabyvatelem nemovitosti a jejím převodcem o vydání nemovitosti. Na základě takovéto dohody, která svědčí o tom, že se odstoupení od kupní smlouvy převodcem nestalo mezi smluvními stranami sporným, lze provést vklad vlastnického práva do katastru nemovitostí. Tento vklad vlastnického práva na základě dohody uzavřené mezi nabyvatelem nemovitosti a jejím převodcem a předpokládající pravomocné rozhodnutí katastrálního úřadu by měl (jako každý jiný vklad) právní účinky od doručení návrhu na vklad vlastnického práva katastrálnímu úřadu. Do vkladu vlastnického práva převodce do katastru nemovitostí zůstává vlastníkem převáděné nemovitosti i nadále její nabyvatel. V případě, že by k uzavření dohody nedošlo resp. by se ukázalo odstoupení od kupní smlouvy mezi smluvními stranami sporným, nezbylo by převodci, než aby se žalobou, jejíž petit by podle autorů článku měl znít na plnění a nikoliv podle dosavadní soudní praxe na určení, domáhal na soudu vydání rozsudku, podle kterého by byl nabyvatel nemovitosti povinen vydat tuto nemovitost převodci oproti povinnosti převodce vrátit nabyvateli částku, kterou od něj obdržel popř. strpět zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí. Teprve právní mocí tohoto rozsudku, ve které by soud musel vyřešit jako předběžnou otázku, zda ze strany žalobce došlo k odstoupení od smlouvy po právu, by došlo k založení vlastnického práva žalobce - převodce nemovitosti. Tato skutečnost by byla následně vyznačena v katastru nemovitostí formou záznamu.

Současná soudní praxe¹¹² dospěla k závěru odlišnému. V rozhodnutí NS ČR ze dne 16.07.2003, sp. zn. 22 Cdo 534/2002¹¹³, vyjádřil názor, odkazující při tom na soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 11.03.1998, sp. zn. 1 Odon 26/1997, že platným odstoupením prodávajícího od kupní smlouvy, kterou převedl nemovitost, se smlouva zrušuje, účinky převodu nemovitosti na kupujícího zanikají a obnovuje se původní stav. Převodce se opět stává po zániku právního titulu (zrušení smlouvy) vlastníkem převáděné nemovitosti, nabyvatel, přestože je to právě on, kdo je v katastru nemovitostí zapsán jako vlastník nemovitosti, vlastnické právo pozbývá. Z právě řečeného vyplývá, že Nejvyšší soud, na rozdíl od autorů citovaného článku, přiznává samotnému odstoupení od smlouvy věcněprávní účinek, což se poté projevuje i v náhledu na to, jakým způsobem má proběhnout vypořádání mezi účastníky zrušené smlouvy. Jestliže autoři článku za způsob vypořádání označují buď dohodu mezi převodcem nemovitosti a jejím nabyvatelem, nebo žalobu na plnění, pak Nejvyšší soud hovoří jednak o notářském zápisu, jehož obsahem má být prohlášení účastníků smlouvy, že odstoupením kupujícího od kupní smlouvy byla smlouva zrušena (na základě tohoto zápisu by pak katastrální úřad provedl zápis obnoveného vlastnického práva kupujícího záznamem) a dále pak o žalobě na určení, jejíž podání přichází v úvahu právě proto, že vlastnické právo převodce se dle Nejvyššího soudu obnovilo již účinností odstoupení od smlouvy. Jejím petitem by se žalobce domáhal určení, že je vlastníkem převáděné nemovitosti a pravomocné soudní rozhodnutí by pak bylo podkladem pro nový zápis formou záznamu v katastru nemovitostí. Nezbytným procesním předpokladem úspěšností takovéto určovací žaloby je však naléhavý právní zájem (ustanovení §80 písm. c) OSŘ). Jestliže podle konstantní judikatury je naléhavý právní zájem na určení vlastnického práva k nemovitostem zapsaným v katastru nemovitostí ve smyslu ustanovení § 80 písm. c)

¹¹² Původně se v soudní praxi (rozhodnutí Vrchního soudu v Praze sp. zn. 11 Cmo 165/96), v souladu s názorem Mikše a Švestky, vycházelo z toho, že pokud prodávající od kupní smlouvy po právu odstoupil, má to za následek, že došlo ke zrušení kupní smlouvy, a to od počátku s tím, že odstoupení od smlouvy nedochází bez dalšího k obnovení vlastnického práva odstoupivšího prodávajícího k převedené nemovitosti (Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I., II. ustanovení §1- 459, ustanovení §460- 880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 390)

¹¹³ V dané rozhodnutí je promítnuto stanovisko občanskoprávního a obchodněprávního kolégia Nejvyššího soudu Cpjn 38/98 k výkladu ustanovení zákona č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, v němž se konstatuje, že „*odstoupením od smlouvy, není-li právním předpisem nebo účastníky stanoveno jinak, se smlouva od počátku ruší. Tímto jednostranným adresovaným právním úkonem zanikají účinky převodu nemovitosti na nabyvatele a obnovuje se původní stav, tedy ze zákona se obnovuje vlastnické právo převodce. Následný zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí o této skutečnosti, vzhledem k tomu, že k obnovení vlastnického práva převodce dochází ze zákona, nemá konstitutivní účinky a neprovádí se vkladem, resp. výmazem vkladu, ale má pouze deklaratorní účinky a provádí se záznamem*“.

OSŘ v obecné rovině dán tehdy, jestliže žalobce, který tvrdí, že je vlastníkem nemovitostí, není jako jejich vlastník v katastru nemovitostí zapsán, pak v případě zrušené kupní smlouvy o převodu nemovitostí je naléhavý právní zájem podle Nejvyššího soudu s odkazem na ustanovení § 457 ObčZ dán pouze za předpokladu, že prodávající sám plnění, které z této smlouvy dostal, tj. kupní cenu vrátil, případně, jestliže současně s touto žalobou na určení podá žalobu na vyklizení kupujícího z nemovitosti oproti vrácení kupní ceny.¹¹⁴ Jestliže žalobce - převodce nemovitosti po odstoupení od kupní smlouvy nevrátí žalovanému (nabyvateli) kupní cenu, kterou podle zrušené kupní smlouvy od žalovaného dostal, ani nepodal žalobu na vyklizení žalovaných z převáděné nemovitosti oproti vrácení kupní ceny, není naléhavý právní zájem na žalovaném určení ve smyslu ustanovení § 80 písm. c) OSŘ dán¹¹⁵.

Výše citované soudní rozhodnutí, resp. dosavadní přístup soudní praxe k otázce účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí je podle autorů shora citovaného článku dokladem toho, že soudní praxe nebere na zřetel změnu, ke které v právním řádu došlo novelou občanského zákoníku, a to zákonem č. 264/1992 Sb. s účinností od 01.01.1993 novelizující ustanovení § 133 odst. 2 ObčZ¹¹⁶, který skoncoval s dosavadní konsenzuální zásadou, a to u nemovitostí, které jsou předmětem evidence v katastru nemovitostí, za současného nahrazení této zásady zásadou intabulace. Současná právní úprava tak podle autorů daného článku nepřipouští, aby jen s pouhým zrušením samotné kupní smlouvy byly spojeny i věcněprávní účinky, tedy aby po zrušení smlouvy o převodu nemovitostí bylo možno dosáhnout vypořádání podáním žaloby na určení, a to na rozdíl od dosavadní soudní praxe.

¹¹⁴ Nejvyšší soud v dané věci tedy připouští kumulaci žaloby na určení vlastnického práva se žalobou na plnění a zároveň poukazuje na rozsudek z 11.07.2002, sp. zn. 22 Cdo 1988/2000, ve kterém uvedl, že kumulaci těchto žalob nelze vyloučit.

¹¹⁵ Definicí naléhavého právního zájmu pro případ odstoupení od smlouvy po vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí Nejvyšší soud respektuje pravidlo vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků smlouvy (v dané věci smlouvy zrušené) vyjádřené v ustanovení §457 ObčZ, a tím poskytuje ochranu nabyvateli předmětné nemovitosti, jehož vlastnické právo se k jím poskytnutému peněžitému plnění (plnění druhově určenému) samotným odstoupením od smlouvy, na rozdíl od vlastnického práva převodce k převáděné nemovitosti (dle soudní praxe), neobnovilo.

¹¹⁶ Znění ustanovení § 133 odst. 2 ObčZ před 01.01.1993: „Převádí-li se nemovitá věc na základě smlouvy, nabývá se vlastnictví účinností smlouvy; k její účinnosti je třeba registrace státním notářstvím.“

Právní následky odstoupení od smlouvy v případě, že právní nástupce ještě před tímto odstoupením převedl nemovitost na třetí osobu

Problematikou účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti převodcem poté, co nabyvatel nemovitost převedl na třetí osobu, se Nejvyšší soud zabýval opakovaně, dne 16.10.2007 i Ústavní soud ČR, který ve svém nálezu PL ÚS 78/06 konstatoval, že „*odstoupením od smlouvy podle ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ – není - li právním předpisem nebo účastníky dohodnuto jinak – se smlouva od počátku ruší, avšak pouze s účinky mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů, pokud své vlastnické právo nabyly v dobré víře, než došlo k odstoupení od smlouvy, požívá ochrany v souladu s čl. 11 Listiny základních práv a svobod a s ústavními principy právní jistoty a ochrany nabytých práv vyvěrajících z pojmu demokratického právního státu ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy, a nezaniká*“.

Ústavní soud ČR se otázkou účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti převodcem poté, co nabyvatel nemovitost převedl na třetí osobu resp. otázkou, zda ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ, je či není v rozporu s ústavním pořádkem, zabýval na základě návrhu Nejvyššího soudu, kterým se tento domáhal jeho zrušení a který byl podán v souvislosti s řízením, které před Nejvyšším soudem probíhalo pod sp. zn. 31 Cdo 3177/2005. Nejvyšší soud rozhodoval v předmětném řízení o sporu, jehož podstata spočívala v tom, že žalobce (prodávající) převedl na osobu A nemovitost, aniž by osoba A zaplatila žalobci kupní cenu (kupní smlouva 1). Později osoba A se souhlasem žalobce převedla tutéž nemovitost na osobu B (žalovaný) (kupní smlouva 2). Žalobce však vůči osobě A pro nezaplacení kupní ceny od kupní smlouvy 1 odstoupil¹¹⁷. Důvodem pro podání návrhu k Ústavnímu soudu byla ta skutečnost, že Senát č. 22, který měl dovolání projednat a rozhodnout o něm, neměl jinou možnost výkladu ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ než tu, která vycházela ze stanovisek Nejvyššího soudu resp. z rozsudku velkého senátu občanskoprávního kolégia Nejvyššího soudu ze dne 14.06.2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004 („R 46/2007“), podle něhož „*platným a účinným odstoupením od kupní smlouvy nebo jiné*

¹¹⁷ Rozsudkem soudu prvního stupně byla žalovaným uložena povinnost vyklidit nemovitost a bylo pravomocně určeno, že žalobce je vlastníkem nemovitosti. Odvolací soud změnil rozsudek tak, že žalobu zamítl a zdůraznil, že žalobce učinil projev vůle směřující k odstoupení od kupní smlouvy 1 v době, kdy nemovitosti již byly ve vlastnictví žalovaného, na jejichž právní postavení nemohlo mít toto odstoupení vliv. Za podstatné měl, že žalovaní nabyly nemovitost v dobré víře.

smlouvy o převodu nemovitosti ... se zrušují (zanikají) od počátku obligační a věcné (věcněprávní) účinky smlouvy, na základě které nabyt (měl nabyt) účastník smlouvy vlastnické právo, a ve vlastnictví nemovitosti je tu stejný právní stav, jako kdyby ke kupní nebo jiné smlouvě o převodu vlastnictví nedošlo; to platí i tehdy, jestliže nabyvatel dříve, než došlo ke zrušení smlouvy odstoupením, nemovitost převedl na další osobu, a i kdyby další nabyvatel byl v dobré víře, že se stal jejím vlastníkem“.

Závěr Nejvyššího soudu ČR (R 46/2007) byl na základě návrhu Nejvyššího soudu závazně korigován výše uvedeným nálezem pléna Ústavního soudu, a to tak, že byl - li v době dalšího převodu majetku první kupující (první nabyvatel) skutečným vlastníkem majetku, pak (nevymínil - li si první kupující jinak) převedl na druhého kupujícího (druhého nabyvatele) vlastnické právo v celé jeho šíři, s tím, že ze žádného ustanovení občanského zákoníku nelze dovodit, že v případě odstoupení od smlouvy dochází též k zániku všech smluv navazujících. Jinak řečeno, Ústavní soud vychází z toho, že i poté, co první prodávající účinně odstoupil od kupní smlouvy 1 uzavřené s prvním kupujícím, zůstala kupní smlouva 2 (uzavřená před odstoupením od kupní smlouvy 1 mezi prvním kupujícím – jako druhým prodávajícím – a druhým kupujícím) platným nabývacím titulem, a že nabyt -li druhý kupující vlastnické právo v dobré víře (ještě před tím, než došlo k odstoupení od smlouvy), požívá jeho vlastnické právo ústavněprávní ochrany (čl. 11 Listiny základních práv a svobod) a nezaniká.¹¹⁸

Interpretací nálezu Ústavního soud v otázce dobré víry nabyvatelů pak Nejvyšší soud v řízení, ohledně kterého byl návrhu Nejvyššího soudu k Ústavnímu soudu podán, dospěl k závěru, že *„nabyvatelé nemohou přijít o vlastnické právo k převáděnému majetku, jestliže v době uzavření kupní smlouvy 2 byli (jako kupující) se zřetelem ke všem okolnostem věci v dobré víře o tom, že zde není důvod, pro který by některá ze smluvních stran kupní smlouvy 1 mohla od kupní smlouvy 1 účinně odstoupit. Za předpokladu, že dalšímu nabyvateli v době uzavření kupní smlouvy 2 bylo známo, že některá ze smluvních stran kupní smlouvy 1 může od kupní smlouvy 1 odstoupit s účinky předjímanými v ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ a že důvody pro odstoupení již byly naplněny, nepožívá vlastnické právo prodávajícího z kupní smlouvy 2 ústavní ochrany (pro absenci dobré víry dalších nabyvatelů) a v důsledku odstoupení od kupní smlouvy 1 se tak obnovuje vlastnické právo prodávajícího z kupní*

¹¹⁸ Králík, M. Judikatura, Právní rádce. 2008.

smlouvy I“: Je tedy možné uzavřít, že účinky odstoupení od smlouvy na vlastnické právo osob, jež nebyly účastníky této smlouvy odstoupením od smlouvy podle ustanovení § 48 odst. 2 ObčZ – není - li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak – ke zrušení smlouvy od počátku, toliko však mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů nabyté v dobré víře nezaniká, přičemž další nabyvatel je v dobré víře tehdy, pokud v době uzavření smlouvy, na základě které nabyl vlastnické právo, byl se zřetelem ke všem okolnostem věci v dobré víře o tom, že není dán důvod pro odstoupení od smlouvy žádnou ze stran smlouvy, jež byla zrušena odstoupením.

Promítnu - li si závěry Nejvyššího soudu týkající se dobré víry do praxe, pak je docházím k názoru, že pro případ převodu nemovitosti evidované v katastru nemovitostí další nabyvatel požadavek dobré víry pro zachování jeho vlastnického práva nesplní a jeho vlastnické právo nebude zachováno, když sice (subjektivně posuzováno) nevěděl, že je dán důvod pro odstoupení od smlouvy, avšak se zřetelem ke všem okolnostem věci, tj. s poukazem na tu skutečnost, že katastr je veřejný a že každý (za podmínek stanovených katastrálními předpisy), kdo zamýšlí nabýt nemovitost v něm evidovanou, má možnost se s nabývacím titulem svého prodávajícího seznámit, toto vědět mohl.

Výše uvedený princip o zachování vlastnického práva dalších nabyvatelů v případě odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti je dle mého názoru možné aplikovat i na situace, kdy se ukáže, že smlouva o převodu nemovitosti je relativně neplatnou a jeden z účastníků smlouvy se této relativní neplatnosti dovolá poté, co bude nemovitost převedena na třetí osobu, a to na rozdíl od situace, kdy se ukáže, že smlouva o převodu nemovitosti je absolutně neplatnou¹¹⁹.

E) Splatnost závazku z bezdůvodného obohacení

Protože bezdůvodné obohacení zakládá mezi subjekty závazkový právní vztah, dopadají na něj subsidiárně obecná ustanovení občanského zákoníku (část osmá) o závazcích, což pro splatnost závazku z bezdůvodného obohacení znamená, že nestanoví - li splatnost závazku dohoda stran nebo zákon, stává se závazek z bezdůvodného obohacení splatným den

¹¹⁹ Rozhodnutí NS ČR ze dne 16.09.2010, sp. zn. 30 Cdo 250/2009.

následující po výzvě věřitele (ustanovení § 563 ObčZ¹²⁰). Forma výzvy k plnění není předepsána, je však nutné, aby splňovala obecné náležitosti stanovené v ustanovení § 34 a násl. ObčZ, a z jejího obsahu musí být zřejmé, že věřitel vyzývá dlužníka k plnění, jehož výše musí být dostatečně určitě specifikována¹²¹. Nesplní - li dlužník dluh první den po výzvě věřitele a jde - li o závazek peněžitý, vzniká věřiteli právo na úrok z prodlení (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 29.03.2001, sp. zn. 25 Cdo 2895/99, v němž Nejvyšší soud konstatoval, že jestliže... *„povinnost k vydání bezdůvodného obohacení nespočívá v povinnosti vydat věc, ale v povinnosti platební, pak je nepochybné, že jde od dluh peněžitý, s jehož řádným a včasným nesplněním spojuje ustanovení § 517 Oz nepříznivý důsledek vzniku prodlení na straně dlužníka s právem věřitele požadovat vedle plnění i úroky“*). Do prodlení se však může dostat i věřitel, a to za podmínek stanovených v ustanovení § 522 ObčZ, tedy nepřijetím řádně nabídnutého plnění nebo neposkytnutím součinnosti potřebné ke splnění dluhu. Důsledkem prodlení věřitele je kromě jiného skutečnost, že na něj přechází riziko zničení a nahodilé zkázy věci, která je předmětem bezdůvodného obohacení, a proto ... *„dostal - li se tedy věřitel do prodlení s převzetím předmětu bezdůvodného obohacení, nemůže se s úspěchem domáhat peněžité náhrady podle ustanovení § 458 odst. 1 věty druhé ObčZ za věci, které byly v době prodlení bez zavinění obohaceného zničeny či které podlely zkáze“* (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 31.01.2002, sp. zn. 25 Cdo 426/2000).

¹²⁰ Ustanovení § 563 ObčZ zní: *„není-li doba splnění dohodnuta, stanovena právním předpisem nebo určena rozhodnutím, je dlužník povinen splnit dluh prvního dne poté, kdy byl o plnění věřitelem požádán“*.

¹²¹ Rozhodnutí NS ČR ze dne 25.02.2009, sp. zn. 33 Odo 1642/2006.

V. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení

1. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení dle ustanovení § 107 ObčZ

Občanský zákoník v ustanovení § 100 odst. 1 stanoví, že právo se promlčuje tehdy, nebylo - li vykonáno v době stanovené občanským zákoníkem (ustanovení § 101 až 110 ObčZ), přičemž soud k promlčení přihlédne jen k námitce dlužníka. Pokud se dlužník promlčení dovolá, nelze promlčené právo přiznat. Podle odstavce druhého téhož ustanovení se promlčují všechna práva majetková s výjimkou práva vlastnického.

Právo na vydání bezdůvodného obohacení je právem majetkovým, a protože není uvedeno v ustanovení § 100 odst. 2 ObčZ mezi právy, která se nepromlčují, promlčuje se tak, jak je uvedeno v ustanovení § 100 odst. 1 ObčZ. Délka promlčecí doby práva na vydání bezdůvodného obohacení, kterou občanský zákoník vymezuje jednak jako subjektivní (ustanovení § 107 odst. 1 ObčZ) a jednak jako objektivní (ustanovení § 107 odst. 2 ObčZ) i počátek jejího běhu jsou upraveny speciálně v ustanovení § 107 ObčZ. Pokud marně uplynula aspoň jedna z dob uvedených v ustanovení § 107 odst. 1 a odst. 2 a povinným je vznesena námitka promlčení, nelze právo na vydání bezdůvodného obohacení přiznat.

Podle ustanovení § 107 odst. 2 se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí nejpozději za tři roky, popřípadě za deset let, jde - li o úmyslné bezdůvodné obohacení, a to ode dne, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo. Uvedené **lhůty** jsou označovány jako **objektivní** proto, že jejich počátek je stanoven objektivně, tedy bez ohledu na to, zda oprávněný o získání bezdůvodného obohacení na jeho úkor a svém právu na jeho vydání věděl.

Pro počátek běhu tříleté, popř. desetileté lhůty je dle citovaného ustanovení rozhodný den, kdy k získání bezdůvodného obohacení došlo. Obecně jde říct, že jde o okamžik splnění všech předpokladů pro vznik závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Ve většině případů to bude tedy okamžik, kdy došlo k plnění. V případě odpadnutí právního důvodu běží promlčecí doba od okamžiku, kdy právní důvod odpadl, v případě relativní

neplatnosti od okamžiku účinného dovolání se neplatnosti. Bylo - li však plněno až po dovolání se relativní neplatnosti, běží promlčecí doba poskytnutím, resp. přijetím plnění.

V desetileté promlčecí době se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí tehdy, jestliže bezdůvodné obohacení bylo získáno úmyslně, přičemž úmysl, ať už přímý či nepřímý, musí směřovat k bezdůvodnému obohacení se a musí existovat v době jeho získání. Nestačilo by tedy, kdyby povinný získal bezdůvodné obohacení neúmyslně a pak by si ho úmyslně ponechal. To, že získání bezdůvodného obohacení bylo úmyslné a že tedy právo na jeho vydání se promlčuje nikoliv v tříleté, ale desetileté lhůtě, musí pro případ soudního řízení prokazovat oprávněný.

Nebudou - li splněny podmínky v předchozím odstavci, bude se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčovat ve tříleté lhůtě.

Podle ustanovení § 107 odst. 1 ObčZ se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí za dva roky ode dne, kdy se oprávněný dozví, že došlo k bezdůvodnému obohacení a kdo se na jeho úkor obohatil. Dvouletá **promlčecí doba** zakotvená v tomto ustanovení je za **subjektivní** označována proto, že její počátek běhu se váže na subjektivní moment, konkrétně pak na okamžik, kdy se oprávněný dozví o získání bezdůvodného obohacení a o tom, kdo se na jeho úkor obohatil. Jelikož se oprávněný o bezdůvodném obohacení může dozvědět nejdříve v okamžiku jeho vzniku, tedy v okamžiku rozhodném pro počátek běhu objektivní lhůty, je zřejmé, že subjektivní promlčecí doba nemůže začít běžet dříve než shora uvedené objektivní lhůty.

Pro počátek běhu této dvouleté subjektivní lhůty je dle ustanovení § 107 odst. 1 rozhodný den, kdy se oprávněný dozví jak o tom, že došlo ke vzniku bezdůvodného obohacení na jeho úkor, tak o tom, kdo jej získal. Znalost oprávněného však neznamená, že by musel vědět, že má pohledávku z titulu bezdůvodného obohacení, podstatná je skutková podstata, např. ví, že došlo k odstoupení od smlouvy.

Dle ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ jsou - li účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy povinni si vrátit vše, co podle ní dostali, přihlédne soud k námitce promlčení jen tehdy, jestliže by i druhý účastník mohl promlčení namítat. Zmíněné ustanovení, které bylo do občanského zákoníku doplněno novelou provedenou zákonem č. 131/1982 Sb. s účinností od

01.04.1983, tak vyslovilo zásadu, kterou již dříve pro **promlčení práv na vzájemné vrácení plnění z neplatných nebo zrušených smluv** dovodila judikatura.¹²²

V ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ je tak vlastně stanovena výjimka z ustanovení § 100 odst. 1 poslední věty, podle které dovolal - li se dlužník promlčení, nelze promlčené právo věřiteli přiznat. Speciálně je tak upraveno promlčení pro případy bezdůvodného obohacení získaného plněním z neplatného právního úkonu (z neplatné smlouvy) a přijetím plnění na základě právního úkonu, který odpadl (ze zrušené smlouvy), jde - li o právo na vzájemné vrácení plnění z neplatné či zrušené smlouvy, jejichž vzájemná podmíněnost vyjádřená v ustanovení § 457 ObčZ se odráží i v předmětném ustanovení, když právo na vrácení plnění jednoho z účastníků se nemůže promlčet, resp. k námitce promlčení vznesené jedním z účastníků zrušené či neplatné smlouvy soud nepřihlédne, pokud trvá právo na vrácení plnění druhého účastníka.

Ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ je možné použít pouze tam, kde podle smlouvy každá ze smluvních stran (nikoliv tedy pouze jedna) něco obdržela, takže je povinna vrátit druhé smluvní straně neplatné či zrušené smlouvy to, co již obdržela (ustanovení § 457 ObčZ), a to za předpokladu, že proti sobě stojí na jedné straně právo, které se promlčuje, a na druhé straně právo nepromlčitelné, resp. kdy oproti právu na vydání peněžitého plnění stojí právo vlastnické. Stojí - li proti sobě dvě práva na plnění peněžité, tedy práva promlčitelná, nepřichází aplikace ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ v úvahu (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 22.01.2003, sp. zn. 33 Odo 7736/2002, nebo se soudním rozhodnutím téhož soudu ze dne 23.08.2007, sp. zn. 33 Odo 791/2005¹²³) a to stejně jako

¹²² Srov. s článkem Švestky Jiřího z roku 1979, tedy ještě před zmíněnou novelou občanského zákoníku, in Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, ve kterém v souvislosti s výkladem o promlčení práva na vydání neoprávněného majetkového prospěchu (dnes bezdůvodné obohacení) s poukazem na soudní praxi (R 26/75) uvádí, že při vzájemných právech na vydání neoprávněného majetkového prospěchu z právního úkonu neplatného či právního úkonu, od něhož účastníci odstoupili, jsou práva na vrácení předmětů plnění vzájemně podmíněná i v tom směru, že jednomu účastníkovi se nemůže promlčet jeho právo na vrácení potud, pokud trvá právo na vrácení i druhému účastníkovi.

¹²³ „Nebylo však namístě aplikovat § 107 odst. 3 obč. zák., jelikož v dané věci stojí proti sobě dvě práva na peněžité plnění, tedy dvě promlčitelná práva. Na straně žalované je to právo na vydání plnění z bezdůvodného obohacení ve výši finanční částky poskytnuté žalobkyni žalovanou na nájemné, na straně žalobkyně právo na vydání plnění z bezdůvodného obohacení spočívající v náhradě za užívání nemovitosti žalovanou (srovnej rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.01.2003, sp. zn. 33 Odo 773/2002 a usnesení ze dne 13.12.2005, sp. zn. 29 Odo 951/2003)“.

v případě, kdy proti právu na peněžité plnění nebude stát právo nepromlčitelné, jak tomu bylo například v případě posuzovaném Nejvyšším soudem vedeném pod sp. zn. 32 Odo 885/2003 ze dne 22.12.2004.

Nejvyšší soud v citovaném rozhodnutí posuzoval případ, kdy žalobce jako kupující obdržel od žalovaného jako prodávajícího osobní automobil proti zaplacení kupní ceny, a to na základě absolutně neplatné kupní smlouvy, neboť předmětem prodeje byla věc odcizená, tedy věc, ke které prodávající neměl vlastnické právo a vyslovil následující „Podle § 107 odst. 3 ObčZ platí, že jsou - li účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy povinni vzájemně si vrátit vše, co podle ní dostali, přihlédne soud k námitce promlčení jen tehdy, jestliže by i druhý účastník mohl promlčení namítat. Zákon zde vylučuje vznik nepřipustné nerovnováhy, která by mohla vzniknout typicky při kupní smlouvě, kdy vydání věci pro nepromlčitelnost vlastnického práva není ohroženo uplynutím doby, zatímco právo na vydání peněžního protiplnění promlčení podléhá. Nelze pominout, že v případě, kdy pro neplatnost nebo zrušení kupní smlouvy podává žalobu na vydání bezdůvodného obohacení vlastník věci, nejde jen o žalobu na vydání bezdůvodného obohacení, nýbrž současně i o žalobu vlastnickou a právo vlastnické se vzhledem k § 100 odst. 2 ObčZ nepromlčuje. Na tom nic nemění to, že původní vlastník věci může v takovém případě své vlastnické právo uplatnit jen za podmínky, že sám nabídne, případně je ochoten vrátit plnění, které sám v rámci neplatné nebo zrušené smlouvy obdržel (viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 21.03.1975, sp. zn. 2 Cz 3/75)“. Ustanovení § 107 odst. 3 naproti tomu nedopadá na případy, kdy kupující jako žalobce žaluje na vrácení kupní ceny, avšak prodávající jako žalovaný, s ohledem na to, že vlastníkem věci, jež byla předmětem koupě, nebyl, žádným nepromlčitelným právem nedisponuje. „V posuzované věci proti sobě stojí právo žalobce jako kupujícího na vrácení kupní ceny věci z neplatné smlouvy uplatněné vůči žalovanému jako prodávajícímu, který však nikdy vlastníkem předmětné věci nebyl a nedisponuje tedy žádným nepromlčitelným právem. Aplikace § 107 odst. 3 ObčZ, který se, jak výše uvedeno, uplatní pouze v případech, když na jedné straně stojí právo vlastnické oproti jinému právu, tedy není v posuzované věci možná a odvolací soud, pokud postupoval při posuzování námitky promlčení vznesené žalovaným podle § 107 odst. 3 ObčZ, věc nesprávně právně posoudil“ (odvolací soud potvrdil rozhodnutí soudu prvního stupně, který k námitce promlčení vznesené žalovaným s odkazem na ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ nepřihlédl).

2. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích

Ačkoliv v rozhodovací praxi soudů resp. rozhodovací praxi Nejvyššího soudu se zdá být problematika promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích vyřešena, a to ve prospěch aplikace úpravy promlčení obsažené v obchodním zákoníku, v odborné literatuře je odpověď na tuto otázku stále nejednotná.

Otázku týkající se doby, resp. právního režimu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních závazkových vztazích si například položil v článku¹²⁴ „Promlčení bezdůvodného obohacení“ Marek Karel, který vyslovil názor, že právo na vydání bezdůvodného obohacení podléhá úpravě promlčení v obchodním zákoníku, který je v tomto směru právní úpravou komplexní a kogentní (v ustanovení § 387 je upraven předmět promlčení, v ustanoveních § 388 - 390 účinky promlčení, v ustanoveních §391 - 401 počátek a trvání promlčecí doby, v ustanoveních §402 - 407 stavení a přetržení promlčecí doby a v ustanovení § 408 obecné omezení promlčecí doby), nicméně pokud jde o délku promlčecí doby, řídí se tato na základě ustanovení § 397 ObchZ ustanovením § 107 ObčZ. Podle ustanovení § 397 ObchZ činí promlčecí doba čtyři roky, nestanoví - li zákon pro jednotlivá práva jinak. Z použití slova „zákon“ na rozdíl od slova „tento zákon“ použitých v jiných ustanoveních obchodního zákoníku, včetně některých ustanovení upravujících promlčení, autor dovozuje, že ustanovení § 397 ObchZ neodkazuje jen na zvláštní ustanovení obchodního zákoníku, ale na zvláštní ustanovení jakéhokoliv zákona, tedy i občanského zákoníku. Právě na základě tohoto odkazu je třeba promlčecí dobu u práva na vydání bezdůvodného obohacení určit na základě ustanovení § 107 odst. 1 a 2 ObčZ, jenž tuto otázku, na rozdíl od obchodního zákoníku, výslovně upravuje. Se závěrem, že ustanovení § 397 ObchZ použitím slova „zákon“ odkazuje nejen na jiná ustanovení obchodního zákoníku, ale i na ustanovení jiných zákonů, za podmínky, že tato stanoví pro jednotlivá práva jinou než čtyřletou promlčecí dobu souhlasí i Křetínský Daniel¹²⁵, nikoliv však se závěrem o aplikaci ustanovení § 107 ObčZ na obchodněprávní vztahy. Křetínský Daniel a contrario z ustanovení § 261 ObchZ vyjmenovávající závazkové vztahy, na které se vztahuje ustanovení části třetí obchodního zákoníku, dovozuje, že ustanovení třetí části obchodního zákoníku se na jiné než

¹²⁴ Marek, K. Promlčení bezdůvodného obohacení. Ekonom, 1996, č. 15.

¹²⁵ Křetínský, D. K promlčení práva na vydání předmětu bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích. Právní rozhledy, 1998, č. 1.

obchodní závazkové vztahy vůbec nepoužijí. Ustanovení § 397 ObchZ je v části třetí obchodního zákoníku. Jedinými právy, na které se vztahuje, jsou tedy práva z obchodních závazkových vztahů. Po tomto upřesnění pak ustanovení § 397 ObchZ podle Křetinského zní: „nestanoví - li zákon pro jednotlivá práva z obchodních závazkových vztahů jinak, činí promlčecí doba čtyři roky.“ Jinými slovy ustanovení § 397 ObchZ odkazuje jen na takový zákon, který se vztahuje na práva z obchodních závazkových vztahů, z čehož vyplývá, že aplikace ustanovení § 107 ObčZ na základě ustanovení § 397 ObchZ není možná a že tedy ustanovení § 107 ObčZ se pro určení promlčecí doby u práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích nepoužije. Právo na vydání bezdůvodného obohacení, které je právem z obchodního vztahu, se tak promlčuje výlučně podle ustanovení obchodního zákoníku, tedy uplynutím čtyřleté promlčecí doby (ustanovení § 397 ObchZ), která počíná běžet dnem, kdy mohlo být právo poprvé uplatněno u soudu (ustanovení § 391 odst. 1 ObchZ), popřípadě dnem, kdy došlo k odstoupení od smlouvy (ustanovení § 394 odst. 1 ObchZ) nebo dnem, kdy došlo k plnění podle neplatné smlouvy (ustanovení § 394 odst. 2 ObchZ).

Marek Karel se k otázce aplikace ustanovení § 107 ObčZ, konkrétně pak ustanovení § 107 odst. 3 na obchodněprávní vztahy, vrací v článku¹²⁶ „Aplikace ustanovení § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích“, v němž, aniž by změnil svůj názor na aplikaci ustanovení § 107 odst. 1 a 2 ObčZ na základě ustanovení § 397 ObchZ vyjádřený ve výše citovaném článku, bere na vědomí praxi soudů¹²⁷, která aplikaci občanského zákoníku pro stanovení právního režimu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích vylučuje, ledaže by určitou otázku týkající se promlčení nešlo podle obchodního zákoníku vůbec řešit.

Velký senát obchodního kolégia Nejvyššího soudu ve svém rozhodnutí ze dne 18. 6. 2003, sp. zn. 35 Odo 619/2002, uvedl, že pro řešení otázky, zda se právní režim promlčení

¹²⁶ Marek, K. Aplikace ustanovení § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích. Právní rádce, 2005, č. 8.

¹²⁷ Původně obecné soudy rozhodovaly tak, že neobsahuje-li obchodní zákoník úpravu bezdůvodného obohacení, a tak tomu je, řídí se právní režim práva na vydání bezdůvodného obohacení občanským zákoníkem - ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 16. 5. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2250/2000, v němž NS ČR uzavřel, že promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, i když stranami tohoto vztahu je podnikatel a samosprávná územní jednotka, se řídí ustanovení § 107 ObčZ).

práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích řídí právní úpravou zákoníku občanského či obchodního, je rozhodující samotná povaha právního vztahu, z něhož k bezdůvodnému obohacení došlo. Přitom sama skutečnost, že obchodní zákoník nemá vlastní úpravu bezdůvodného obohacení, a že tedy i pro obchodní závazkové vztahy se uplatní úprava bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku (srov. ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ), neznamená, že by vztah mezi tím, kdo se obohatil, a tím, na jehož úkor k obohacení došlo, nemohl být svou povahou vztahem obchodním. Dále Nejvyšší soud uvedl, že „*skutečnost, že obchodní zákoník výslovně neupravuje počátek běhu promlčecí doby a její délku, pokud jde o právo na vydání bezdůvodného obohacení (na rozdíl od občanského zákoníku - srov. jeho ustanovení § 107), pak neznamená nutnost aplikace právní úpravy občanského zákoníku, nýbrž pouze to, že tyto otázky je zapotřebí řešit dle obecných ustanovení obchodního zákoníku o promlčení (dle jeho ustanovení § 391 a ustanovení § 397). Jelikož obchodní zákoník je v poměru k občanskému zákoníku předpisem zvláštním (lex specialis), což platí i pro obecná ustanovení obchodního zákoníku upravující promlčení (ustanovení § 391 a ustanovení § 397) v poměru k ustanovení § 107 občanského zákoníku, platí, že při řešení otázky promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích se použije především právní úprava obsažená v obchodním zákoníku.*“¹²⁸ Protože se podle citovaného rozhodnutí použije na promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích především úprava obchodněprávní, vytváří se tak podle Marka minimálně prostor pro aplikaci ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ, neboť se jedná o úpravu, která v obchodním zákoníku výslovně chybí (srov. ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ). Možnost úplného vyloučení použití občanského zákoníku pro otázku promlčení nároku na vydání bezdůvodného obohacení s poukazem na ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ, zpochybňují, na rozdíl od Zlámala¹²⁹ rovněž dvojice autorů J. Petřík a M. Strnad ve svém článku věnující se aplikaci ustanovení § 107

¹²⁸ Shodně též rozhodnutí NS ČR ze dne 16.09.2010, sp. zn. 30 Cdo 280/2009, v němž se uvádí, že „*skutečnost, že obchodní zákoník nemá vlastní právní úpravu bezdůvodného obohacení, neznamená, že závazek vzniklý mezi obohaceným, a tím, kdo se obohatil, nemůže být svou povahou vztahem obchodním...a dále, že při řešení otázky promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních závazkových vztazích se použije (s odvoláním se na komplexní povahu promlčení v obchodním zákoníku a na to, že obchodní zákoník je v poměru k občanskému zákoníku, předpisem zvláštním) především právní úpravy obsažené v obchodním zákoníku.*“

¹²⁹ Zlámal, A. K promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích trochu jinak. Bulletin advokacie, 2006, č. 4, s. 30-31.

odst. 3 ObčZ na promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích¹³⁰

Své nesouhlasné stanovisko se závěry obchodního kolégia Nejvyššího soudu tak, jak jsou uvedeny výše, vyjádřil Lukáš Smutný ve svém článku „K promlčení nároku na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích“¹³¹, čímž se tak přiklonil k názoru Marka a sice, že délka promlčecí doby z bezdůvodného obohacení by se měla řídit úpravou obsaženou v občanském zákoníku, a to i v případě obchodněprávních vztahů. Jedním z jeho argumentů je jednoznačná specialita norem občanského práva týkajících se úpravy promlčení bezdůvodného obohacení ve vztahu k úpravě obchodněprávní. Smutný považuje za nesprávné a v rozporu s principy teorie práva stavět obecnou úpravu speciálního předpisu (obchodního zákoníku) nad speciální úpravu obsaženou v občanském zákoníku. Výslovně pak uvádí, že *„ustanovení obchodního zákoníku o obecné čtyřleté promlčení době je jistě speciální ustanovení k ustanovení občanského zákoníku o obecné tříleté promlčení lhůtě, nikoliv však již ke speciální úpravě promlčecí doby bezdůvodného obohacení provedené občanským zákoníkem“*.

Dle mého názoru by se na promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích měla použít především, nikoliv však jediňe, právní úprava obsažená v obchodním zákoníku. Ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ stanoví, že právní vztahy uvedené v odstavci prvé (mimo jiné i obchodní závazkové vztahy) se řídí ustanovením obchodního zákoníku s tím, že nelze - li určité otázky řešit podle těchto ustanovení, řeší se podle práva občanského. Z toho vyplývá, že předpisy občanského práva se použijí jen na otázky, které nelze řešit dle obchodního zákoníku.

Institut promlčení je komplexně upraven obchodním zákoníkem. S odvolání se na výše uvedený princip subsidiarity není tedy důvod proto, aby se právní režim promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích¹³², a to i přes to, že obchodní

¹³⁰ Petřík, J, Strnad, M. K možnosti aplikace ustanovení § 107 odst. 3 o.z. na promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích. Bulletin advokacie, 2007,č. 1, s. 16-17.

¹³¹ Smutný, L. K promlčení nároku na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích.Právní rozhledy, 2009, č. 15.

¹³² Okrajově poukazují ovšem i na možnou spornost týkající se posouzení toho, zda vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem obchodněprávním či nikoliv. Jestliže NS ČR ve svém rozhodnutí ze dne 17.02.2005, sp.

zákoník oproti občanskému zákoníku počátek běhu promlčení doby (vyjma běhu promlčení doby pro případ bezdůvodného obohacení z právního důvodu, která odpadl a neplatného právního úkonu) a její délku výslovně ve vztahu k bezdůvodnému obohacení neupravuje, řídil občanským zákoníkem. Aplikace občanského zákoníku přichází v úvahu dle mého názoru v úvahu až v těch případech, nebude - li možné otázku řešit podle obecných ustanovení obchodního zákoníku, tj. např. v případě posouzení námitky promlčení účastníka neplatné nebo zrušené smlouvy, když druhý účastník promlčení namítat nemůže.

zn. 32 Odo 472/2003 uvedl, že „*je nepochybné, že podnikatelská povaha obou účastníků a předmět jimi uvažovaného závazkového vztahu (v daném případě se jednalo o neplatnou nájemní smlouvu o nájmu nebytových prostor uzavřenou mezi podnikateli) odůvodňuje podřazení jejich vztahu pod obchodní závazkové vztahy podle ustanovení § 261 odst. 1 ObchZ*“, pak Marek v článku citovaném výše (Aplikace ustanovení § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích) uvádí, že vztah z bezdůvodného obohacení by neměl být podřízen obchodnímu zákoníku v případě, že obchodní závazkový vztah, jehož vznik předpokládala smlouva podřízená režimu obchodního zákoníku, nevznikl.

VI. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda

Na základě rozhodnutí ministra spravedlnosti Otakara Motejla z ledna 2000 byly zahájeny práce na přípravě nového občanského zákoníku. Na tomto základě byl koncipován věcný záměr nového občanského zákoníku, schválený vládou 18.04.2001 (Usnesení č. 345). První verzi návrhu představilo Ministerstvo spravedlnosti veřejnosti dne 17.05.2005 a zahájilo k němu veřejnou diskuzi. V květnu 2007 byla představena druhá verze návrhu, po jehož dopracování byl tento v květnu 2008 rozeslán do oficiálního připomínkového řízení. Začátkem ledna 2009 byl návrh předložen vládě a koncem prosince 2010 byl návrh nového občanského zákoníku po jeho revidování v rekodifikačních komisích následně rozeslán do mezirezortního připomínkového řízení, v rámci kterého se k návrhu mohla vyjádřit i široká odborná a laická veřejnost, a to do 25.01.2011. V dubnu 2011 byl návrh odeslán do Legislativní rady vlády.¹³³

Návrh občanského zákoníku je tématicky rozdělen do pěti částí, tj. část první - obecná část, část druhá - rodinné právo, část třetí - absolutní majetková práva, část čtvrtá - relativní práva a část pátá - ustanovení společná, přechodná a závěrečná. Samotná úprava bezdůvodného obohacení je v návrhu občanského zákoníku z hlediska systematického zařazena do části čtvrté, hlavy IV. opatřené názvem „Závazky z jiných právních důvodů“ (hlava I - „Obecná ustanovení o závazcích“, hlava II - „Závazky z právního jednání“, hlava III. „Závazky z deliktů“), dílu 1. „Bezdůvodné obohacení, (díl 2. „Nepřikázané jednatelství“). V návrhu občanského zákoníku tak dochází v porovnání se současnou právní úpravou k „přesunu“ právní úpravy bezdůvodného obohacení, a to z části šesté, upravující spolu s bezdůvodným obohacením též odpovědnost za škodu, do části čtvrté upravující závazkové právo doprovázeného tak odstraněním pochybností týkajících se charakteru závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Institut bezdůvodného obohacení je v návrhu občanského zákoníku upraven v ustanovení § 2942 až § 2957.

V ustanovení § 2942 odst. 1 návrhu je promítnuta obecná zásada, kterou přijalo již římské právo, tj. že nikdo se nemá bez důvodu obohacovat na úkor jiného, s tím, že

¹³³ Při zpracování této části jsem vyšla z paragrafovaného znění nového občanského zákoníku a důvodové zprávy k němu z dubna 2011, a to ve verzích dostupných na stránce <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>.

bezdůvodné obohacení vzniká tehdy, pokud bylo nabyto „bez ospravedlněného důvodu“, a to na rozdíl od současné právní úpravy, která bezdůvodné obohacení spojuje s neexistencí „právního důvodu“. V tomto smyslu je tedy v zákonné úpravě výslovně promítnut jeden ze základních principů soukromého práva, a sice že vše je dovoleno, co není zakázáno (čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) nebo - li, že každé získání majetkového prospěchu na úkor jiného bez právního důvodu nevede automaticky ke vzniku bezdůvodného obohacení.

Ustanovení § 2942 návrhu svou konstrukcí výrazně připomíná platnou právní úpravu ustanovení § 451 ObčZ. V odst. 1 ustanovené § 2942 je zakotvena obecná povinnost k vydání bezdůvodného obohacení, v odst. 2 tohoto ustanovení jsou pak uvedeny konkrétní případy bezdůvodného obohacení. I přes tuto podobnost návrhu s platnou právní úpravou je tu jeden zásadní rozdíl, a sice ten, že návrh na rozdíl od platné právní úpravy dává jednoznačnou odpověď na v teorii a praxi odlišným způsobem zodpovídanou otázku nakolik je výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení obsažený v platné právní úpravě výčtem taxativním, resp. demonstrativním, když v odst. 2 tohoto ustanovení se při výčtu jednotlivých případů bezdůvodného obohacení uvádí, že *„bezdůvodně se obohatí „zvláště“ ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám“*.

V ustanovení § 2943¹³⁴ návrhu se potvrzuje to, co praxe dovozuje již dnes a sice, že právo na vydání bezdůvodného obohacení je podpůrné povahy a že je nelze uplatnit v případech, kdy se nabízí k využití jiné právo k vymožení náhrady nebo - li že jednou z podmínek vzniku bezdůvodného obohacení je skutečnost neexistence zvláštní právní úpravy, která má aplikační přednost.

Pokud jde o negativní definici bezdůvodného obohacení, resp. o vymezení jednotlivých případů, ve kterých se o bezdůvodné obohacení nejedná, dá se vyslovit, že návrh zákona vychází z platné právní úpravy, tedy z ustanovení § 455 ObčZ s tím, že volí obecnější formulace a rozšiřuje negativní vymezení bezdůvodného obohacení. V ustanovení § 2944 návrhu se stanoví, že o bezdůvodné obohacení nejde tehdy, byl - li plněn dluh (nežalovatelný

¹³⁴ „Lze-li uplatnit jiné právo na náhradu ztráty, nelze v tomto rozsahu uplatnit právo na vydání bezdůvodného obohacení“.

nebo nepromlčitelný), a to i když byl plněn předčasně, a ani tehdy, pokud věřitel neuplatnil své právo. Stejně nejde o bezdůvodné obohacení v případě, kdy osoba učiní něco ve svém výlučném a osobním zájmu či na vlastní nebezpečí a obohatí tak přitom druhého (důvodová zpráva k tomu uvádí, že se například jedná o situaci, kdy jedna strana bezúplatně plní druhé v očekávání výhody, protislužby nebo jiného prospěchu, aniž je k tomu příjemce právně zavázán). Obdobné platí i v případě, je - li plněno s úmyslem obdarovat nebo obohatit jiného. Výčet dalších případů, které nejsou bezdůvodným obohacením, je obsažen v ustanovení § 2949 návrhu. Navrhuje se zachovat pravidlo, podle kterého není bezdůvodným obohacením plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy a navíc se uvádí, že bezdůvodným obohacením resp. právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen, ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl. Bezdůvodným obohacením není ani dle ustanovení § 2950 návrhu případ, kdy jedna strana dá druhé něco, aby ta vykonala něco zakázaného nebo něco nemožného. V obou posledně zmíněných případech se vyžaduje vědomost toho, kdo plnil, v době, kdy plní, že plní za účelem zakázaným nebo nedovoleným. Dal - li však někdo, aby zabránil protiprávnímu činu, něco tomu, kdo se chtěl činu dopustit, může požadovat vrácení.

Úpravou obsaženou v ustanovení § 2946¹³⁵ návrhu se sleduje překonání dosavadní judikatury, podle které nemá většinový spoluvlastník právo na náhradu proti nájemci, kterému dal věc do nájmu neoprávněně menšinový spoluvlastník, a to ani když nájemce nebyl v dobré víře¹³⁶.

Bezodůvodným obohacením vzniká závazkový právní vztah, jehož strany jsou v návrh občanského zákoníku za účelem odstranění těžkopádného vyjadřování dosavadního zákonného textu, který pojmenovává strany závazkového právního vztahu opisem jako „toho, kdo obohacení získal“, „ten, na jehož úkor byl předmět bezdůvodného obohacení získán“ označeny jako „obohacený“ a ochuzený“.

Návrh občanského zákoníku, pokud jde o způsob vydání bezdůvodného obohacení, preferuje shodně se současnou právní úpravou restituci in natura s tím, že ustanovení § 2951

¹³⁵ „Dal-li někdo neoprávněně věc do užívání jinému, aniž ten byl v dobré víře, má vlastník nebo spoluvlastník věci vůči uživateli nebo požívateli právo na náhradu“.

¹³⁶ Rozhodnutí NS ČR 33 Odo 369/2004 ze dne 20.04.2005.

návru řeší případy, kdy nelze vydat zpět, co bylo získáno. Není - li vydání předmětu obohacení možné, má být (na rozdíl od současného ustanovení § 458 odst. 1 ObčZ návrh neuvádí příkladmo, kdy restituce in natura není dobře možná), poskytnuta, shodně s platnou právní úpravou, náhrada v penězích s tím, že na rozdíl od platné právní úpravy se výslovně stanoví, a to v souladu s praxí, že se má jednat o náhradu odpovídající ceně obvyklé, a to s dvěma výjimkami. Předně plnil - li ochuzený za úplatu, pak není rozumný důvod, aby ochuzený požadoval náhradu ceny obvyklé, a proto se navrhuje dle odstavce druhého ustanovení § 2951 návrhu přiznat mu náhradu ve výši ceny dohodnuté (to však může platit dle návrhu jen v případě, že ujednaná cena nezakládá svou výší neplatnost smlouvy). Druhá výjimka je pak upravena v odstavci 3 ustanovení § 2951 návrhu, v němž se stanoví, že nelze - li předmět obohacení vydat proto, že došlo k jeho zkáze, ztrátě nebo zhoršení z příčin, které jdou k tíži ochuzeného, nahradí obohacený nanejvýš tolik, co ušetřil na vlastním majetku. Dle ustanovení § 2942 odst. 1 návrhu právo na peněžitou náhradu nevznikne, pokud by se to přičilo účelu pravidla vylučujícího platnost právního jednání. Důvodová zpráva k tomuto ustanovení uvádí, že půjde zejména o smlouvy uzavřené s nezletilými, neboť nemůže - li již nezletilý vydat, co získal, nelze ho ani zavázat k peněžité náhradě za bezdůvodné obohacení.

Hlavní zásada a sice, že musí být vydáno vše, co bylo bezdůvodným obohacením získáno, zůstává i přesto, že v návrhu není výslovně uvedena, zachována s tím, že návrh při stanovení rozsahu toho, co má být vydáno, rozlišuje mezi příjemcem „pocitivým“ a „nepocitivým“. Ustanovení § 2952 odstavce prvního návrhu stanoví, že kdo plnil pocitivému příjemci bezdůvodně, má právo domáhat se vydání toho, co ten od něho nabyl, ale jen v rozsahu, v jakém obohacení při uplatnění práva trvá (v těchto případech nemá být tedy rozsah vydání bezdůvodného obohacení posuzován v okamžiku, kdy bylo bezdůvodné obohacení získáno, ale v okamžiku, kdy se požaduje jeho vydání). Nepocitivý příjemce má naproti tomu povinnost vydat vše, co nabyl v době, kdy k obohacení došlo a navíc vydat plody a užitky, které získal, popřípadě náhradu za ně (otázka plodů a užitků nabytých pocitivým příjemcem není v návrhu řešena výslovně, nicméně se má za to, že takovýto příjemce má stejná práva jako pocitivý držitel); zcizil - li předmět bezdůvodného obohacení za úplatu, má ochuzený právo požadovat, aby mu podle jeho volby vydána buďto peněžitá náhrada, anebo co obohacený zcizením utržil (ustanovení § 2955 a 2956 návrhu).

Pro případ, že obohacený zcizí v dobré víře předmět obohacení, pak se v ustanovení § 2953 odstavec první navrhuje, že není povinen k náhradě s tím, že byl-li předmět obohacení

převeden osobě, která musela o bezdůvodném obohacení vědět, může ochuzený požadovat vydání předmětu nebo zaplacení peněžité náhrady po této osobě (tím ovšem nejsou dotčena práva vlastníka věci, který se může domáhat vydání věci odkazem na své vlastnictví a jehož práva jsou v návrhu i v platné právní úpravě upravena samostatně). Pro případ, kdy dojde k plnění bez souhlasu obohaceného a není - li možné předmět obohacení vydat – například proto, že bylo plněno ve výkonech - se navrhuje rovněž chránit poctivého příjemce a vyloučit povinnost k náhradě (ustanovení § 2953 odstavec druhý návrhu).

Ustanovení § 2948 návrhu pamatuje na případy, kdy dlužník v případě alternativního závazku omylem plnil více, než měl. V tomto případě náleží na jeho vůli, co bude žádat zpět. Měl - li však právo volby věřitel, může se dlužník domáhat toho, aby věřitel provedl volbu. Pokud věřitel volbu bez zbytečného odkladu neprovede, lze se dle návrhu domáhat, aby prohlášení jeho vůle určil soud.

Plnily - li si strany na základě neplatné, popř. zrušené smlouvy navzájem, jsou povinny, shodně se současnou právní úpravou (ustanovení § 457 ObčZ), k vzájemnému plnění; v ustanovení se však výslovně nezdůrazňuje, že si strany jsou povinny plnit současně a že každá z nich může plnění odepřít, není - li druhá strana připravena k protiplnění¹³⁷. Navržené ustanovení vychází z pojetí, že kdo plnil druhému bez právního důvodu, má právo požadovat vydání toho, co plnil. Nezamýšlí se komplikovat procesní postavení žalobce tím, aby v žalobě sám podmiňoval své právo na vydání poskytnutého plnění žalovaným vlastním protiplněním a formuloval žalobní návrh tak, že mu je „žalovaná povinna zaplatit...proti vydání..“, jak vyžaduje současná soudní praxe. Při vzájemném plnění z neplatné smlouvy vznikají každé ze stran její majetková práva a je věcí každé ze stran, zda své právo uplatní. Navrhuje se proto ponechat autonomii každé ze stran, zda bude požadovat, nač má právo; to je záležitost spadající výlučně do její sféry a výsostnou záležitostí žalovaného, zda případně vznesne námitku povinnosti žalobce k protiplnění.

Plní - li strana podle úplatné smlouvy, byť nebyla platná, není její právo na peněžitou náhradu ustanoveními § 2952 a 2953 návrhu dotčeno. To platí i v případech, že byl závazek z takové smlouvy zrušen.

¹³⁷ „Plní-li strana, aniž tu byl platný závazek, má právo na vrácení toho, co plnila. Plní-li druhá strana, může každá ze stran požadovat, aby jí druhá strana vydala, co získala; právo druhé strany namítnout vzájemné plnění tím není dotčeno. To platí i v případě, byl-li závazek zrušen.“

V posledním ustanovení návrhu o bezdůvodném obohacení, tj. v ustanovení § 2957 návrhu, je zakotveno pravidlo převzaté z platné právní úpravy, tj. že kdo předmět bezdůvodného obohacení vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil, a může od věci oddělit vše, čím ji na svůj náklad zhodnotil, je - li to možné bez zhoršení podstaty věci.

Pokud jde o promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení, počítá návrh se stejnou konstrukcí promlčecí doby, jak je tomu v platném občanském zákoníku, tj. ponecháním jak objektivní, tak také subjektivní doby s tím rozdílem, že tyto doby prodlužuje. Subjektivní promlčecí doba se v návrhu prodlužuje ze dvou let na tři, objektivní ze tří na deset, popřípadě na patnáct let, bylo - li bezdůvodné obohacení získáno úmyslně.

Nová právní úprava občanského zákoníku, pokud jde o právní úpravu institutu bezdůvodného obohacení, přináší změny, které je možno v zásadě hodnotit jako změny pozitivní. Odstraňuje pochybnosti o právní povaze daného institutu, a sice zda závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je jednou z forem občanskoprávní odpovědnosti (tomuto názoru nahrává dosavadní systematické zařazení bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku) nebo zda se jedná o zvláštní závazkový vztah mimosmluvní povahy, když jej zařazuje do části čtvrté věnované závazkům, jasně stanoví, že výčet jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení je výčtem demonstrativním, v souvislosti s příkladným výčtem případů bezdůvodného obohacení rozšiřuje negativní definici bezdůvodného obohacení a z platné právní úpravy vypouští kontroverzní ustanovení § 456 ObčZ. Co bych však nové právní úpravě vytkla, je její formulační složitost a nepřehlednost.

Závěr

Ve své práci na téma „Bezdůvodné obohacení“ jsem se pokusila za účelem dosažení mnou v úvodu vytýčeného cíle, a sice nabídnout čtenáři ucelený a aktuální výklad na dané téma, analyzovat současnou právní úpravu bezdůvodného obohacení tak, jak je obsažená v občanském zákoníku.

Při této analýze jsem vycházela ze zákonného textu, z odborné literatury, z právních článků a soudní judikatury, především pak ze soudních rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR. Tyto prameny pro mne byly na jedné straně zdrojem poznání, na druhé straně zdrojem rozporů, které se na toto téma jak v odborné literatuře, tak i soudní praxi objevují. O jaké rozpory se jedná, na to jsem se snažila poukázat ve své práci, avšak bez nároků na jejich definitivní řešení.

Existence v práci uvedených sporných bodů je podle mého názoru dokladem toho, že právní úprava bezdůvodného obohacení, tak jak je obsažená v občanském zákoníku, není, a to i přes svoji komplexnost a ucelenost, právní úpravou dokonalou, neboli že má určité nedostatky, které se pokusím v závěru své práce vymežit.

Jeden z nedostatků právní úpravy bezdůvodného obohacení spatřuji v nesystémovém zařazení zkoumaného institutu do části šesté občanského zákoníku, jež nese název „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“, které tak udržuje „při životě“ přetrvávající spor ohledně povahy závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, spor, v němž na jedné straně stojí ti, kteří tvrdí, že jde v dané věci o zvláštní závazkový vztah (nutno dodat, že tito jsou v jasné převaze), na druhé pak ti, kteří onen vztah pojmají jako vztah odpovědnostní.

Další nedostatek právní úpravy vidím v dvojí možné interpretaci ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ (vymezuje povinnost toho, kdo se na úkor jiného obohatil, toto obohacení vydat) a z ní plynoucí dvojí možná odpověď na otázku, zda výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení je výčtem taxativním či demonstrativním. První interpretace pojímá dané ustanovení jako obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení aplikovatelnou na všechny ty případy, které nelze podřadit pod některou z jednotlivě v ustanoveních § 451

odst. 2 a ustanovení § 454 ObčZ vypočtených případů bezdůvodného obohacení, které tato považuje za demonstrativně (příkladmo) vymezené. Druhá interpretace považuje předmětné ustanovení za projev obecné zásady občanského práva, tedy zákaz obohacovat se na úkor jiného s tím, že jednotlivé případy bezdůvodného obohacení jsou taxativně vypočteny v ustanoveních § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ. Nahlédneme - li do rozhodovací praxe obecných soudů, zjistíme, že ta s žádnou obecnou skutkovou podstatou bezdůvodného obohacení nepočítá, a že tedy volí druhou z možných interpretací s tím, že vyskytne - li se v praxi případ bezdůvodného obohacení nepokrytý taxativním výčtem jednotlivých případů bezdůvodného obohacení, řeší jej širokým výkladem skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu. Zdá se tedy, že pro soudní praxi je onen problém spočívající v dvojí interpretaci daného ustanovení vyřešen, na druhé straně ovšem není možné nevidět, že extenzivní výklad skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu má i pro soudní výklad své meze, a to v podobě zákonného taxativního výčtu případů bezdůvodného obohacení, tzn. meze, které je možné překlenout pouze legislativní změnou.

K nedostatkům současné právní úpravy bych přiřadila i nedostatek, na který mě ve svém článku přivedla Lucie Štursová¹³⁸, spočívající v příliš úzkém zákonném vymezení případů, které nejsou bezdůvodným obohacením (ustanovení § 455 ObčZ), neumožňující tak pod tyto případy podřadit například situaci, kdy jeden plní za druhého, ovšem s vědomím, že k tomu není povinen.

Je potřeba podotknout, že mnou výše vymezené základní nedostatky jsou pouze nedostatky právní úpravy současné, nikoliv však právní úpravy budoucí, kde jsou tyto nedostatky řešeny, a tak odstraněny (k tomu srov. kapitolu VI „Bездůvodné obohacení de lege ferenda“).

Cílem mé práce bylo podat aktuální a ucelený výklad o právní úpravě bezdůvodného obohacení. Požadavku aktuálnosti, doufám, jsem dostála. Při psaní práce jsem vycházela z aktuálního znění právní úpravy bezdůvodného obohacení obsažené v občanském zákoníku a v rámci možností též z aktuální soudní judikatury. Pokud jde o požadavek ucelenosti, zde jsem o něco skeptičtější. Okolností a problémů, které se aplikace institutu bezdůvodného

¹³⁸ Štursová, L. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda. Právní rádce, 2008, č. 1.

obohacení týkají, je mnoho, já jsem upozornila jen na některé z nich. I přesto doufám, že má práce bude přínosem a že se stane minimálně jedním z příspěvků na dané téma.

Resümee der Arbeit

Die Arbeit behandelt das Thema der ungerechtfertigten Bereicherung als eines der Institute des bürgerlichen Rechts bzw. des Privatrechts und einen der besonderen Gründe für die Entstehung des Schuldverhältnisses. Die Arbeit ist in sechs Kapitel eingeteilt.

Das erste Kapitel betrifft die historische Entwicklung der rechtlichen Regelung der ungerechtfertigten Bereicherung, und zwar aus der Zeit des römischen Rechts bis zu der aktuellen Rechtsregelung, wie diese im Gesetz Nr. 40/1964 Slg., Bürgerliches Gesetzbuch, in der Fassung späterer Vorschriften, festgelegt ist.

Im zweiten Kapitel, und zwar im Rahmen der allgemeinen Auslegung des Instituts der ungerechtfertigten Bereicherung, wird die Frage bezüglich des rechtlichen Charakters des geprüften Instituts beantwortet. Es handelt sich um die Frage, ob das Schuldverhältnis aus der ungerechtfertigten Bereicherung ein Verantwortungsverhältnis ist oder ob es sich um ein besonderes Schuldverhältnis handelt, welches außerhalb des Rahmens der bürgerlichen Verantwortlichkeit besteht. In diesem Kapitel werden ferner die Voraussetzungen für die Entstehung der ungerechtfertigten Bereicherung einschließlich der Funktion, die die rechtliche Regelung des geprüften Instituts erfüllt, behandelt. Das Kapitel wird mit Überlegungen betreffend die Beziehung der ungerechtfertigten Bereicherung zu anderen Leistungstiteln, wie z. B. zur Leistung aus dem Titel des Schadenersatzes, abgeschlossen.

Das Vorwort zum dritten Kapitel wird der Problematik der unterschiedlichen Auslegungen der Bestimmung von § 451 Abs. 1 Bürgerliches Gesetzbuch gewidmet. Konkret handelt es sich um die Frage, ob die im Bürgerlichen Gesetzbuch angeführte Aufzählung der einzelnen Fälle der ungerechtfertigten Bereicherung eine geschlossene, d. h. „taxative“, Aufzählung ist. Anschließend werden in diesem Kapitel die einzelnen Fälle der ungerechtfertigten Bereicherung bzw. die Fälle behandelt, die das Bürgerliche Gesetzbuch nicht als Fälle der ungerechtfertigten Bereicherung ansieht.

Mit der Entstehung der ungerechtfertigten Bereicherung hängen bestimmte Rechtsfolgen zusammen. Um welche Rechtsfolgen es sich handelt und wer diese zu tragen hat, ist in dem vierten Kapitel angeführt.

Das fünfte Kapitel ist der Frage der Verjährung des Rechts auf Herausgabe der ungerechtfertigten Bereicherung gewidmet, d. h. in welcher Frist sich der Berechtigte bzw. der Geschädigte im Falle eines Gerichtsverfahrens auf sein Recht, das ihm mit der ungerechtfertigten Bereicherung des Anderen (des Bereicherten) entstanden ist, mit Erfolg berufen kann, d. h. ohne Gefahr zu laufen, dass der Bereicherte erfolgreich Verjährungseinrede erhebt.

Das letzte Thema der Arbeit, das im sechsten Kapitel behandelt wird, ist die ungerechtfertigte Bereicherung „de lege ferenda“.

Die Arbeit soll dem Leser ein umfassendes Bild über die aktuelle rechtliche Regelung des Instituts der ungerechtfertigten Bereicherung sowohl auf der Grundlage der gesetzlichen Regelung als auch auf der Grundlage der Fachliteratur, juristischen Artikel und Rechtssprechung (vor allem der Rechtssprechung des Obersten Gerichts der Tschechischen Republik) vermitteln.

Seznam zkratek

České

ObčZ nebo také jen občanský zákoník	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Obč. zák.	Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník
ObchZ nebo také obchodní zákoník	Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Zákon o obcích	Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení)
Zákon o rodině	Zákon č. 94/1963, o rodině
ZKV	Zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání
ZPr	Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OZO	Československý obecný zákoník občanský
Návrh	Návrh nového občanského zákoníku ve verzích dostupných na stránce http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html .
Důvodová zpráva	Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku dostupná na stránce http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html k dubnu 2011
NS ČR, Nejvyšší soud	Nejvyšší soud České republiky
ÚS ČR, Ústavní soud	Ústavní soud České republiky

Cizojazyčné

ABGB	Allgemeines Burgerliches Gesetzbuch (rakouský občanský zákoník z r. 1811)
------	---

Seznam použité literatury

Odborné publikace

- Brejcha, A. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. 1. vydání. Praha: ASPI, 2000
- David, L., Ištváněk, F., Javůrková, N., Kasíková, M., Lavický, P. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009.
- Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1 a svazek, Praha: Linde Praha, a.s., 2008.
- Fiala, J., Kincl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007
- Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005
- Jakubka, J. a kol. Zákoník práce. Prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem. 1. vydání. Český Těšín: ANAG, 2007
- Jedlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol. Komentář k občanskému zákonu. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006
- Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995
- Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. 3. vydání. Praha: ASPI, 2002
- Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981
- Kratochvíl, Z. a kol. Nové občanské právo. Praha: Orbis, 1965
- Lazar, J., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: Panorama, 1987
- Lavický, P.: Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení. Praha: ASPI, a.s., 2006.
- Plecitý, V., Vrabec, J., Salač, J. Základy občanského práva - rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005
- Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. IV. a V. díl. Praha, 1937.
- Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000
- Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. Obchodní zákoník. Komentář. 11. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I., II. ustanovení §1 - 459, ustanovení §460 - 880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008
Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. 1. vydání. Praha: Panorama, 1987
Wintrová, A. a kol. Civilní právo procesní. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2004

Odborná periodika

Bejček, J. Bezdůvodné obohacení. Právní rádce, 1994, č. 11
Bončková, Helena. Bezdůvodné obohacení v judikatuře Nejvyššího soudu – zpráva z VI. odborného symposia. Bulletin advokacie. 2001, č. 1 - 2.
Handlar, J. Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle ustanovení § 454 ObčZ. Soudní rozhledy, 2003, č. 9
Chalupa, L. Žaloba na určení, vydání, nebo vyklizení. Právní rádce, 2001, č. 4
Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a zákonnost, 1992, č. 8
Králík, M. Užívání věci spoluvlastníkem nad rámec jeho spoluvlastnického podílu bez dohody spoluvlastníků. Právní rádce, 2008, č. 5
Králík, M. Judikatura. Právní rádce, 2000.
Křetínský, D. K promlčení práva na vydání předmětu bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích. Právní rozhledy, 1998, č. 1
Malenovský, R. K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či zrušené smlouvy dle ustanovení § 457 ObčZ. Právní rozhledy, 2007, č. 21
Marek, K. Promlčení bezdůvodného obohacení. Ekonom, 1996, č. 15.
Marek, K. Aplikace ustanovení § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích. Právní rádce, 2005, č. 8
Mikeš, J., Švestka, J. Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti. Právní rozhledy, 200, č. 7
Nesnidal, J. Bezdůvodné obohacení v podnikatelské praxi. Právní rádce, 2001, č. 6
Pokorný, M. O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku, Právní rozhledy, 1993, č. 6
Soukup, M. Bezdůvodné obohacení při odběru elektřiny. Právní rádce, 2005, č. 6
Soukup, M. Bezdůvodné obohacení při užívání nebytových prostor. Právní rádce, 2007, č. 4

Štursová, L. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda. Právní rádce, 2008, č. 1

Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č 3 - 4

Hrnčířek, Vít.: (Polo)pravda o výši bezdůvodného obohacení při investicích do cizí nemovitosti. Právní rozhledy, 2010/1, s. 13.

Judikatura

Soudní rozhodnutí citované v práci jsem čerpala:

- z internetových stránek Ústavního soudu ČR,
<http://nalus.usoud.cz/Serch/Serch.aspx>
- z internetových stránek Nejvyššího soudu ČR, <http://www.nsoud.cz/rozhod.php>
- ze „Souboru civilních rozhodnutí Nejvyššího soudu“ v elektronické verzi, 2001 - 2007
- ze „Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek NS ČR“
- z časopisu pro obchodněprávní praxi „Obchodní právo“

Abstrakt

Práce pojednává o bezdůvodném obohacení jako jednom z institutů práva občanského resp. práva soukromého, jehož právní úprava je obsažena v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník. Jádrem práce je podrobný rozbor aktuální právní úpravy tohoto institutu, a to v kontextu s aktuální judikaturou (zejména judikaturou Nejvyššího soudu České republiky), odbornou literaturou a právními články.

The thesis deals with unjust enrichment as one of the institutes of civil law or private law, which is regulated by the Act No. 40/1964 Coll., Civil Code. The core of the thesis consists in the analysis of the legal regulation of this institute, namely within the context of the current case law (especially the case law of the Supreme Court of the Czech Republic), scholarly treatises and juristic articles.

Klíčová slova

bezdůvodné obohacení

subjekty bezdůvodného obohacení

rozsah vydání bezdůvodného obohacení

promlčení

unjust enrichment

parties of unjust enrichment

extend of unjust enrichment

expiration of rights